

دەرمان ماده هوشبهره‌گان

منتدی اقرا الشقانی

WWW.IQRA.AHLAMONTADA.COM

عه‌تای مه‌لا که‌ریم

پروژه‌ی کتبی و انستیتی

**دەرمان و ماده‌هۆشبەرەکان
هۆکارەکانی نالودەکی و شێوازەکانی خۆباراستن و
بەرەنکاربوونەویان**

**Drugs and Intoxicant Substances
Reasons behind Addiction and methods of
protection and Challenge**

نوسینی: عەتای مەلاکەریم

پڕۆژەی کتێبی زانستی

2008

سەرپەرشتیاری گشتی زنجیری کتیبی زانستی

ئەکرەم قەرەداخی

- ✓ ناوی کتیب: دەرمان و مادە مۆشبەرەکان
- ✓ نوسەر: عەتای مەلاکەریم
- ✓ مۆنتاژ: ئەسرین ئەسکەندەری
- ✓ پڕۆژە کتیبی زانستی: 1
- ✓ چاپ: یەكەم
- ✓ سالی چاپ: 2008
- ✓ تیراژ: 1000
- ✓ ژمارە ی سپاردن: 655
- ✓ چاپخانه: چاپخانه ی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم
- ✓ نرخ ی 2000 دینار

نهم كتيبه پيشكاهه

به هرسى كورمهكهم ژيارو ژينيارو پينوار

بههيوای پاشهپوزنكى پرسنگدار

بۆ ههموو منالانى كوردستان

ناومرۆك

9	پيشەمكى
15	دەرمان و ماددەمۆشبەرەكان، لە كۆنەرە تا ئەمپۇ
47	جۆرەكانى و كارىگەريەكانيان
167	چۆنىتى بەرەنگارىبوونەرەى
197	لەرەنگۆك

پیشمکی

له مندالیه وه وشه ی وهك قات و تلیاك بهرگویمان دهكوت. كه شتیک كه م
 بوایه یان له بازاردا نه بوایه پییان دهووت بووه به تلیاك! چهنده ها جار گویم
 له دایکم بووه ووتویه تی: نه وشته قاتی بووه، دست ناکه ویت. باشه قات و
 قاتی چی دهگه یه نیت؟ نه دایکم و نه من نه و سه رده مه نه مانده زانی قات
 چیه، به لام ده مانزانی شتیک دانسقه و گرانبه هاو دهگه من دهگه یه نیت.
 کاتیک شاکاری "لانه وازان" که وته بهرچار له ویدا وهستا سابیر گیرۆده ی
 تلیاك بوو بوو، هادی قاچاخچیش دابه شکه رو دابینکه ری نه و ماده یه بوو.
 باشه نه و پیاوه بۆ خۆی خستۆته نه و باره ناهه مواره وه؟

به درێزایی میژووی نوویی شانۆو نواندنی کوردی گه لیک نمونه ی دیکه ش
 ده بینین که که سانیک شروبی تۆسیرام به یهك قوم هه لده قورپین و ناچارن بۆ
 پهیدا کردنی په ناببه نه بهر کاری خراب و له لایه ن پۆلیسه وه دهستگیر ده کرین

دیاره لیره دا بوارى باسکردن و شیکارکردنیا نیه . ده لئین هونەر ئاوتنه ی کۆمه لگایه که واته گەر دیارده یه ک له کۆمه لگادا بوونی نه بیته له هونەریشدا جینگای نابیتته وه .

چاروباریش له گۆفاریو پۆژنامه کاندا ناماژه به کیشی نالوده گی به ده رمان و ماده هۆشبه ره کانه وه کراوه ، به لام نه وه نده ی من ئاگادارم باسیکی تیرو ته سه ل و هه مه لایه نه له و باره یه وه نه کراوه ، بئجگه له چه ند وتاریکی کورت و چه ند نامیلکه یه کی بچوک ده رباره ی زیانه کانی جگه ره و نه لکه هول نه بیته که زیاتر به مه به سستی هۆشیارکردنه وه ی ته ندروستی نوسراون .

باسکردنی ده رمان و ماده هۆشبه ره کان مه سه له یه ک نییه ئیمه ئیستا دایه بیهنن به لکو باسکردنی کیشیه یه که که خوی له خۆیدا هه یه و به درزایی میژووی مرقایه تیش ، به پله ی لیکیجاواز ، هه بووه و کیشی هه موو جیهانیه شه که کوردستانیش به شیکی دانه براهه لیتی .

له وانه یه که سانیک بلئین نه خیر : ولاتی ئیمه شوکورت و کیشانه ی نییه و باسکردنیشیان ره نگه بیته به پڕوپاگه نده و ریکلام بۆ گه نجان ! تکایه واز له و مه سه له یه بهنن . به لام واقیعی زانی پۆژانه ی گه چه کانه مان و په رده وازه بوونی هه زارانیا ن به هه رچوارقوژینی جیهانداو گه پانه وه ی چه نده هایشیان بۆ هه ریمی کوردستان که بیگومان به ده ر نییه له هیتانه وه ی دیارده و خوو هه لسوکه وتی باش و خراب و هه مه جوړ پیچه وانه ی نه و مه سه له یه ده سه لمینیت . سه رباری نه وه ش که ئیستا جیهان بووه به گوندیکی بچوک و هۆکاره کانی پاگه یانندن له ته له فیزیۆن و سه ته لایت و ئینته رنیت و موبایل هه موو جیهانی له چوارچیوه ی یه ک تۆپی پیکه وه گرتدراودا ته نیوه .

پیش به جیټیشتنی کوردستان له سالی 2002 دا گه لیک جار گویم له وشه ی حه بخۆره حه بخۆره کان و مودمین و موعتاد و شوروبخۆره ده بوو که بۆ خه لکانیک به کارده هات و نه وهش که نکولی لیناکریت میژوی دوردریزی جگه ره و نه لکهوله له کوردستاندا که خه لکانیکی نۆر به پزّه یه کی که م تانۆر به کاریان ده هینن.

دیاره کوردستان به به رانبه رکردن له گه ل ئیران و نه فغانستان و خۆرئاوا کیشهی ده رمان و ماده هۆشبه ره کانی نۆر که مه و نه مهش مایه ی خۆشبه ختییه و زوو فریاکه وتنی نه و مه سه له یهش بواری به رگرتن و خۆپاراستن باشتر ده ره خسینیت. نه خۆشینک که تازه گبرۆده ی ده ردیک بووه نۆر ئاسانتر چاره سه ره ده کریت له که سیکی دیکه که چنده ها ساله به و ده رده وه ده نالینیت.

به گه یشتنم بۆ هه نده ران هینده ی نه برد که له لایه ن که سیکی نه ناسراوه وه ته له فونیکم بۆکرا. نه و به م جۆره دوا: ژماره ته له فونی تویمان داوه به من که گولیه تو که سیکی په نابه ریت و شاره زای زمانی ئینگلیزیت و ... هتد منیش په زامه ندیم بۆ بیداره که نیشاندا به بی نه وه ی که بزانه چیه و به چی ده گات. نه و که سه (ئانده ی پرات) لئپرسراوی تیمی به رگری له ده رمان و ماده هۆشبه ره کانی شاره که م بوو. کاتیک ده رباره ی ده رمان پرسیا ری لیکردم نه و مه سه له یه م نۆر له لانه نامۆ بوو. پاست و په وان و وتم من ده رباره ی نه و مه سه له یه هیچ نازانه و نه سلنه له ولاتی ئیمه دا کیشهی له و جۆره نییه. نه و نۆر به هیمنی ووتی ئیمه هیچ کارمان به گرتن و بردن و پلوه دونانی نه و که سانه نییه که په یوه ندیان به کیشهی ده رمانه وه هیه، نه وه نه رکی

پۆلیسه. ئهركى ئيمه پهره رده و هوشيار كردنه وه وه به شيوه يه كى ده ورى كۆده بيه وه نوينه رانى هه موو به شه كانى كۆمه لگامان له گه له و نه گه ر بيهت خوښ بيهت تويش ده توانيهت له گه لمان به شدار بيهت. كورد ده ليهت شه ر له به تالى باشته! منيش په زامه نديم نيشاندا.

دواى نه وه به شدارى كۆبونه وه كانم كردو زانيارى باشم ده ستگير بوو ده رباره ي ده رمان و ماده هۆشبه ره كان. ماوه يه ك له وه دوا له پرنگاي نه وانه وه به شدارى كۆنفرانسى يه ك پۆژه ي مانچسته رم كرد ده رباره ي شيوازه كانى به رگرتن له ئالوده گى به ده رمان و ماده هۆشبه ره كانه وه هه ر له و پرنگايه شه وه به شدارى كۆنفرانسى يه ك پۆژه ي له نده نم كرد كه زياتر له 1000 كه س تيبدا به شدار بوون به نوينه رايه تى سه رجه م نه ته وه و ئاين و په گه زه كانى نيئو به ريتانيا له مانگى ئايارى 2003 داو له وى چاوم به كه سانيكى زۆر كه وت و نمونه ي چه نده ها ده رمانم به چاوى خوڻم بيهن كه بۆ نمايش دانرا بوون، يه كيك له وانه قات بوو!

له لايه كه وه به هۆى كاريگه رى تيمى به رگري له ده رمان و ماده هۆشبه ره كانه وه و له لايه كى تريشه وه به هۆى بابته ي خوينه دنه كه مه وه كه تايبه ته به كريمينو لۆجى واته ئاوانناسى، خولياى قولبونه وه ي زياتر له و مه سه له يه دا له لام چه كه ره ي كرد و كۆرسى كى تايبه تم وه رگرت به ناوى " هوشيار بوونه وه له مه ترسيه كانى ده رمان و پراكتيزه كردنيان" و له نه نجامدا په روانامه ي NCFE in Drug Awareness Studies and Their Applications وه رگرت و مه سه له ي ناميلكه يه كى كورديم له گه ل ليه پرسراوى كۆرسه كه (بيته ر بروكس) باس كرد. ئه و يه كه مجار زۆر زۆرى

پنځوش بوو و ووتی که پرېژدهیه کی له ویا به ته به دهسته وه یه بڼو وه رگپړانی نه و کورسه بڼو گه لیک زمان نه گه رتویش کوردی به پښتینه نیو نه و پرېژدهیه وه نه وه مایه ی خو شحالی نیمه یه. دواى نه وه به ماوه یه ک پټی پراگه یاندم که به داخوه کولتچ پازى نه بون که نه و کورسه وه رېگپړدريت بڼو زمانى نوردوو گوجاراتی چونکه خه لکی پاکستان و هیندستان لیره گه نجه کانیا ن هه مورو نینگلیزی ده زانن و وه رگپړانی بڼو نه و زمانانه پټویست ناکات. هه رچی کوردیشه ده میتیتته وه سه ر خوت به لام کولتچ ناماده نیبه هیچ کومه کتکت بکات.

نه و مه سه له یه به و جوړه مایه وه تا په یوه ندیم کرد به کاک نه کره م قه ره داخییه وه له سلیمانی ده زگای چاپ و په خشى سه رده م (له پڼگای نومیدی برازانه وه) کاک نه کره م زور به پټزه وه پښووانی له و مه سه له یه کردو من لیره دا به پټویستی ده زانم که سوپاسی نه و هاندانه ی بکه م چونکه به بی نه و هاندانه ی نه و باوه پناکه م دهستم بجوايه نه و کاره و نه م خزمه ته بجوکه م پیشککش به گه له که م بگردایه .

دواى به رانبره کردنى ده یان کتیب و نامیلکه و چنده ها مالپه پری نینته رنیت و په یوه ندى نه له کترونی E-mail به چنده ها لایه نی به رگریکردن له ده رمان و ماده هوشبه ره کانه وه له به ریتانیا و نه و اروپا و نه و مریکا، گه یشته مه نه و پاستیبی که نه و ان دواى نه زمونی چنده ها ساله گه یشتونه ته نه و ناسته ی که نیستا تیدان و وه رگپړانی نه و کورسه یان هه رکتیبیکى دیکه که له به ریتانیا یان خورنوا و نوسرلوه به ته نها و وه کو خوی بڼو کوردی ناتوانیت وه لآمده ره وه بیت به کیشه ی خوینه ری کورد. کتیب و نوسراوه کانی نه و ان

ههريه كه يان لايه نيكي مه سه له كه شيكارده كات و ناكريت هه مويشيان وا به
 زويى وه ربگيردريت.

له نه نجامدا گه يشتمه نه و راستيهى كه به كه لك وه رگرتن له هه مو نه و
 سه رچاوه و خه زنه پر زانيارينه خوم ناميلكه يه ك ناماده بكم كه هه تا بكرت
 گشتگيرو هه مه لايه نه بيت و له گه ل واقيعى كومه لكاي كورده واريدا كوك بيت و
 وه لامده ره وه بيت به پرسيارو گرتكاني نيو هزرى كه نجاني كوردستان.

هيوادارم نه م هه وله بچوكه ي من بيته هه نگاوينك له و ريگسا دوورو دريژو سه خته داو
 بتوانيت به ردنيك بيت له ديوارى پولاينى به رگري ته ندروستي گه نه جه كانماندا تا
 نه وكاتهى كه به ته واوى به رنامه يه كى ستراتيزى فراوان داده ريزريت بو به گزا چونه وهى
 ديارد و دمرده كومه لايه تيبه كۆن و نوپكان.

مهتاي مه لاكمريم

بهريتانيا

دەرمان و مادە ھۆشبەرەكان – لە كۆنەوہ تا ئەمرۆ

دەرمان و مادە ھۆشبەرەكان چيەن؟

كارىگەرى دەرمان و مادە ھۆشبەرەكان لەسەر مرۆڤ چيە؟

بۆچى خەلك دەرمان و مادە ھۆشبەرەكان بەكار دەھيەن؟

ميژبوى بەكارھيەتنامى دەرمان و مادە ھۆشبەرەكان

ياساى نيو دەولەتى و دەولەتان لەمەپ دەرمان و مادە ھۆشبەرەكان؟

دەرمان و مادە ھۆشبەرەکان چىن؟

وشەى دەرمان لەبنەپەتدا بۆ ھەموو ئەو مادە و پىڭكاته كىمىاويانە بەكارھاتووە كە بە شىئەيەك يان زياتر كارىگەرى بايۆلۆژى و سايكۆلۆژى جىدەھيئەتن لەسەر لەشىكى زىندوو كاتىك بەشىئەيەك لە شىئەكان دەچنە نىو ئەو لەشەو. بەگوێرەى ئەم پىئاسەيە دەرمان ھەموو ئەو مادانە دەگرىتەوہ كە بەدرىژلى مېژوو مەژۆ بۆ كە مەكردنەوہى ئازارو چارەسەرى دەردەكانى، يان بۆ لەناو بردنى نەيارەكانى (ژەھر) بەكارى ھيئاون¹ جا ئىتر لە كۆمەلەيك گزۇگىيائى كوتراو دروستى كردبن ياخود لە تاقىگەيەكى كىمىاوى مۆديرندا ئامادەكراين.

دەرمان Drug يان Drugs لە زمانى ئىنگلىزى و كۆمەلگائى ھاوچەرخى ئىنگلىزىدا ئەمەقۇ بەكسەر و بى چەندوچون ئەو مادانە دەگرىتەوہ كە دەبنە ھۆى گۆرپنى شىئەيە ناسايى كاركردى مېشكو لەش يان ھەردوكيان پىكەوہ¹ بەم جۆرە ھەرچۆرە باسكردنئىكى دەرمان واتاى ئەو دەرمانانە دەگەيەنئىت كە بەكارھيئەتايان بەشىئەيەك يان زياتر كار لە شىئەيە كاركردى ناسايى لەشو مېشك دەكات، ئىتر بەكارھيئەتايان ياسايى بىت وەك ئەلكھول و جگەرە يان ناياسايى بىت وەك ھەموو دەرمان و مادە ھۆشبەرەكانى دىكە. ئەگەرچى زۆر كەس وشەى دەرمانە ناياسايىەكان Illegal Drugs بەكاردەھيئەتت بەلام بەشىئەيەكى گشتى وشەى Drug ئەو واتايە دەدات بەدەستەوہ. لەزمانى كوردیدا وشەى دەرمان بە تەنھا زياتر مانا

¹ Drug Awareness Studies and their Applications (NCFE Course) UK 2003.

پزیشکییه‌که‌ی ده‌که‌یه‌نیت واته‌ ئه‌و مادانه‌ی که‌ حه‌کیم و دوکتۆر بۆ چاره‌سه‌ری نه‌خۆش ئاماده‌ی ده‌که‌ن یان به‌کاریده‌هینن، به‌لام ده‌سته‌واژه‌ی "ده‌رمان و ماده‌ هۆشبه‌ره‌کان" پراوپر مانای Drugs ده‌به‌خشیت به‌پیتی مانا ئینگلیزییه‌که‌ی. پێده‌چیت له‌ پاشه‌پۆژدا ئه‌م ناوه‌ کورتببیته‌وه‌ ته‌نها وشه‌ی ده‌رمان مه‌به‌سته‌که‌ بدات به‌ده‌سته‌وه‌، به‌لام بۆ مه‌به‌سته‌ی ئه‌م کتێبه‌ ده‌سته‌واژه‌ی ده‌رمان و ماده‌ هۆشبه‌ره‌کان به‌کارده‌هینم بۆ دوورکه‌وتنه‌وه‌ له‌ لێلی و ته‌مومژ.

ده‌رمان و ماده‌هۆشبه‌ره‌کان ، ده‌کرت بوتریت، له‌ چا و قاوه‌وه‌ ده‌ست پێده‌که‌ن و به‌ ئه‌لکه‌هول و جگه‌ره‌دا تێده‌په‌ن تا ده‌که‌نه‌ هه‌رێز و ئه‌فیون و کراک کۆکاین و هتد... به‌م شێوه‌یه‌ بۆمان پوونده‌بیته‌وه‌ که‌ ده‌رمان و ماده‌ هۆشبه‌ره‌کان بۆمبیک‌ی شاراوه‌ نین و خویه‌کی تایبه‌ت به‌ ده‌سته‌یه‌کی تایبه‌تی کۆمه‌لگا نین به‌لکو به‌ شێوه‌یه‌ک یان زیاتر سه‌رده‌که‌ن به‌ هه‌موو مالتیکداو هه‌چ کۆمه‌لگایه‌ک لێیان به‌ده‌ر نییه‌، پێشکه‌وتو بیت یان دواکه‌وتو.

بێگومان ئه‌مه‌ش ئه‌وه‌ ناگه‌یه‌نیت که‌ بوتریت: که‌وابیت ده‌رمان و ماده‌ هۆشبه‌ره‌کان نۆر ئاسایین و به‌شیکن له‌ ژیانی پۆژانه‌مان یاخود وا تێگه‌ین که‌ هه‌موویان وه‌ک یه‌کن. به‌لکو به‌ پێچه‌وانه‌وه‌ جیاوازییه‌کی گه‌وره‌ هه‌یه‌ له‌نیوانیانداو، وه‌ک دواتر پوونی ده‌که‌مه‌وه‌، دابه‌ش ده‌بن به‌سه‌ر چه‌نده‌ها گروپ و پله‌ی مه‌ترسی جیاجیادا.

کارگیری دەرمان و مادە ھۆشبەرەکان لەسەر

مرۆڤ چیبە؟

دەرمان و مادە ھۆشبەرەکان بەپلەى یەكەم دەبنە ھۆى ئەوھى مرۆڤ خویان پێوەبگریت و نەتوانیت بە ئاسانى دەستبەردارىان بپیت. ئەمەش چەندەھا كیشەى ئابوری و كۆمەلایەتى و تەندروستی بەدوادا دیت و لە سەرەشەو بپتافەتیبەكى بچوكەوہ بیگرە تا دەگاتە دزی و نەجامدانى تاوان و لە ھەندىك باریشدا بەككەوتەبى و تەنانەت مردنى ئەو كەسەش لەئەنجامى زیادە بەكارھێنانەوہ یان توشبونیەوہ بە چەندەھا نەخۆشیبى كۆژەرى وەك شپربەنجە و نەخۆشیبەكانى دل و مېشك. ئەو كەسانەى كە جۆرىك یان چەند جۆرىك لە دەرمان و مادە ھۆشبەرەكان بەكاردەھێنن لەسەرى پادىن و بەردەوام حەز بە بەكارھێنانى زیاترى ئەو مادانە دەكەن بۆ ئەوھى ھەست بەكەن ئاسایىن. ئەم دیاردەبە لە پلە سەرەتایبەكانیدا پبیدەلین خوگرتن یان خوگرى و تارپادەبەك بە ئاسایى دادەنریت. خوگرى دەكریت بە چالاكى و ھەلسوكەوتى بىكەشەوہ بپت وەك قوماز، دۆمبەنە،

تاوڵە، گوینگرتن لە ھەوال و كۆمپبوتەرو ئىنتەرنېت و یاریبە ئەلەكترۆنبیەكان، یان بە خواردنى جۆرە خواردنېكى تاییبەتەوہ وەك گولەبەپۆژەو چەرەسو نۆدخۆرى.

كاتېك خوگرى گەبپشتە پادەبەكى ئەوتۆ كە ئەو كەسە بەبى ئەو دەرمانە یان مادەبە ھەلنەكات و لە كاتى لېبران یان لېكشانەوھیدا بەتەواوى بارى ژبانى تېكچوو ھەستى بە بارىكى ناھەموار كۆدو دەرمان و مادە ھۆشبەرەكە بووہ

کیشې سهره کې و مه به سستی بنچینه یی ژبانی، نو او پیده نیته قو ناغی کی نویوه که به نینگلیزی پتی ده لاین Addicted و به عه ربی پییده لاین "مدمن" و به فارسی پییده لاین "موعتاد" به کوردیش من وشه ی "نالوده گی" م بق داناوه. نالوده گی واته نو که سه به جورتک نالوده ی نو شته بووه که وازه تانی سخته، به لام نایبیت نو وه مان له یاد بجیت که نه ستم نییه. زور که س به سرکه وتوی واز له و مادانه ده هینن، نه گه رچی زور که سی دیکه ش تیه له د چنه وه. که سانیک که ساله هایه وازیان له هیروین هیناوه، په ننگه هیشتا کارگره ریه که ی هر له به شی پشته وه ی هه سته کانیاندا خوی مه لاس دایبیت و چاره پوانی نه هامه تی و کوسنتیکی نو که سه بن که به ره و لایان هه لخبلیسکیته وه. ² نو که سه ی که ده ست له دهرمان و ماده هوشبه ره کان هه لده گریت و له پر لیان ده کشیتته وه هه ست به باریکی دهرونی و جه سته یی ناخوش ده کات که پتی ده لاین پاشه کشی یان کشانه وه Withdrawal نه مه شبه پتی جوری دهرمانه که و راده ی نالوده گی که سه که و که سایه تیه که ی ده گوریت. نه م باره نیستا له پرنگای کومه کی پزشکیه وه چاره سرده کریت. له کومه لگای کورده واری خوماندا چنده ها که س به بی هیچ جوره کومه ک و چاره سره رکی پزشکی وازیان له جگه ره کیشان هیناوه، که دیاره نیکوتین په کی که له ماده نالوده گی به هره به هینه کان، نه مه ش ده گه پتته وه بق نیراده ی پولاینی تاکه که س که له که سی که وه بق که سی کی تر جیاوازه. نو که سه ی که دهرمان و ماده هوشبه ره کان به کارده هینیت هه همیشه

---

² Claire, A., & Smith, H., (2003) Drug Culture: The Facts Behind the Headlines. London: Franklin Watts p.6.

لەشی داوای زیاتری لێدەکات بۆ ئەوەی ھەست بکات ئاساییە. واتە لەشی ئەو کەسە پۆژ بە پۆژ لەگەڵ ئەو دەرمانە پادیت و بۆئەوەی ئەو کاربەرەییە جارانی ھەبێت پتۆیستی بە پادەبەکی زیاترە لەو مادەییە. ئەمەش چارێکی دیكە بە پیتی جۆری دەرمانە کە و پادەیی زۆر کەم بە کارھێنانی دەگۆرێت لە کەسیکە وە بۆ کەسیکی دیكە. ئەم بارە پتۆ دەلێن پاهاتن یان قبولکردن Tolerance. پێدەچێت کە سیک بلیت: باشە باپیرم 70 ساڵە جگەرە دەکشیت و ھیچیشی لێنەھاتووە! یان فلانە کەس ئەوەتەئێ ھەبە ئەلکھول دەخوات و ھە تەندروستی ئێش زۆر باشە! ئەمانە زۆر جار پاسترۆ ھۆکەشی دەگە پتەو ھە بۆ جیاوازی ئێوان تەندروستی کەسەکان، ھۆکاری دەووبەر و شیوازی قبولکردنی لەشی ئەو کەسە بۆ ئەو مادەییە و پاهاتنی لەسەری ھەر ھەما شیاوازی بە کارھێنانی مادە کە "تا چ پادەبە ک کۆنترۆلی ھەبوو بەسەر خۆیدا و مادە کە کۆنترۆلی نەکردوو بەسەریدا. بەلام نابێت ئەو پاستییەمان لەبیر بچێت کە بەیەکی دەرمان و مادە ھۆشبەرەکان لە ئەنجامی لیکۆلینە و ھە زانستی و کۆکردنە و ھە زانیاری و ئامار و داتا و ھە پلەیی مەترسییان بۆ دانراو و ئامۆزگاری خەلک کرلەو کە بە کاریان نەھێنن یان بە پتۆ یاسا قەدغە کران. ئەم لیکۆلینە و ھە تووژینە و ھە زانستییانە ھەردەم بەردەوامن و پۆژانە ئەنجامی نوێ دەدەن بە دەستە و ھە نوێترین دەرەنجام لەسەر زینەکانی ئەلکھول و جگەرە کە لە ھەموو جیران و بەتایبەتی لە خۆرئاوا بە زۆری بە کاردین و بە شیکن لە زینانی پۆژانەیی ملیۆنان کەس.

بە کارھێنانی دەرمان و مادە ھۆشبەرەکان دەبێتە ھۆی گەلێک کێشە و تەنگچەلەمە کە سببێ و خیزانی و کۆمەلایەتی کە کاربەری ئەدگاری و

ته ندروستی و ئابوری گهره ی لیده که ویتته وه .

لیکۆلینه وه کان له سه ره له سوکه وتی به کارهینه ران له به ریتانیا تیبینی ئهم خالانه یان کردوه :

❖ **شه ره نگیزی**؛ به کارهینه ران به زۆری توندوتیژو شه ره نگیزنو به پیزه به کی به رز له کاری توندوتیژی و تاوانه وه ده گلین .

❖ **ئاژاوه ی ناوما ل**؛ به کارهینه ران پیزه به کی به رزی ئاژاوه ی ناوما لیان هه به و پیزه ی ته لاق و ده ستلیکه به ردان له نیتوانیاندا زۆر به رزه .

❖ **تیچونی ته ندروستی**؛ به کارهینه ران کۆلیکی قورسن به سه ره خیزان و کۆمه لگاوه به هۆی تیچونی کیشه ته ندروستیه کانیا نه وه که به هۆی ده رمانه وه له ناستیکی به رزدا به .

❖ **کار نه کردن**؛ پیزه ی بیکاران له نیتو به کارهینه راندا زۆر به رزه و که متر هه لی کارکردنیا ن بۆ هه لده که ویت به هۆی نه گونجانی .

❖ **مه رجه کانی کارو په فتارو هه له سوکه وت و شه یوانی ژیا نی** ئالوده بوانه وه .

❖ **تیچونه ماییه کان**؛ به کارهینه ران هه رده م بارکی قورسی مالا ین به سه ره خویان و خیزانه کانیا ن و کۆمه لگا و ده وه له ته وه .

❖ **تاوانی زیاتر**؛ به کارهیتانی ده رمان و ماده هۆشبه ره کان واتا تاوانی زیاتر .

❖ **مندال**؛ به کارهینه ران ناتوانن به باشی منداله کانیا ن په روه رده بکه نو زۆربه ی جار خراب مامه له له گه ل منداله کانیا ن ده که نو له نه جامدا وه که نمونه ی خراب دینه نیتو کۆمه لگا و به زۆری ئه وانیش ئالوده ده بن .

❖ **قه‌ره‌بانه‌بوونی گرتو‌خانه‌کان؛** به‌کاره‌ینه‌ران پڙه‌یه‌کی به‌زی زیندانی‌یه‌کان بڼکه‌ه‌مین.

به‌کاره‌ینه‌رانی دهرمان و ماده هژشبهه‌کان زځر شڼوه و شڼو‌زبان هه‌یه‌که له‌گه‌ل شڼو‌زی خه‌لکی ناساییدا جی‌اوازه، نه‌مه‌ش وا له زځر که‌س ده‌کات که فه‌رمانی نه‌وه بدن که هه‌موو نه‌وکه‌سانه به ناسانی جی‌اده‌که‌نه‌وه. له راستیدا نه‌گه‌ر به‌و جځره بیر بکه‌ینه‌وه په‌نگه بکه‌وینه هه‌له‌ی گه‌وره‌وه.

نیشانه‌ی جه‌سته‌یی و نه‌نگاری زځر جار به‌لگه‌یه به‌لام زځر جاری دیکه‌ش فریوده‌رن“ چه‌نده‌ها کڼه‌شی ناپوری و ته‌ندروستی و سایکولوژی و کولتوری کار له مرقف‌ه‌کان و چو‌نڼیتی هه‌لسوکوت و گرنگیدان یان نه‌دانیان ده‌کات به‌ جلوبه‌رگو شڼو‌زی دهره‌وه و پاده‌ی گرنگیدان یان نه‌دانیان به‌ سیمای خویان. له‌به‌ر نه‌و هڅیانه ده‌بیت زځر وریا بین له بریار دانماندا به‌سه‌ر خه‌لکیدلو هه‌له‌شه نه‌بین. به‌شڼوه‌یه‌کی گشتی نه‌م نیشانه‌و سیمما دهره‌کی و هه‌لسوکوت‌تبیانه له به‌کاره‌ینه‌راند ا په‌چا وکراوه:

❖ مه‌زاجیان به‌زځری به‌رزو نزم و هه‌لبه‌زو دابه‌ز ده‌کات و له‌وپه‌پی خڅشی و شایبیه‌وه ده‌فریت بڼ نه‌وپه‌پی په‌ستی و بیتاقه‌تی و به‌پڼچه‌وانه‌شه‌وه.

❖ به‌زځری له‌چونه سه‌رکارو خوڼندن‌گاو زانکڅو هتد... دواده‌که‌ون.

❖ پڙه‌ی بزبوونیان له‌کار یان خوڼندن هتد... به‌رزه.

❖ به‌شڼوه‌یه‌کی به‌رده‌وام پاره‌ قه‌رز ده‌که‌ن.

❖ مندال و گه‌نجان پڼده‌چیت پاره له‌ دایکو باوکو که‌س و کارو هاوړیکانیان

بدنن.

❖ به‌زځری ناره‌زوی خواردنیان که‌مه و کڼشیان داده‌به‌زیت.

❖ مێشکیان جه نجاله و ناتوانن چه قه ببه ستنه (ترکین) سه خالتیکی دیاریکراو .

❖ شیوهی جلو به رگیان ناقوللو بیه سوپۆخلۆ نه گونجاوه له گه له ناره زوی گشتی .

❖ به نۆزی پیاوان سه روپیشیان هاتوووه گرنگی نادهن به شیوهی دهره کییان .

❖ کاتیکی نۆر له دهره وهی مال به سه رده بهن .

❖ ماوهی نۆر ده خهون، به تایبه تی دواي به سه ربردنی ماوه یه کی نۆر له دهره وهی مال .

❖ چه قۆو که و چکو شتی له و با به تانه یان له لایه که په نگیان گۆراوه پێده چیت بۆ مه به سستی دهرمان به کارهاتین .

❖ پێده چیت سرنج و دهرزی بۆ ئه و مه به سته به کاریین .

به لام ههروهک پێشتر باسهم کرد، ئه م نیشانه نه مه رجه سه ره کی نین و نه بونیشیان جارێکی دیکه مه رجه خاوینی ناگه یه نیت له به کارهیتانی ئه و مادانه . چونکه که سانیک که باری مادیان یان پله و پایه ی سیاسی و کۆمه لایه تیان یان هه موویان پێکه وه چه نده ها نه نگه و په فتاری خراپیان بۆ چه شارده دات ده توانیت له نیشانه دهره کییه کانی به کارهیتانی ئه م مادانه ش بیانپارێزیت به لام دیاره له ئه نجامی نۆر به کارهیتان و به رده و امیبه وه ناتوانن خۆیان له ناسه واره ته ندروستی و کۆمه لایه تییه کانی پپارێزن و هه ر دهره که ون .

بۆچى خەلك دەرمان و مادە ھۆشبەرەكان بەكار دەھيئن؟

"وا خەملىنزاوہ كە 3٪ ى دانىشتوانى گۆى زەوى، يان 185 مليۆن كەس دەرمان و مادە ھۆشبەرەكان سالانە بەكار دەھيئن. لە نۆئەوانە دا خەلكى نزيكەى ھەموو ولاتەكانى جىھان و ھەموو بوارەكانى ژيانى تىدايە . ژمارەيەكى ديكەى لە ھەژمارنە ھاتوویش، لە سەرتاسەرى جىھاندا سەرقالى بەرھەمھيئان و قاچاچىتەين بە دەرمان و مادە ھۆشبەرەكانەو ھە كەسانىكى زياتریش بە دەست كىشە كۆمەلايەتى و ئاسەوارە ئابورىيەكانى ئەم بازرگانىيەو دەنالىن. ئەم خەلكە لە ولاتە پيشكەوتوو گەشەكردووەكانىش دەژيئن، ھەژارو دەولەمەند، تەندروست باش و نەخۆش، ھاولاتى و پەنا بەر دەگرنەو. كەواپتت ديار دەى دەرمان و مادە ھۆشبەرەكان ديار دەيەكى جىبىيى و واقىعى ھەموو گۆى زەويە." [1]

مرۆڤ بە شىئوہەكى گىشتى دەكرين بە سى بەشەوہ لە پەيوەندىيان بە دەرمان و مادە ھۆشبەرەكانەو:

يەكەم: يان بەھيچ جۆرەك دەرمان و مادە ھۆشبەرەكان بەكار نەھيئن يان ئەو نەندە كەم و دوور لودوور بەكار يان دەھيئن كە ھيچ كاريگەريەكى نىيە لەسەر پەوتى ژيانيان" ئەم كەم بەكارھيئانە ھەموو جۆرەكان ناگرىتەوہ. ئەم جۆرە ئەو گەنجانەش دەگرىتەوہ كە بۆ تاقىكردنەوہ و بەسەيرو سەمەرەزانىنى شتى نوئى جارىك ئەو مادانەيان بەكارھيئارە! ئەم جۆرە كارە

⁴ World Drug report 2004 of UNODC [online]

بۆ گه نجان زۆر مه ترسیداره چونکه به هۆی نهشاره زای و نه ناسینی ئه و مادانه وه پیده چیت تووشی کاره ساتی کوژهر بن" هه ندیک ماده بۆی هیه له ماوه یه کی که مدا مروفتیک بکوژیت نه گه به پزیه کی به رز به کاریت. له لایه کی دیکه وه چونکه ئه و مادانه گرانبه هاو دانسقه ن زۆر که م وه ک خویان ده فرۆشرین و قاچاخچی و فرۆشیاره کانیا ن ماده ی دیکه یان تیکه لده که ن بۆ ئه وه ی کیشی زیادبکات ئه و مادانه زۆر جار مه ترسییان له درمانه ئه سلپیه که زیاتره .

دووهم: ئه مانه ئه و که سانه ده گریته وه که ماده کان ده ناسن و شاره زای مه ترسییه کان هه ن به لام ته نها له بۆنه و ئاهه نگه کانداه به پزیه یه کی دیاریکراو کوئرتو لکراو به کاریده هینن" ئه م جوژه به کاره یانانه بۆ هه ندیک ماده مه ترسی که مته وه که ئه لکهول، به لام بۆ زۆریه ی ئه وان ی دیکه هیه چ پینوما ییه ک نییه بۆ به کاره یانیا ن به جگه ره شه وه .

سێیه م: ئه وان ی که ئالوده ی درمان و ماده هۆشبه ره کان بوون و به رده وام له لایه نی جه ستی و سایکۆلۆژی وه ناچارن به کاریان به یتن شایانی باسه هه مو ئه مانه په شیمان و کوئۆل و دهسته وسانن و شایانی چاره سه رو پشتگیری پزیشکیین و به نه خۆش داده نرین. خه لک درمان و ماده هۆشبه ره کان بۆ گه لیک مه به سستی جیا جیا به کارده هینن. هۆکاره کان ئه وه نده ی جوژه کانی زۆر هه مه چه شنن. هه ندیک که س خوده دهنه درمان و ماده هۆشبه ره کان بۆ ئه وه ی متمانه به خویان په یدا بکه ن و شه رمن نه بن یان به سه ره سستی خۆبه که مزانیندا زالبین . زۆر له گه نجان وا ده زانن به جگه ره کیشان و ئه لکهول خواردنه وه و به کاره یان ی جوژه کانی دیکه ی

دەرمان گەرەك بولسا پېتىگە يېتىش ئۈچۈن دەرمان دەپنە ۋەك كورد دەلىت دەپنە بە پىيا! لېرەدا كۆمەلگا پۇلتىكى بەرچاۋى ھەيە لە فېر كوردنى گەنجاندا ۋەك نەمۇنە ۋە چاۋلىكەرى.

لە كۆمەلگا خۇرئاۋايىيەكاندا ئەلكھول بەشېكە لە پىتوپەسىمى ئاينىۋى كۆمەلەپەتىۋى ژىانى پۇزانە، مندالەكان ھەموو فېردە كىرىن كە ناپېت تا نەمەنىكى دىارىركولو نەو مادانە بەكار بەپىنن ۋەك ئەلكھول ۋەك جەگەرە كە بۇ گەرە ياساۋىيە ئاساۋىيە. ھەريۇيە مندالەۋ مېرەمندانەكان چاۋەپوانى نەو پۇزەن كە ياسا پىگايان پىدەدات بەكارىان بەپىنن يان ھەلىكى ناپاساۋىيان بۇ ھەلدەكەۋىت دەستى دەدەنى ئەم بارە نۇر باۋەو كېشەپەكى سەرەكى نەمۇزى نەو كۆمەلگايانەپە. لە كۆمەلگا خۇرەلاتىيەكانىشدا جەگەرە بەشېكە لە ژىانى پۇزانەى ژمارەپەكى نۇر خەلك. مندالەكان يان نامۇزگارى دەكرىن يان بە ھەرەشەۋ گەرەشە دەتۇقنىرىن نۇزى جەگەرە كېشان، ئەنجامەكەشى لە نۇرتىرىن باردا بەخراب دەشكىتەۋەۋ ئەۋانىش بەھەمان شىۋە چاۋەپوانى نەو ھەلەن كە لە كۇنترۆلى گەرەكان قوتارىان بېپىت ۋە ھەست بەكەن كە خۇيان گەرەن. ئەۋانەى كە دەرمان ۋە ماددە ھۆشبەرەكان بەكار دەھىنن ھەر نەپىت بۇ ماۋەپەك شادومان ۋە چالاک ديارن لە بارەى كۆمەلەپىيەۋە سەرنجى كەسانى دەۋرەپە بەلەى خۇياندا رادەكېش، يان ۋەك كورد دەلىت ھاۋەل بۇ خۇيان پەيدا دەكەن. ئەم دياردەپە بەتايىپەتى لە نېۋ گەنجاندا نۇر برەۋى

ھەيە نۇر گەنج ۋە ھەست دەكەن كە ئەگەر ۋەك ھاۋەلەكانيان نەكەن ئەۋا لاۋاندا لاکەۋتە سەپ دەكرىن ۋە لە باشترىن باردا تەنياۋ تەرىك دەمپىنەۋەۋ ئەۋان ھاۋپىيە تىيان ناكەن. كەمى زانىارىۋ بەھەل ۋە رگرتنى مەسەلەكە ھۆكارىكى نېكەى

⁵ Westcott, P., (2000) Why Do People Take Drugs? Lewes: Thompson Publishing Ltd.

ئالودە بونە. ئۆز كەس دەلىن دەرمانو مادە ھۆشبەرەكان تەنيا تلياكە و كەسىشيان نە تلياكيان بىنىوہ و نە دەشزانن پەنگى چۆنە. لەم بارەدا ئۆز بەلایانە وە ناسايپە كە حەبى فالىيۆم و نە تيفان بخۆن يان ئەلكھول بخۆنە وە جگەرە بكىشن. كەسانىكى دىكە پەنگە بلین عارەق خراپە بەلام جۆرەكانى دىكە قەيناكات. خەلكانىكى ئۆز لە و باوہ پەدان كە نىرگە لە نىكۆتىن دەگىرپتە وە ئەو دوکە لەى كە ھەلیدە مژن نىكۆتىنى تىدا نىپە يان ئەو توتنە تايپە تەى كە بۆ نىرگە لە بەكار دىت بىزىانە. ئەمانە و چەندە ھازانيارى ھەلەى دىكە كە لە شوینى خۆياندا يەك بە يەك رونيان

دەكە مەوہ. دابونە رىتى كۆمە لايەتى پۆلىكى گەرە و بەرچاوى ھەيە لەم مەسەلە يەداو ئەوہى كە لەلای كۆمە لگاپەك ئۆز خراپ و نە فرەت لىكرائوہ بەشىكە لە زىانى پۆزانەى كۆمە لگاپەكى دىكە. لە ولاتانى خۆرئاوادا لە كۆنە وە خەلكى لەسەر خوار دىنە وەى ئەلكھول پراھاتون و جگەرە يان كىشاوہ و چا و قاوہ يان خوار دىتە وە، نەوہ لە دواى نەوہ لەسەر ئەوہ پراھاتون و بچوك لە گەرە وە فىر بىوہ. لە ھەندىك ولاتى وەك ئەفغانىستان و ئىران و مىسردا ئەو دابو نەرىتە پىدە چىت بۆ حەشيش و تلياك و ئەفمىون راست بىت بەلام ئۆز بەى خەلك ئەلكھول بە حەرام و نە فرەت لىكرائو دەزانن. لە يەمەن خوار دىنى قات

وەك گولە بە پۆزە وايە بەلام ئەلكھول حەرامە. لە ھەندىك ولاتانى ئەمريكاي لاتىندا گىيائى كۆكا كە سەرچاوہى كۆكايىنە وەك چا و قاوہ بەكار دىت. بەرپەرە وىكە رانى ئايىنى پاستافارىيان Rastafarian كىشائى كانە بىس بە ئەركىكى ئايىنى دەزانن، ئەم دابو نەرىتە ئايىنىيە لەلای ھىندۇسەكانىش ھەر بە و جۆرە يە لە بۆنە و ئاھەنگە كانىاندا. لە ھەرىمى كوردستاندا جگەرە و چا

دوو دیاردهی کۆمه لایه تی نه ک هه ر قبولکراو ناسایی بوون به لکو گه لیک جار نه و که سه ی که چاناخواته وه وه ک که سینی ناکۆمه لایه تی و نامۆ چاری لیکراوه، به تایبه تی له لادیکاندا. به لام نیستا که هه لویتست به رانبه ر جگه ره گلۆپانکاری باشی به سه ردا هاتوو ه دیت.

به کارهینانی دهرمان وه ک به هیزکه رو چالاککه ر له لای وه رزشه وانه کان به تایبه تی نه وانه ی که یاری جوانی له ش نه نجامه ده ن زۆر بره وی هه یه . هه ندیک دهرمان له وانه یه به شیوه یه کی کاتی به شیک له و نه نجامانه بدات به ده سه توه، به لام له ماوه ی دورودریژداو به پیزه ی زۆر به بی سه ره رشتی پزیشکی پسپۆر مه ترسییه کانی زۆر له ده سه که وه کانی زۆر تره گه وره ترن و ئالوده که ن.

له ولاتانی خۆره لاتدا نه وه ی که پیی ده وتریت پیشکه وتن و خۆرئاوایانه بوون کاریگه ری خۆی هه یه له سه ر خواردنه وه ی نه لکه هول خواردنه وه وه ک دیارده یه کی پیشکه وتنو شارستانی چاوی لیده کریت له لای زۆر له گه نجان و هۆکاریکی یاخیبونیشه به رانبه ر کۆمه لگا خۆره لاتی و تا پاده یه کیش نیسلامیهیه کان که خواردنه وه ی نه لکه هول هه رام و نه فره ت لیکراوه. زۆر که س له و باوه په دایه که نه گه ر خواردنه وه ی نه لکه هول خراپ بویه کۆمه لگا خۆرئاوییه پیشکه وتنوه کان نه وه نده تامه زۆری نه ده بوون. من گه لیک جار بیستومه که ده لئین ویسکی په نگ جوان ده کات و گه رمت ده کاته وه، بیره قه له وت ده کات و هتد... خواردنه وه و جگه ره کیشان خه م و خه فه ت به باده دا!

میدیاش چ نارخۆیی بیت چ جیهانیی کاریگه ری خۆی هه یه و به هه زاران که نالی ته له فیزیۆنی و مالبه پی ئینته رنیت په روپاگه نده بو خواردنه وه ی

ئەلکھول و جگەرە کێشان دەکەن و لەگەڵ ژبانی پڕپنە ندىشەو خەو و خەيالێ
 سىکس و پابوردندا پىکيانەو گرىدە دەنەو و جىهانىک دەخولقىنن کە لەسەر
 ئەم گۆی زەويیە بەو شىوہیە بونی نەبیت و وایش نیشانی بینەر، بەتایبەتى
 گەنجان، دەدەن کە ئەو ھەموو خۆشییە بەرھەمی ئەلکھول و جگەرە یە کە
 ھەربووکیان ئالودەکەرن. میدیایى ناوخر پىدە چىت کارىگەرییەکی زیاتر
 راستە و خۆ باوہ پىتگراوانەى ھەبیت و زیاتر کار لە ژمارە یەکی ھەرچى زیاترى
 گەنجان بکات. بۆ نمونە، یزگارکردنى دوو گەنج لە شروب خۆرى و دەرمان
 خۆرى و بردنیان بەرەو سەنتەرى چالاکى گەنجان وەك دووبارە پراھىنەو و
 چارەسەرکردن لە زنجیرە تەلەفیزیۆنى خۆرنەوازاندا خالىکى نۆر پۆزە تىف
 بوو، بەلام بەرز نرخاندى خواردنەوہى ئەلکھول و ئەلکھول خۆرەکان وەك
 ئەتەرناتىفىک بۆ بياردە کۆمەلایە تىبە کۆن و گەندەلەکان لە زنجیرەى وەستا
 جومعەدا خالىکى نىگە تىفە لە پوانگەى دیدگای ئەمرۆى جىهانەو و بۆ
 ئەلکھول.

ئەدەبى کلاسیکی کوردی و نۆر لە گۆرانىیە فۆلکلۆرییەکان پەرن لە
 پىاھە ئنان بە شەراب و خواردنەوہى شەرابدا. من بە تەواوى نازانم
 ھۆکارەکی جىیەو ئەوہ جىدە ھىلەم بۆ شارەزایانى ئەدەب، بەلام باوہ پىش
 ناکەم کارىگەرییەکی خراپى ھەبوو بىت لەسەر کۆمەلگاکە لەبەر ئەوہى
 باسکردنى شەراب لەلایەن مەلانى خا کوخۆلەو ھەروەك باسکردنى
 دۆداری و ژوانەکان وایە و زیاتر شاعىرانەن!

مەسەلەى خواست و خستە پو پۆلئىكى بەرچاوى بىنىوہ لە جىاوازی نىوان
 خواردنەوہ و بەکارھىنانى دەرمان و مادە ھۆشبەرەکاندا لە سەردەمە

میترووییه جیاوازه كاندا. ئیستا دهستگه وتنی، ده توانین بلیین هه موو شتیك، تارپادهیهکی نۆر ئاسانهو له نۆرتترین باریشدا له بهردهستدایه، بهلام له كۆندا نهو مهسلانه زیاتر تایبته بوون به دهسه لاتدارانو دهوله مهندانو پاشاو دارودهسته كانیان، خهلكی ئاسایی زیاتر گۆرانی به بالایاندا هه ئتاوه وهك جیهانئیکي پرئه نندیشهو پر له خووشی و کامه رانی.

جهیمس باربهر له سهردیاردیهی ئالودهگی له خوژناوا بهم جۆره دهووت:

"لیفاین (1978) پیمان دهلیت كه بهر له سهدهی ههژدهههه مهسهلهی ئالودهگی یان نهبووه یان نۆر كه مبهوه. فهلسهفهیی زالی لهو سهردهمهدا نهوه بووه كه مرقۆ، به پێچهوانهیی ئاژه لهوه، به تهووی لپیرسرلویون به رانبهر كردرو پهفتاره كانیان به پیتی مه بدهنی لۆژیکو ئیرادهی ئازاد. توانیویانه خویمان بریار له سهردیاردیهی خواردنهوهی خویمان بدهن و ئالوده نهین" ⁶

كیشه كۆمه لایه تیه كانی كۆمه لگای هاوچه رخ " گوشاری ژسانی پر سهرقالی، نۆرانبازی نیوان خواسته كانی مرقۆو سنورداری بواری توانا مادییه كان، جیاوازی و هه لاواردنه په سه نی و په گه زی و چینایه تیه كان وا له هه ندیک كه سه دهكات كه له نا ئومیدی و دهسته پاچه بیدا په نا بۆ ئه و مادانه به ریت.

زیادبوونی ژمارهیی ته لاقو دهستلیكبه ردانو جیابوونه وه بووته هۆی بیته شبوونی ژمارهیهکی هه رچی زیاتری مندالۆو میردمندالانه له نازی دلیك یان باوك یان هه ردوكیان.

⁶ Barber, J., G., (2002) Social Works With Addictions. 2nd ed. London: Palgrave. P. 13

ئەمەش جارىتىكى دىكە بە ھۆكارتىكى دىكە دادە نرىت بۇ ئالودە بوونى گە نجان وەك پاكردن لە واقىعى ژيانيان يان گە پان بە دواى ناسنامە دا لە ئە نجامى تىئو ەگلان لە بانىدو تا قىمى بە كارھىتىنى دەرمان و مادە ھۆشبەرە كانە وە .

خالىكى دىكە پالئەر بەرە و دەرمان و مادە ھۆشبەرە كانئارە زوى ياخيپوون و سەرچلى گە نجانە بەرانبەر داپ و نەرىتى باو و خواست و ويستى دايك و ياكو مامۇستا و پىئشە و ئاينىيە كان و دەسەلاتى حكومت .

ھەندىك جۇرى دەرمان و مادە ھۆشبەرە كان كىشيان سوگە و كە مەتر دەبنە جىنگاى سەرنجى دەوروبەر، وەك حەب، ھەرىيە بە كارھىتئانيان ئاسانترو حازرىە دەستترە لە جۆرە كانى دىكە وەك خواردەنە وەى ئەلكھول .

لە پاستىدا ھەندىك جۇريان لە ھىچ شوپىنىكى ئەم جىھانە پاستە و خۇ وەك دەرمان و مادەى ھۆشبەرى ناياسايى نە ناسراون و لە دوكانە كاندا دەفرۇشرىن وەك سىكۇتىن و مادە ھەلمزىنە كانى دىكە Solvent abuse يان ھەندىك دەرمان و حەبى پزىشكىن كە خەلك بە شىئو ەيەكى ھەلە و بە پىچە وانەى مەبەستى سەرەكى بە كارھىتئانيانە وە بە كاربان دەھىتن .

مىژوۋى بەكارھىتئانى

دەرمان و مادە

ھۆشبەرەكان

مىژوۋ تەنھا پاپوردو نىيە، بەلكو كىلىلى ئەمپۇر دىلھاتوۋە.

بەكارھىتئانى دەرمان و مادە ھۆشبەرەكان ئەۋەندەى مىژوۋى شارستانى مړوڤ كۆنە لەسەر زەۋى. مړوڤى كۆن بەپىتى ژيانى سەرەتايى خۆى ھەموو جۆرە گژو گىايەكى تاقىكرىتەۋە، ئەو پوۋەكانەى ناسىۋە كە دەخورىن و ئەۋانەشى دەستنىشان كرىۋە كە زىانبەخش و ژەھراۋىن، پەى بە چەندەھا دەرمان و چارەسەرى پوۋەكى بىردوۋە كە ھەتا ئەمړق تەنانت لە ۋلاتە پىشەسازىيە ھەرە پىشكە ۋتوۋەكانىشدا ھىشتا ھەر شوپىنى خۆيان ھەيە. لەم بىۋارەدا ھەكىم و زانائى ئەۋتق پىگەيشتون كە پاشاۋ كاربەدەستان قوزىۋىاننەتەۋە ۋەك دوكتۇرۇ پىسپۇپى خۆيان كەلكيان لىۋەرگرتون. بىنگومان ئەم ئەزىموانە بەدەر نەبوۋە لە دۆزىنەۋەى چەندەھا ژەھرو مادەى بكوژو مادەى ھۆشبەر. بەلگەى ئەۋە لەبەردەستدايە كە ئەفىون (تلياك) لەلايەن سۆمەرىيەكانەۋە 6000 سال پ.ز بەكارھاتوۋە، دواى ئەۋەش لەلايەن يۇنانىيەكانەۋە ۋەك دەرمان و ھۆكارى پاپواردن. ⁷ دۆزىنەۋەى

⁷ Drug scope [online]

حەشیش (كانە بیس) لەلایەن حەكیمە چینیەكانەوه لە دەوروبەری سالی 2600 ی. پ. ز. دا، كە دەكاتە 4600 سان لە مەوبەر بە یەكێك لە بەلگە كۆنەكانی بەكارهێنانی دەرمان و مادە ھۆشبەرەكان دادەنرێت. حەكیمە چینیەكان بۆیان دەركەوت كە ئەو مادەیه كەلكی پزیشکی تێدایە و دەتوانن بۆ چارەسەری نەخۆشی كەلكی لێوهریگن، بەلام هیندەوی نەبرد كە بۆیان پوونبوو ەو كە بەكارهێنانی ئەو دەرمانە بە پادەیهکی نۆر، دەبیته ھۆی كاریگەری خراب لەسەر مێشك و ئالودەگی. لەو كاتەوه ئەو دەرمانە وەك بومەلەرزەیهك كاریگەری خۆی لەسەر كۆلتوری مرۆفایەتی جێھێشتوو. ^۵

پێدەچیت یەكەمجار ئەلكھول لە پێگای پێكەوتەوه نۆزئابیتەوه، چونكە گەنینی ھەر میوەیهك كە شەكری تێداییت، لە ژێر كاریگەری گەرمیدا، دەبیته ھۆی دروستبوونی ئەلكھول. ئەفسانەیهكی فارسی ھەیه كە باسی پاشایەك دەكات گوايه نۆر حەزی لە تری كردووه، ژێر زەمینی كۆشكەكە ی پركردووه لە تری بۆ ئەو ی بەشی تەلوی سالتەكە ی بكات. ھەندێك لەو كۆیلانە ی كە لە ژێرزەمینەكە دا کاریان دەكرد، بەھۆی بۆنی كاریۆن دایۆكسایدەوه كە لە دەنگە تری گەنیوكان دەردەچوو، ناچار دەبوون بەرەو دەروە ھەلبێن.

یەكێك لە كارەكەرە پشتگوێخراوەكانی پاشا ویستویەتی خۆی بە بۆنە ژاراوی بكات، خۆی كردووه بە ژێرزەمینەكە دا پاشماویەك بە گۆرانی ووتن و سەماكردنەوه ھاتوو تەو سەرەوه! بەمجۆرە پاشا بۆی دەركەوتوو كە ئەو مادەیه بۆ كەیف خۆشكردنی دەستوپیۆتووەندەكانی

^۵ Brownlee, (2002) This is CANABIS. London: Sanctuary Publishing. P. 41-42

تۆربه كه لگه. ⁹ ميژوونوسان له و باوه په دان كه نه و ننده به لگه به دهسته وه به كه بيره و شه راب لاني كه م 5000 سال پ.ز به ره م هاتون. هر له و كاته وه شوينيكي دياريان هه بووه له بۆنه و ناههنگه ئايينو و كۆمه لايه تيبه كانداو هه تا ئيستاش هر هه يانه له بۆنه ي له دايكبوون، مردن، زه ماوه نند، تاج له سه رناني پاشايان و جه ژنه كاندا. ¹⁰ به لگه ي نه وه به دهسته وه به كه 5000 پ. ز له ميژووتاميا باپو مه يخانه هه بووه. ¹¹

هه نديك به لگه نه وه ده سه لمينن كه بيره به شيك بووه له كرسي پۆژانه ي نه و كريريكارانه ي كه له په رستگاي وه ركا Erech كاربان كردووه. ¹² هه رزوو شارستانيه كۆنه كان هه ستيان به لايه نه خراپه كانى خواردنه وه ي نه لكه هول كردووه حامورابي له سالي 1770 ي پ.ز دا له بابل ياسايه كي ده ركردووه بو سنوردانان بو خواردنه وه ي نه لكه هول نه و ياسايه به كو نترين ياساي سنوردانان داده نريت بو خواردنه وه له ميژودا. نه و ياسايانه هه روه ك ياساكانى نه مپۆكات و شويني فروشتن و خواردنه وه يان ديارى كردووه. ¹³

هيندۆسه كان له هيندستان له ده ور به رى سالي 1200 پ.ز دا كانه بيسيان به "گيايه كي پيرۆز" ناوزه د كردووه و 500 ساليكيش له وه دوا زه رده شت له زه نند نافيستادا له گه ل 10000 گياي پزيشكي ديكه دا ناويردووه. ¹⁴

⁹ Armitage, R., (1987) Let's Discuss DRINKING. Hove: Wayland Publishers Ltd. P.9

¹⁰ Ibid

¹¹ Drug Awareness Studies and their Applications (NCFE Course) UK.

¹² The Guinness Book of records 1997 p. 92

¹³ Armitage, R., (1987) Let's Discuss DRINKING. Hove: Wayland Publishers Ltd. P.10

Brownlee, (2002) This is CANABIS. London: Sanctuary Publishing. P.42¹⁴

پێده چیت بازرگانه فینیقی و پۆمانییه کان به ریتانییه کۆنه کانیا ن فیتری دروستکردنی ئه لکهول کردبیت، به لام به لگه ی زیاترو به هیزتر له سه ره ئه وه به که له گه ل هاتنو و بلۆبونو وه ی ئاینی مه سیحیدا ئه و پیشه به په ره ی سه ندبیت. پیاوه ئاینیه کان نه ک هه ر نۆر به ی بیر ه ی ولاته که یان به ره م ده هیتا به لگو نۆریشیان ده خواره وه. ئه م کاره یان به کیک له قه شه پایه به یزه کانی ناچار کردوه که بریاریدات "ئه و برا قه شان ه ی که نۆد سه رخۆشنو ناتوان به شداری دوعا خویندن بکه ن نابیت پنگایان پێبدریت قاره لئی بکه ن".¹⁵ له سه ده ی دوانزده هه مه وه باج و خه راج خرایه سه ر به ره م هیتانی ئه لکهول¹⁶ بوو به سه رچاره به کی باشی ده رامه ت بۆ حکومه ته کان که هه تا ئیستاش پوو له زیادبوونه " پێده چیت ئه و ده سه که وئا مادییه گه وره به بیت که ئه و بره وه نۆر ه ی داوه به پێگه دان به به ره مه هیتان د فرۆشتنو خواردنه وه ی ئه لکهول و کردبیتی به یه کیک له سه رچاره سه ره کیه کانی باج . ته نها له سالی 2001 دا 6,897,000,000 پاوه نه داهاتی حکومه تی به ریتانیا بووه له باجی ته نها چوار جۆر له به ره مه کانی ئه لکهول" سه رباری ئه وه ی که پێژه به کی نۆریش به قاچاخ دیته نیتو ولاته باجی لێوه رناگیریت!¹⁷ ئاینی ئیسلام خواردنه وه ی ئه لکهولی حه رام کرد، دیاره ئه م حه رامکردنه کاریگه ری په روه رده یی و گیانی خۆی هه بووه وه به له سه ره خه لکانیکی نۆر، ئه گه رچی ئه لکهول و ماده هۆشبه ره کان له ولاته

¹⁵ Armitage, R., (1987) Let's Discuss DRINKING. Hove: Wayland Publishers Ltd. P.10

¹⁶ Ibid P.11

¹⁷ IAS factsheet; Alcohol: Tax, Price and Public Health. [online]

ئىسلامىيەكاندا، بە پەنھانى بېت يان بە ئاشكرا، ھەر شوپىن خۇيان ھەبوو ھەيە .

نيك براونلى دەلېت:

"پىنغەمبەرى ئىسلام موھەممەد لە سالى 800ى زاینیدا ئەلکھولى قەدەغەو حەرام کرد بەلام تیشكى سەوزى دا بە بەکارھێنانى كانەبیس (حەشیش)."¹⁸ بەلام ئەم پراگەياندنە ھېچ بەلگەيەکی لە گەلدا نییە کە پاستى و دروستى ئەو مەسەلەيە بسەلمىنیت و نۆر نا ئەکادىميانە دیارە . پىدەچیت نوسەر ئەو قەسەيەي لەسەر ئەو بناغەيە کردبیت کە بەکارھێنانى حەشیش و ئەفون لە نۆر لە ولاتە ئىسلامىيەکاندا وەک بەشێک لە کولتور و زىانى پەژانە بەرپۆھ چوو و تا ئىستاش لە نۆر شوپىن برەوى ھەيە بەلام ئەو نۆر دورە لە پىتەپىدانى ئاينى پەسى . (بۆ زانیارى زیاتر پەروانە کتیبى - تىرۆرزم: چوونە نۆر ناخى دیاردەيەکی جیھانىيە وە - جۆرەکانى تىرۆرزم . و . عەتای مەلاکەرىم).

لە پاستیدا ئەگەر لە قورئان و حەدىسدا شتێک، پاستەوخۆ، لە نۆر حەشیش و مادە هۆشبەرەکانى دیکە نەوترابیت بەلام بەھېچ کلۆجیک بەلگەي تیشكى سەوز بەدەستەو نییە بۆ بەکارھێنانیان . نۆرەي زانایانى ئاينى و پەسپەرانى بواری تەفسیر لەسەر ئەو کۆکن کە وشەي خەمر ھەموو دەرمان و مادە هۆشبەرەکان دەگریتەو بە مانا نوێکەي لە ئىسلامدا ھەموو شتێک کە بپھۆشت بکات يان زىانت پىتەگەيە نیت يان وات لىبکات کە نەتوانیت پاکوخاوتىن خۆت رابگریت قەدەغەو حەرامە .¹⁹ لە سالى

¹⁸ Armitage, R., (1987) Let's Discuss DRINKING. Hove: Wayland Publishers Ltd P. 43

¹⁹ Islam Online. What does Islam say about Drugs? (online).

2737 پ. ز دا له ولایتي چین چا نوزدایه وه ده لټن گوايه بهرنيكوت گه لا چايهك كه وتوتنه نيو كوېټك ناوي گرمي ده سني پاشاوه! ^[1] چيرؤكه كه هر چؤنټك بوو بټت نه و ماده يه نوزدو ته وه و ناوي نه وه ش وورده وورده به سه رتاسه ري جيهاندا بلايوه ته وه. به لام قاوه پيش سالي 1000 ز له نه سيوپيا ناسرلوه و وا ده گټرپنه وه كه شوانه بزنيك سر رنجي داوه بزنه كان وورساو چالاك ده بن به خوار دني به ري دره خټيك، نه و يش تاقيد ه كاته وه و بلاو ده بټته وه!

له سالي 1000 ز دا عه ره به كان هټناويانه به ره و خاكي خويان و له وي پواندويانه. لټره وه و شساي قاوه بلايوه ته وه وهك (قهوه). هه نديك له تويژده ره وان له و باوه په دان كه عه ره به كان دواي حه رام بووني نه لكهول په نايمان بر دوه بق قاوه وهك جيگره وه يهك. له سالي 1511 دا فه رمان په واي مهككه به ده ليلي نه وه ي كه كارگره ري قاوه پيد ه چټت د ژايه تي ده سه لاته كه ي به هټيزبكات قاوه قه ده غه ده كات، به لام سولتاني عوسماني ده لټت قاوه پيرؤزه و فه رمان په واي مهككه ي له دار داوه. ^[2] له ده وروپه ري سالي 1500 دا قارچكي نه فسوناوي Magic Mushroom به پيرؤز دان راوه و پټي ووتراوه "گؤشتي خواوه ننده كان". كؤلؤمبؤس له گه شته كه يدا بق نه مريكا له سالي 1492 دا توتني هټنايه وه و له سالي 1586 دا له لايه ن Walter Raleigh وه كه يه ندرايه به ريتانيا و له و شش وه بق سه رتاسه ري جيهان بلاو بوه وه. له سالي 1798 دا سه ربازه كانني ناپليون له ميسره وه حه شيشيان هټنايه وه، كه له وكاته دا له وي نؤز بلاو بوو، به مجوره به نه وروپا دا بلايوه وه.

²⁰ The History of Tea (online).

²¹ A brief History of Coffee (online)

شایانی باسه که له سه دهی شانزدههه مه وه په لکی کان بیهس وه ک گیایه کی به هینو جیر له بهریتانیا بۆ دروستکردنی به له م و که شتی و بهن که لکی لیوه رگپراوه، به لام نه وکاته وه ک مادهی هۆشبهرو دهرمان نه یانناسیوه. ته نانهت پاشا هینری هه شتم سزای نه و جوتیارانهی داوه که نه و گیایه ناچینن! ²²

له سالانی 1800 دا له بهریتانیا نه فیون به ئاشکرا له سه ره قامه کان فرۆشراره و وه ک دهرمانیکی به سود چارویلێکراوه. ته نانهت له سالی 1839- 1842 دا جهنگی نیوان بهریتانیا و چین له سه ر باززگانی نه فیون بووه. بهریتانییه کان هه ره له نه فیون مۆرفینیان دهرکردو نه و ناوهشی له morph US خواوهندی خه وه وه به سه ردا دا بپرا. له 1870 دا بۆیانده رکهوت که نه فیون و مۆرفین ده بنه هۆی ئالودهگی. ئالودهگی وه ک نه خۆشییبه کو کیشه یه کی نه دگاری ناسراو چاره سه رکردنی بۆ پیتشینیارکرا، نه گه رچی نه و خزمه ته ته نها تاییهت بوو به چینی ناوه ند. له سالی 1880 دا کۆکاین له بهریتانیا له دوکانه کاندای فرۆشراره و له 1898 دا نه وانهی که ئالودهی مۆرفین بوون به هیرۆین چاره سه ریان کردون. له 1920 دا یه که م یاسای دهرمانه ترسناکه کان ده رچوو" له بهریتانیا نه و بپراوه په سه ندکرا که ئالوده کان چاره سه ر بکریئن نه ک له داربدریئن. له 1971 دا یاسایه کی بیکه دهرکراو بریاری زیندانیکردن و پیتاک لیسه ندن درا به سه ر نه وانه دا که دهرمان و ماده هۆشبه ره کان به کارده هینن وه ک هۆکاریکی به رگری له په ره سه ندنی نه و یارده یه. ئیستا که له زۆربهی جیهاندا هه لمه تی به رگریکردن له دهرمان و ماده

²² Brownlee, (2002) This is CANABIS. London: Sanctuary Publishing.

ياسای نيوده وله تي و دهوله تانی له مه پ دهرمان و

ماده هۆشبهرهكان

نهته وه به كگرتوه كان ده زگايه كي هه به به ناوی نوسينگه ی نهته وه به كگرتوه كان بۆ دهرمان و تاوان، نه و نوسينگه به له گه ل دهوله ته نه دنامه كاندا هه ماهه نگی ده كات بۆ كۆكرده وه ی زانیاری له سه ر دهرمان و ماده هۆشبهره كان و پاده ی به كاره ی تانیان له جیهاندلو قه واره ی زیانه كانیان. تا ئیستا سی پێكه و تنی نیوده وله تی مۆركراوه “ به كه میان سالی 1962 به ناوی تاكه پێكه و تننامه دژی دهرمان و ماده هۆشبهره كان كه 180 دهوله ت ئیمزایان كردوه و سالی 1972 ده ستكاریکراوه و دووه میان سالی 1971 به ناوی پێكه و تننامه له سه ر نه و مادانه ی كه بۆ چاره سه ری كێشه سایكۆلۆژییه كان به كارده هینرین و 175 دهوله ت ئیمزایان كردوه و سییه میشیان سالی 1988 به ناوی پێكه و تننامه له دژی بازرگانیکردن به دهرمان و ماده هۆشبهره كان و نه و مادانه شه وه كه بۆ چاره سه ری كێشه سایكۆلۆژییه كان به كارده هینرین و 170 دهوله ت ئیمزایان كردوه. ²⁵

پێكه و تننامه ی سییه میان نویتین و گشتگیرترین پێكه و تننامه به نه ك ته نها بازرگانیکردن و به كاره ی تانی ماده هۆشبهره كان قه دهغه ده كات به لكوپۆشوینی هاریکاری نیوده وله تیش دیارده كات بۆ به رگرتن له شه پۆلی هیتان و بردنی دهرمان و ماده هۆشبهره كان و نه و پاره و سامانه ش كه له و بازرگانیه نایاساییه وه ده ستیان ده كه ویت.

²⁵ UNODC 2004 United Nations Office on Drugs and Crime. [Online]

بق ئه مه به سته سى لىستيان ئاماده كرتوه:

ا- پىسى ده لىن لىستى سه وىز ناوى ئه و ده زمانانهى له خوگرتوه كه له بارى ئاساييدا بق چاره سەرى پزىشكى به كارده هيتريين به لام ده كريت بازگانبيان پتوه بگريت و بق مه به سته ناياسايى به كاربهيتريين.

ب- لىستى دووهميشيان لىستى سوره و ناوى ئه و مادانهى له خوگرتوه كه ده كريت بق به ره مهيتنانى ده زمان و ماده هوشبه ره كان به كاربهيتريين.

ج- سىيه ميشيان لىستى زه رده كه ناوى هه موو ده زمان و ماده هوشبه رانهى له خوگرتوه كه هه تائىستا ناسراون^[1] له ئه لفه وه تائى^[2]. بىچكه له م پىكه و تننامه نۆده وله تيانه هه ر ده وله تش ياساو پتساي خوى هه يه بق كۆنترۆلكردن و به رگرتن له به كارهيتنان يان بازرگانى كردن به ده زمان و ماده هوشبه ره كانه وه كه هه ندىكيان نۆر توندوتيزن و هه ندىكى دىكه شيان هيواشترن. له عه ره بستانى سعوديه به شمشير سەرى ده په پرين^[3] و له چه نده وله تىكى دىكه شدا له سىدارهى ده دن وه ك ماليزيا و سىنگاپور و چين و ولاته يه كگرتوه كانى ئه مريكا^[4] ئه گه رچى ئه و حوكمه له ئه مريكا كه متر جىبه جىده كريت و به زۆرى زيندانبيان ده كه ن و بق به كارهيتنه رانيش پشت به دادگاي تايبه تى ده زمان ده به ستن و به رنامهى چاره سه ركردن يان بق داده دهنين. هه ندىك ولاتى وه ك ئيسپانيا و ئىتاليا و پورتوگال سياهه تىكى ميانه په وانه تريان هه يه و ئه گه ر كه سىك ده زمانى پىبگيريت بق مه به سته

²⁶ International Narcotics Control Board. Vienna International Centre. 2004 [online].

²⁷ Claire, A., & Smith, H., (2003) Drug Culture: The Facts Behind the Headlines. P.19.

به كارهيناننى تايبه تى خۆى نهك بۆ بازركانى پيڊه چيٽ هۆشيارى بدرتت يان جهريمه بكرت يان ئاموزگارى و پښووينى بكرت ياخود وهك له ئيتاليا بوده دات مۆله تى ليخوپرينى ئۆتمۆبيله كەى لپيسه ندرت! [1] له هۆله ندا به كارهيناننى هه نديك مادهى وهك هه شيش له چايخانه كاندا ريگهى پيڊراوه كه پييان ده لئين Brown Cafes به ريژهى 5 گرام بۆ كه سيكى له 18 سان زياتر. له كه لئه وه شدا دهرمان و ماده هۆشبهره كان له وولاته دا هه ر ناياساين به لام پښوشووينى نهرم و هيمنانه يان هه يه بۆ مامه له له گه ل به كارهينه راندا به تايبه تى به كارهينه رانى كانه بيس (هه شيش).

كام ريگا سه ركه وتووتره ؟

ئه گه ر پاپرسى به ك بكرت و له خه لك بپرسرت بۆ وه لامى ئه م پرسياره ، دلنيام كه زۆربه ي هه ره زۆرى خه لك توندترين ريگا پيشنيازده كه ن دڙى بازركانانى دهرمان و ماده هۆشبهره كان و هه نديك دڙى به كارهينه رانيشى . زۆربه ي زۆرى خه لك، نهك ته نها له هه ريمى كوردستان به لكو له ولاتيكى وهك به ريتا نياش، له و باوه رده ان كه ده ولت له ريگاي توندوتيزى و سزاي تونده وه ده توانيت هه موو شتت ك قه ده غه بكات و دنيا بكات به ماستى مه يوو! له پاستيڊا تويزينه وه و به رانبه ركردننى سياسه تى چه نده ها ولات له سه ربه پانده وه بيگه ره تا زيندانى كره ن يان جهريمه كره ن ئه وه يان ده رختووه كه ريگاي توندوتيزى به ورا ده يه سه ركه وتو نيه كه خه لكى ناسايى لتي چاوه پوان ده كه ن" گه ر وابوايه ئه وا ده بوايه له عه ره بستانى سه عودى كه س دزى نه كره دايه چونكه ده سه ته كانى ده برنه وه و كه سيش دهرمانى نه خواردايه

²⁸ Ibid P.20.

چونکه ملی ده پېرېتن، به لام پاستییه کان و ناسه لمینن. زانستی کریمینولوجی پشت به پاده ی سرکه وتوی یان سرکه وتوی هر نه زمونه ده به سنتیت له که مکړنه وه ی تاواندا نه که به شیوه و پوخساری سزاگان.

بازناین داتا و نماره کان ده لاین چی؟

به به رانبه رکړدنې سیاسه تی میانه په وانه ی هژله ندلو و سیاسه تی توندوتیزانه ی نه مریکا له مه پر درمان و ماده هوشبهره کان نه م پاستیانه وه ده رکه وتون: له هژله ندا 16٪ ی خه لک له یه کیک له قوناغه کانی ژانیاندا حه شیشیان تاقیکردونه به پېی پاپورتیکې سالی 1999 ، به لام له USA له سالی 2001 دا پېژه که 37٪ بووه.

پېژه ی تاقیکردنه وه به کارهینانی کلکاین و هیرین له 1999 ی هژله ندلو 2001 ی USA دا به م جوره یه:

کوکاین USA 12٪ هژله ندا 0.3٪

هیرین USA 1.4٪ هژله ندا 0.3 به پېی پاپورتی 1999 ته نها 2.5٪ له هژله نديیه کان ووتویانه که کانه بیسیان به خواردن خواردوه، که نه مه ده کاته که متر له نیوه ی پوپیتوی 2001 ی USA^[۱] به هژی نوری و جیوازی یاسای تایبه تی ولاتانه وه له مه پر درمان و ماده هوشبهره کان و به و هویه شه وه که من خۆم زیاتر سه روساخم له گه ل یاسای به ریتانیدا هیه لیره دا پوخته ی یاسای به ریتانیا ده رباره ی ه لگرتن یان بازگانیکردن به و مادانه وه ده خه مه پروو. شایانی باسه نه م یاسایانه برده وام له ژیر چاودیري و پیداونه وه دان و شایانی گورپانن له کاتیکه وه بژ کاتیکي دیکه .

²⁹ Ibid P.21

لە بەریتانیا دەرمان و مادە ھۆشبەرەکان پۆلئینکراون بە سەرسى پۆلى جىاوازدا (لەشوینى خۆياندا بەپىتى توانا پۆلى ھەر مادە يە دەستنيشان دەکەم):

پۆل	ھەلگرى مادەکە (مادەگى پېئیت)	دابىنگەر يا قاچاخچى مادەکە
A	7 سان زىندانىکردن و جەريمە کردن يان ھەردووکيان پېنگەوہ	زىندانى ھەتا ھەتايى و جەريمە کردن يان ھەردووکيان پېنگەوہ
B	5 سان زىندانىکردن و جەريمە کردن يان ھەردووکيان پېنگەوہ	14 سان زىندانىکردن و جەريمە کردن يان ھەردووکيان پېنگەوہ
C	2 سان زىندانىکردن و جەريمە کردن يان ھەردووکيان پېنگەوہ	14 سان زىندانىکردن و جەريمە کردن يان ھەردووکيان پېنگەوہ

ديارە مەسەلەى رېنگە پېئدان يان پېئەدانى مادە يە ک لە ھەموو شوپيئیک پيوشويين و مەرجى سەختى خۆى ھەيە و ئەمەش بە ھيچ کلۇچيک ئەوہ ناگە يە نيئت کە ئەو مادە يە يان مادانەى کە ياسا رېنگەى پېئاون مەترسييان نييە، بە لکو جگەرەو ئە لکھول کە لە ريزى بە زيانترين مادە کاندا دە ژميردرين لە لايەنى تەندروستىيەو لە لايەنى ياساييەوہ لە زۆريەى جىھاندا ئازادن و کە مترین پادەى کۆنترۆلکردنيان لە سەرە بەردەوام توويزينەوہ و ليکۆلینەوہى زانستى لە پيوشويينى گونجاو دەگەرین بۆ دۆزینەوہى باشترين رېنگا کە بتوانيئت پادەى زيانى دەرمان و مادە ھۆشبەرەکان بەپيئيتە کە مترین پادەى

گونجاو ژماره‌ی به‌کاره‌یتنه‌ران که متر بکاته‌وه و پێژە‌ی هه‌بوونی ده‌رمان و ماده‌ هۆشبه‌ره‌کان له‌سه‌ر شه‌قامه‌کان به‌یتیه‌ خواره‌وه‌و چاره‌سه‌ری پزیشکی گونجاو پێشکه‌ش به‌ قوریانیانی ئه‌و مادانه‌ بکات و نۆرتین ژماره‌ی منال‌و‌گه‌نجان له‌ نۆنگاری نه‌خۆشی ئالوده‌بوون به‌و مادانه‌ دووربخاته‌وه‌ له‌ پێگای په‌روه‌رده‌ی گونجاوه‌وه‌ هه‌ر له‌ قۆناغی سه‌ره‌تاییه‌وه‌ تا په‌یمانگا‌و زانکۆکان.

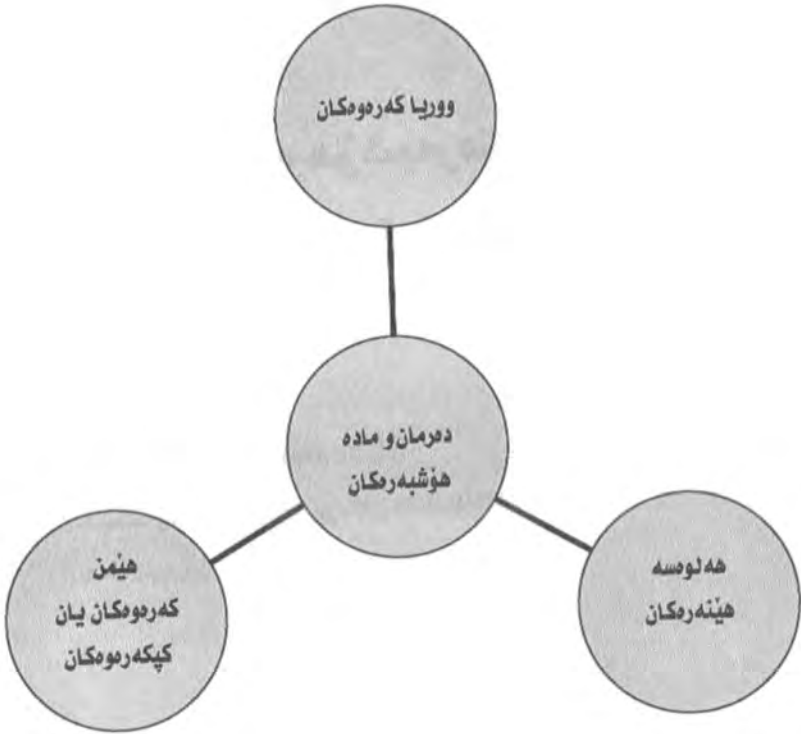

دەرمان و مادە ھۆشبەرەکان: جۆرەکانی و کاریگەرییەکانیان

1. ھوریاکەرەوکان Stimulants

2. ھێمنکەرەوکان یان کپکەرەوکان Depressants

3. ھەلوسە ھینەرەکان Hallucinogens

دەرمان و ماده هۆشبه ره كان: جۆره كانى و كارىگه ريبه كانيان

دەرمان و ماده هۆشبه ره كان به شتوويه كى گشتى ده كرتين به سى
به شه وه:

1- ووريا كه ره وه كان Stimulants " نه مانه له سه ره تادا مروژ زيت و ورياده كه نه وه و
هه موو شتيك خيزاو تيز ره و ديار ده بيت به بير كردنه وه و قسه كردن و جوله كانى له شيشه وه .
نه م جۆرانه چونكه كار ده كه نه سه ر كوئه ندامى ناوه ندى ده مار ده بنه هۆى به رز كردنه وه
فشارى خوينو به رز كردنه وه پلهى گه رمى له ش كه ده بيته هۆى ئاره فكدنه وه يه كى نۆر .
هه ره ها ده بنه هۆى هه ناسه بپكى و كه مكدنه وه ئاره زوى خواردن (ئيشته هاو) بيخه وى .
به كار هيتنه ران به زۆرى متمان به خۆو توند په وديارن و چه نه بازن . نمونه كانيان:
نه مفيتامينه كان Amphetamines ، كوكاين ، كراك كوكاين، كافاين، نيكستاسى
Ecstasy يان MDMA و Alkyl Nitrites ن.

2- ھېمنكەرەوہ يان كېكەرەوہ كان Depressants " ئەمانە بەپېچەوانەى رورپاكارەوہ كانەرە ھەموو شتېك ھېواشدەكەنەرە بە بېروھۆش و قسەكردن و جولەكانى لەشيشەرە . كارىگەرئى ئەم جۆرە دەرمانانە لەسەر كۆئەندامى ناوہندى دەمار دەبنە ھۆى كەمبونەرەوہى ھەستو دابەزاندنى فشارى خوئىن و لىدانى دلۆ ھەناسەدان . ھەرەوہا دەبنە ھۆى سەرخۆشى و قسەى ھەلەقەلەق و پچرپچر و جولان و پۇيشتنى نارېتكوپېك . نمونەكانيان: ئەلكھول، ھېوركەرەوہ كان Tranquillisers، ھەلمۇزىنەكان و سېكۆتىنەكان Solvents & Glue و ھېرۆين و بەرھەمەكانتېتى .

3- ھەلوہسە ھېنەرەكان Hallucinogens " ئەمانە مرقۇل توشى ھەلوہسە و دلەراوكە و رورپىنە دەكەن و ھەستەكانى دەشۆيتىن و شۆوازى بېسنىن و بېستىن و ھەستېكردنى بۇ جېھانى دەوربەرى دەگۆپىن . ئەو كەسانەى كە ئەم جۆرە دەرمانانە بەكاردەھيئىن شتى نادروستو ناواقى دېتە بەرچاوپان و شتى سەپروسەمەرە دەبېستىن و بۆن دەكەن كە لەپاستىدا نېن .

پېدەچېت توشى Paranoia شېتىى خۆ بەگەرەزانىن(جنون العظمة) بېن . ھەرەوہا توشى دلەراوكى و بەدگومانى و دلپېسى دەبن و رەفتار و مەزاجيان بەشۆوہىەكى نارېتكوپېك ئەمسەرەوسەر دەكات " لە خۆشىيەوہ بۆ ناخۆشى و بەپېچەوانەرە . نمونەكانيان: LSD، DMT، فارچكى ئەفسوناوى Magic Mushroom، ھەشيش (كانەبېس) Cannabis ن .

ئورپاكارەوھەكان Stimulants

1. ئېكستاسى Ecstasy ناره كىمپاويىيەكەى 3,4

methylenedioxyamphetamine بۇ كوررتكرىنەوھ پىئى دەلئىن MDMA. ئېكستاسى بە دەيان ناوى سەرشەقام و ناوبازاپى ھەبە لەوانە كۆتر، پىكىتى سەما، سوپەرمان، مىكى ماوس، كاستەر، ئادەم، كۆترى سىپى و چەندەھا ناوى دىكە كە سەدام حسەبىنى دىكتاتورى لىكەوتەى عىراقىش يەكئىك لەواناوتەى پىپراوھ! ¹ ئەم مادىيە لەشئوھى ھەبى چۆرۇچۆردايە بە شئوھ قەبارەو پەنگى جىاواز كە ھەندىكىان يان وئىنە ياخود ئارمىكىان لەسەرە.

يەكەمجار لە سالى 1912 دا لەلايەن زانا ئەلمانىيەكانەوھ دۆزىايەوھ و چاوەپوانى ئەوھى لىدەكرا كە دەرمانىكى بەسود بىت، بەلام ھەرگىز وا نەبوو. لە سالانى 1950 كاندا جارىكى دىكە لە ئەمريكا دۆزىايەوھ لەلايەن ئەلىكساندەر شولگىنەوھ لەسەر خۆى تاقىكرىدەوھ. سوپاى ئەمريكا بۇ زانىبارى ھەلپىنجان لە زىندانىيەكان و پەكخستنى سوپاى نوژمەن كەلكى لىئوھردەگرت. ² لەبەرنەوھى ئەم دەرمانە توانايەكى باشى ھەبە لە ھەستى بىكەوھ گوجاندا لەسەر بەكارھىنەرەكانى پزىشكە ئەمريكىيەكان بۇ بەكخستنەوھى خەلك، بەتايبەتتى ئەو ھاوسەرانى كە خەرىك بوو پەيوھندى ھاوسەرئىتتىبان ھەلدەوھ شاپايەوھ بەكارىان دەھىنا. ھەتا ئىستاش لە سوپىرا ھەندىك لە نوشدارەكان

¹ Hammersley, R., et al., (2002) Ecstasy: and the rise of the Chemical Generation. London: Routledge. P. 40

² Drug Scope [online]

بړ ئه م مه بېسته به كارېده هېښن. له گڼ نه وه شدا له نه نجامی هه نديك نه زمونه وه كه له سهر مشك كران و نه وه يان دهرخست كه پېده چېت ئيكتاستاسی له هه نديك لايه نه وه ميشك تيكبشكينيټ، نو دهرمانه له سالی 1985 دا له نه مريکا قه دهغه كرا. له بهریتانيا له سالی پابوردودا نذر به كارده هاتو كه نجان به تاييه تي نه وانه ی كه له يانه شه وانه كاندا سه مايان ده كود به كاريان ده هيتا. به پتي ناماری تاوانه كانی بهریتانيا 2003/2002 ئيستا به كار هيتانی پو له كزيه. ^۱ له ماوه ی 15 سالی پابوردودا ئيكتاستاسی لپرسراوه به رانبر مردنی 200 كه س له بهریتانيا دا. نذري مردنه كان به هوی كاريگه رييه لاهه كيهه كانه وه بووه نه ك پاسته وخو به هوی ژاروی بوونه وه به دهرمانه كه “ وه كه له كار كه وتنی دل له نه نجامی به رزبوونه وه به كي نذری فشاری خوينه وه و دل خورپه و ووشك بوونه وه له نه نجامی كه می شله مه نييه وه ياخود خوارنده وه به كي نذری ناو به راده به كه كه بووه ته هوی مردنی نو كه سه. چونكه ئيكتاستاسی كار له كار كرنی گورچيله كان ده كاتو چالاكيان سست ده كات له و كاته دا كزبوونه وه به كي نذری شله مه نی له له شداو به تاييه تي له خانه هه ستيا ره كانی ميشكدا ده بيته هوی په كخستنن چالاكي ژيانی وه كه ليدانی دل و هه ناسه دان. ناشكراشه كه تيگه لگردنو به كار هيتانی نو دهرمان يان زياتر پتيكه وه مه ترسی نذر گه وده ی هه يه و نذر كه س نه لكهول له گڼ دهرمانه كانی ديكه تيگه ل د ه كاتو به مه ش مه ترسيه كه ی چند به رانبر زياد ده كات.

نذر جار نه و چه بانه ی كه به ناوی ئيكتاستاسييه وه ده فرق شرين له پاستيدا پاده ی ماده ی ئيكتاستاسييان نذر جياوازه و هه نديك چه ب بينراوه كه به

¹ Drug Scope [online]

نیکستاسی فرۆشراون به لام له بنه په تدا ده رمانی پاککردنه وهی چه وزی ماسی یان ده رمانی گه رمکردنه وهی سه گ بوون، له هندیك حه بی نیکه دا ماده ی نه مفیتامین و کیتته ماین دۆزاونه ته وه. ⁴ نیکستاسی ده رمانیکی ووریاکه ره وه بیه به لام کاریگره بیه کی هه لوه سه یی سوکیشی هه یه. نه وانه ی که پاده یه کی ماناوه ندی لئوه ره دگرن کاریگره بیه کانی دواى 20-60 خوله ک له سه ریان ده رده که ویت (زیاتریشی پیده چېت نه گه ر به گه ده ی پرپه وه بخوریت) نه و کاریگره بیه بۆ ماوه ی 3 تا 6 کاتزمیر ده مینیتته وه.

به کارهینه ران په شیتته ی چاویان گه ره ده بیت، کاکيله کانیاں تونده ده بیت و تووشی خه والویه کی کورت و ئاره فکردنه وه و دم و قوپرگ وووشکی ده بن. فشاری خوینیاں به رز ده بیتته وه و لیدانی دلایان زیاد ده کات و که می ئاره زوویان بۆ خواردن (که می ئیشته یا) شتیکی نۆر بلّوه له نئوانیاندا. نۆر له به کارهینه ران به قوناغیکی هه ست به په له کردندا تیده په پزن و دواى شه وه هه ست به چالاکى ده که ن و له کۆتاییشدا له یورد ه بنه وه. نۆر به ی جار که سه کان وا باسه ده که ن که توپه ییان نامینیت و له گه ل خه لکانی دیکه دا هه ست به له یه که گه یشتن و دۆستایه تی ده که ن و توانای گفتوگۆیان زیاد ده کات. هندیك له به کارهینه ران بینراون هه ست به خووشیه کی نۆر ده که ن سه باره ت به ده ووبه ره که یان و نۆر تامه زۆی میوزیک ده بن و هه سه ته سیکسی و حسییه کانیاں وه سه رده که ون.

هه ندیک له به کارهینه ران نه زمونی ناخووشیاں دیته پئ. له وانه ش پیده چېت هه ست به ترس و دلّه پاوکی و بیزارى و شیوانی هه سه ته کانیاں و

⁴ Ibid

به ریزومکردنیان له شتیوازه هه ره باوه کانیان بن. ئەم باره په شتیوه پێده چیت، به شتیوه مه زاجیک یان به شتیوه یه کی دیکه، چهنده ها پۆژو بگره ههفته ش بخایه نیت. ئەم باره زیاتر نه گهری ده بیته نه گهر به کارهیتنه برپیکى نۆرى وه رگرتبیت یان خۆى له خۆیدا ههست به په شتیوی و شپزه یی بکات.

کاره گریه سه رلیشو او بیه کان نه گهری کاره سات نۆر زیاتر ده که ن. نۆر یه ی له وانیه که مردون به هۆى سه ما کردنیانه وه بووه به بهرده وامی له یانه گهرمه، قهره باله کاندایا که بوته هۆى نۆر به رزبوونه وه ی پله ی گهرمی له شو و وشکه لاتن. پێده چیت پشودان و خۆفینک کردنه وه و ناو خواردنه وه بۆ نه وه ی جینگای ناوه پۆیشته وه که بگریته وه که به ئاره فکردنه وه دهر دراوه، بتوانیت بهر له وه کاره ساتانه بگریته. دواى به کارهیتنایى نیکستاسی به کارهیتنه ران پێده چیت نۆر ههست به ماندویى بکه ن و پتویستیان به خهوتنیکى دوردریژ هه بیته بۆ نه وه ی ناسایی بینه وه. ئەم باره په نگه سی تا چوار پۆژو بخایه نیت، که پتیی ده لێن هتوربوونه وه.

به کارهیتنایى ئەم ماده یه به بهرده وامی له وانیه ببیته هۆى په شتیوی له خهوتندا، بیهیزی و لاوازی، کیشیه ی خواردن و به دخۆراکی به Anorexia Nervosa وه (ئەم نه خۆشیه بریتیه له ههستکردنی نه وه که سه که کیشی زیاده و خواردن ناخوات، له کاتی کدا لانی که م چاره کیکى کیشی ناسایی خۆى له ده ستداوه) [1] و که سه که ههست به په ستی و دله راوکیده کات. به دواى نه وه دا پێده چیت زیاتر ههستیار بیت به رانبار سه رماو هه لامة ت و قورگ یه شو هتد... له کاتی کدا ئەم ده رمانه نابیته هۆى نه وه ی که له ش، له باره ی جه ستیه وه، خوی پتیه بگریته،

⁵ Macpherson, G., MB, BS (2002) Black's Medical Dictionary. 40th edition, London: A&C Black Publishers Ltd. P. 192

خوگرتنی سایکلوتزی به هسته زرخوشه‌کان Euphoria و هیمنی و هموئو هلمه‌رجانه‌ی که چوارده‌وری به‌کارهیتانی نیکستاسیان دلوه له‌وانه‌یه دروست بیتت. گۆرانه کورتخایه‌نه‌کان له مزاجدا به "بیتاقه‌تی ناوه‌پاستی هه‌فته‌شه‌وه" که به‌لوی به‌کارهیتانی ده‌رمانی کۆتایی هه‌فته‌دا دیت، له‌گه‌ل به‌ککه‌وتنی بیروهۆشی شت بیرگه‌وتنه‌وه بق ماوه کورته‌کان Short term memory له‌وانه‌یه هه‌ندیک له ناسه‌واره بچوکه‌کانی به‌کارهیتانی MDMA بن. ناسه‌واره کاریگه‌ره کۆنه‌ندمی ده‌مار ژاراویکه‌ره‌کانی Neurotoxicity دیکه‌ی MDMA وه‌کو گۆرانه په‌فتاری و هه‌لسوکه‌وتی و سۆزداریه‌کانی به‌کارهیتانه‌رو پاده‌ی هه‌ند بوونیان، به‌تایه‌تی له‌ماوه‌ی نووودریژدا، تا ئیستا پوون نین.

ئه‌وه‌ی ناشکرایه ئه‌وه‌یه که تیکشکاندن می‌شک په‌یوه‌ندی نییه به میژویه‌کی نووودریژی به‌کارهیتانه‌وه، به‌لکو په‌یوه‌ندی هه‌یه به پیزه‌ی به‌کارهیتانی ئه‌و ماده‌یه‌وه له یه‌ک کاتی دیاریکرودا" واته کاریگه‌رییه‌کانی ئه‌و ماده‌یه به‌گویره‌ی زیانو که‌مکردنی ماده‌که ده‌گۆریت Does-Dependent. له هه‌مانکادا زانایان له‌وباوه‌په‌دان که پیناچیت ئه‌و تیکشکان و گۆرانکاریانه که به‌سه‌ر می‌شکدا دین به‌ته‌لوی بگێردینه‌وه بۆدۆخی ناسایی خۆیان. ⁶ له باره‌ی یاساییه‌وه نیکستاسی له به‌ریتانیا به ده‌رمانی پۆلی A ناوزه‌دکروه.

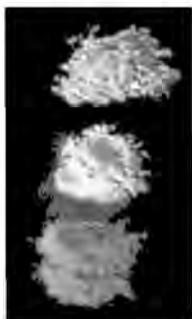
---

⁶ Drug Scope [online]

2. ئەمفیتامینەکان Amphetamines

کۆمەڵیک دەرمانی دیکەن لە گروپی ووریاکەرە وەکان کە بە شیتۆیەکی ناسروشتی بەرھەم دەھێنرێن. ئەم مادانە لە سەر شەقامەکان و ناویازاڤدا بە گەلیک ناو دەناسرێن وەک خێرا، گیزەگیز، سولفات، بیلی، ئەمف و بلند و هتد... لە شیتۆی

تۆزکی خۆلەمیشی یان سەپیدا دەفرۆشرێن کە بە شیتۆی قوتدان وەک حەب، کرۆشتن، هەلمزین، دەری یان توندنە وەیان لە ناو شەلمەنیدا بەکار دەھێنرێن. ئەمفیتامینەکان یەکەجار لە ساڵی 1800 دا دۆزاندە وە بەلام

بەکارھێنانیان بۆ مەبەستی پزیشکی تا ساڵی 1930

و دەدرنە کەوت. لە و کاتە وە بۆ مەبەستی بەرگرتن لە

فشاری نزمی خوین و یارمەتیدانی نەخۆشانی ڤەبو بۆ ئەوێ باشتر هەناسە بدەن و هەروەها بۆ کەمکردنە وە ی ئارەزوی خواردن بەکار دەھاتن. دوا ی ئەو ئەم مادانە بۆ چارەسەرکردنی گەلیک نەخۆشی بەکار دەھاتن وەک بێخەوی، ڤەرکەم، شەقیقە، خەمۆکی و نۆڤر بزیوی منال. لە ساڵانی 1950 کان و 1960 هکاندا بە شیتۆیەکی بەرفراوان وەک دەرمانی خۆلاوازکردن خراڤە بازار ڤە وە.

له کاتی ئیستادا به‌کاره‌ینانی ئه‌مفیتامینه‌کان بۆ مه‌به‌ستی پزیشکی به‌شێوه‌یه‌کی به‌رچاو دابه‌زیوه‌ ئه‌گه‌رچی هه‌یشتا هه‌ر بۆ مه‌به‌ستی گه‌رفه‌کانی خه‌و به‌کارده‌هه‌ینرێن. دوا‌ی به‌کاره‌ینانێکی زۆری ئه‌م مادانه‌ یان ماده‌ی دیکه‌ که‌ هه‌مان کاریگه‌رییان هه‌یه‌ وه‌ک ریتالین Ritalin له‌ ئه‌مریکا بۆ ئه‌و منالانه‌ی که‌ کێشه‌ی بزێوی و په‌فتاریان هه‌یه‌، به‌کاره‌ینانی ئه‌م ماده‌یه‌ بۆ ئه‌و مه‌به‌سته‌ ئیستا له‌ به‌ریتانیا په‌و له‌ زیادیه‌.

کاریگه‌ری ووریاکه‌ ره‌وه‌ی ئه‌مفیتامینه‌کان بووه‌ هۆی به‌کاره‌ینانێکی زۆریان له‌لایه‌ن سه‌ربازه‌کانه‌وه‌ بۆ ئه‌وه‌ی به‌ره‌نگاری ئه‌و بێتاقه‌تی و په‌ستییه‌ بیه‌نه‌وه‌ که‌ به‌ "په‌ستی شه‌پ" ناسراوه‌. وا‌خه‌ ملێنراوه‌ که‌ هه‌یزه‌کانی به‌ریتانیا له‌ جه‌نگی جیهانی دووه‌مدا 72 ملیۆن هه‌ بیان به‌کاره‌ینابێت. گه‌لێک هه‌یزی سه‌ربازی ئه‌لمانی و یابانیش ئه‌م هه‌بانه‌یان به‌کاره‌یناوه‌ و ده‌لێن گولیه‌ هه‌تله‌ر خۆی پۆژانه‌ ده‌رزی ئه‌م مادانه‌ی لێدراوه‌! □

ئه‌م به‌کاره‌ینانه‌ی ئه‌مفیتامین له‌ نێو هه‌یزه‌ سه‌ربازه‌کاندا له‌ لایه‌ن سوپای ئه‌مریکیه‌وه‌ به‌رده‌وام بووه‌ له‌ جه‌نگه‌کانی کۆریا و فیتنامدا. وایاسده‌ که‌ن که‌ ئه‌نتۆنی ئیڤدی سه‌ره‌ک وه‌زیرانی به‌ریتانیا پتۆیستی به‌م ماده‌یه‌ هه‌بووه‌ بۆ ئه‌وه‌ی له‌گه‌ڵ ته‌نگه‌شه‌ی که‌ نالی سویسی سالی 1956دا هه‌لبکات! □

له‌ به‌ریتانیا تا سالی 1956 زۆریه‌ی ئه‌و ده‌رمانانه‌ی که‌ ئه‌مفیتامینیان تێدایه‌ به‌بێ پتۆیست بوونی پاچێته‌ی دوکتۆر له‌ ده‌رمانخانه‌ و دوکانه‌کاندا ده‌فرۆشران و له‌ لایه‌ن ئه‌و ژنانه‌وه‌ که‌ به‌هۆی کاری ناو ماله‌وه‌ بێزارو بێتاقه‌ت بوویون یان ئه‌و که‌سانه‌ی که‌ خۆیان به‌ بیه‌یز ده‌زانی و پتۆیستیان به‌

⁷ Drug Scope [Online].

⁸ Ibid

مادهى بههئزكه ره هبوو بهكاردههاتن. ههروههاله ناوئهو كهسانهدا باوو بوو كه بئ ماوهى دورودريژ كاربان دهكرد وهكو شؤفئرى لؤرييه بارهه لگهكان كه گه شتى دورودريژ نه نجامدهدن.

له سالانى 1960 كاندا بهكارهئنانى ئه مفيتامين له بهريتانيا بؤ مه به ستى ديكهى ناپزيشكى په ره يسه ند به تايبه تى له نئو كه نجانداو بوه هؤى تئوه گلانى هه زاران گه نج له و كئشه يه دا كه به به كه م كئشه ي ده زمانى دواى جهنگ ناسراوه "ههروهه بووه جيگاي سه رنج و تؤقينى ميدياكان و به مجؤره له سالى 1964 دا هه بوون يان گلدا نه وهى ئه مفيتامين به بئ مؤله تى په سى قه ده غه كرا.

له سالانى 1970 كان و 1980 كاندا بهكارهئنانى ئه مفيتامين له سه ر شه قام و ناوبازاردا په ره ي سه ند و نه وه به كى ديكهى گه نجانى له خؤيه وه ئالاند له و يانانه دا كه به دريژلى شه و كراوه بوون. به ره مهئنانى ناياسايى تؤزى ئه مفيتامين و هه لمزئى ئه و ماده يه جيگاي ئه وهى گرتوه كه له وه پئش حه به كانيان له كارگه كان ده دزى.

كارىگه رييه هه نو كه بيه كانى ئه مفيتامينه كان بريتييه له حه وانه وه وه هه ست به خؤشى كردن "مئشكى ئه و كه سه نارامده گريت و هه ست به متمانه به خؤبوون و چالاكى ده كات. هه نديك كه س دواى بهكارهئنانى ئه م ماده يه هه ست به توپه يى و دلّه پوكئ ده كهن. ئه و ئاسه واران به تؤرى نو اى ده رچونى ماده كه له له ش نامئتن. كارىگه رى به ك زه م بؤ ماوه ي 4-8 كاترمير له له شدا ده ميئيتته وه به لام تا ماوه ي 4 پؤژ له پزگه ي پشكنينى ميزه وه ده تؤزئته وه.

بەكارھىتەرانى ئەمفیتامىنەكان ھەست بە ماندووى و خەمۆكى دەكەن بۆماوھى يەك يان دوو پۆژ دواى بەكارھىتانى مادەكە و ھەندىك جار زىاترىش. ئەوانەى كە پادەيەكى بەرز لەم مادەيە بەبەردەوامى بەكاردەھىتن زانراوھ كە دواى چەند پۆژىك ھەست بە ترس و ھەلوھسە دەكەن. بەكارھىتانى بۆ ماوھى دووردىژ دەبىتە ھۆى فشارخستتە سەر دل و بۆ ئەوانەى كە فشارى خوین يان كىشەى دلپان ھەيە زۆر مەترسیدارە. بەكارھىتانى بە بېرى نۆدو بۆماوھى دووردىژ پەنگە ببىتە ھۆى توشبون بە نەخۆشپىيە ژىرىيەكان Mental Illness. ھەندىك كەس لەگەل بەكارھىتانى ئەم مادەيەدا فياگرا بەكاردەھىتن" ئەمەش مەترسى توشبون بە نەخۆشپىيەكانى دل زىاتردەكات.

وھكو ھەموو دەرمانەكانى دىكە شىوھى بەكارھىتانى ئەمفیتامىنەكان بېرار لەسەر ئەو دەدات كە كارىگەرى دەرمانەكە چەند خىرا بىت و چەندىش بەھىز بىت. ئەگەر لەشىوھى خەبدا بەكاربىت ئەوا ھىواشترە بەلام ئەگەر لەشىوھى ھەلمۇن و دەرزىلپىداندان بەكاربىت ئەوا خىرايە و بەپى پادەى نۆدى و كەمى مادەكەش كارىگەرىيەكەى دەگۆرپت.

بەكارھىتانى بەردەوامى ئەمفیتامىنەكان دەبىتە ھۆى خوگرى ساىگۆلۆژى و بەكارھىتەران ھەست بە بىھېننى، بىتاقەتى، پەستى و برسېتىيەكى زۆردەكەن ئەگەر دەرمانەكە بەكارنەھىتن. ھەريۆيە بەردەوام دەيانەويت بگەپنەوھ دۆخى پىشوو دەرمانەكە بەبېرى زىاتر بەكاربھىتن. بەمجۆرە لەشيان لەگەل ئەو مادىە پادىت و بەردەوام پىويستيان بەبېرى زىاترو زىاترى ئەو مادەيە ھەيە بۆ ئەوھى ھەست بە كارىگەرى يەكەمجار بگەن.

بەردەوام بەکارھێنانی ئەمفیتامینەکان دەبێتە ھۆی بێخەوی و بێخۆراکی و کەمبەونەو ھەبەرگەری بەرانبەر نەخۆشی. کێشەکانی کەمخۆراکی وەك Anorexia Nervosa لەوانە بەبێنە کێشە بەتایبەتی لەنیۆزانی بەکارھێنەردا. کاروباری پۆژانەیان پێدەچیت پەکی بکەوێت و زۆر لەوانە کە بەزۆری بەکاری دەھێنن بەردەوام لەنیۆن ھەستکردن بەشادی و چالاکي بەکارھێنان و بێتاقەتی و بێھیزی لێپراندا جۆلانە دەکەن. ھەندیک لە بەکارھێنەرانی تووشی شەپۆلی توندوتیژی دەبن و لەوانە بە زۆر پەلاماردەر و شەپۆلی بن.

کێشە یەکی دیکە ئەمفیتامین کێشە ی پوختەییەتی. لەسەر شەقام و ناویازا پەراوەی پوختەیی ئەم مادە بە کەمتر لە 15% یە و زۆر جاریش فرۆشیارەکانی تەنھا 10% ئەمفیتامینی تێدەکەن و ئەوەکە ی دیکە ی تۆز (پاودەری دیکە ی وەك گلوکۆز، فیتامین سی، مادە ی ناوسک دامالەر، شیر ی وشکی منال، کافاين و دەرمانی دیکە ی وەك پاراسیتامۆل و ئەسپرینە.

جۆزکی دیکە ی دەرمانە کە بەھێزترە مێسئەمفیتامینە Methamphetamine کە لەشێوە ی تۆز و کریستالدا دیت کە پێیدەلێن سەھۆل و ھەروەھا لەشێوە ی حەبیشدا ھەبە.

لەلایەنی یاساییوە ئەمفیتامینەکان لە بەریتانیا لە پۆلی B دانراون، بەلام ئەگەر لەشێوە ی دەرزیدا ئامادەکرا بن دەچنە پۆلی A.

3. کۆکاین و کراک

:Cocaine and Crack

کۆکاین له گه‌لای ده‌وه‌نێک
 ده‌رده‌هینتریت که له ناوچه
 شاخاوییه‌کانی ئەمریکای باشور له
 ولاتانی وه‌ک پۆلیفییا و کۆلۆمبیا و پیرۆ

به‌شێوه‌یه‌کی سروشتی ده‌پوینت و پێی ده‌لێن *Erythroxylum coca*.
 بۆیه ده‌لێن ده‌وه‌ن چونکه له‌راستیدا نه‌وه له دار بچوكتره‌وه له پوهه‌كیش
 گه‌وره‌تره‌وه گه‌لێك په‌لوپۆی لێده‌بیتته‌وه. له سه‌رشه‌قام و ناوبازاردا به‌ کۆک،
 چارلی، به‌فر، C، چه‌و، توژ، به‌رد، سپی و گه‌لێك ناوی دیکه‌شوه‌ ناسراوه.
 میژووی خواردن و داگرۆشتنی گه‌لای کۆکا وه‌ک یارمه‌تیده‌رتک بۆ کارکردن
 له‌نیو هیندییه‌ سوره‌کانی باشوری ئەمریکادا پێده‌چبێت که بگه‌ریتته‌وه بۆ
 2500 تا 3000 سال پ. ز. گه‌لێك به‌لگه‌ی میژوویی له‌شێوه‌ی نه‌خشی
 گلینه‌ و ناسه‌واری میژوویی دیکه‌دا دۆزراونه‌ته‌وه که وینه‌کانیان نه‌وه‌ راستییه
 ده‌سه‌لمینن. ⁹ چایه‌کی به‌نیوبانگی ئەمریکای باشوره‌یه‌ ناوی *mate de coca*
 به‌ *basuco* ناسراوه‌ شێوه‌یه‌کی نه‌وه‌رمانه‌یه‌ که ده‌کیشرت و له
 گه‌لای نه‌وه‌رخته‌ ده‌رده‌هینتریت و له‌ ولاتانه‌ ده‌کیشرت که ده‌رخته‌که‌ی
 لێ ده‌پوینت.

⁹ Freud's Magical Drug [online]

كۆكايىن بۇيەكەمجار لە سالى 1855 دا لە گەلاي ئەو درەختە دەرھيتراو تا سالانى 1870 كان دەرمانىكى بەناويانگى وورياكەرەو و شادىھيتەريو بۇ چارەسەرى گەليك نەخۆشى سوك بەكاردەھات. شىكاركەرى دەرونى بەناويانگ سىگمۇند فرۆيد پىنومايى بەكارھيتانى ئەو دەرمانەى كردو و بۇ چارەسەرى گەليك كيتشەى نوژدارى و سايكۆلۆژى لەوانە ئالودەگى بە ئەلكەول و مۇرفىن. بەلام كاتىك پىنومايى ھاوپىيەكى كرد بۇ بەكارھيتانى كۆكايىن بۇ ئەوئەى لە ئالودەگى مۇرفىن قوتارى بېيىت و ھاوپىكەى بەھۆى زيادەخۆرىيەو لە كۆكايىن مرد، فرۆيد بېروپاي خۆى گۆپى.

پزىشكەكانىش بۇ سىركردنى ناوچەيى (بەنجکردنى بەشىكى لەش) و دانسازى بەكارىاندەھيتا. لە گەلاي كۆكامەى دروستكراو و ساردى كۆكاكۆلا لەبنەپەتدا وەك (خۆشيبەخشىكى بەنرخى مېشك و چارەسەرى ھەموو كيتشە دەماریيەكان) فرۆشراو و تا

سالى 1904 يش كەمىك

مادەى كۆكايىنى تىدا بوو. ^[1]

لە سەرەتاي سەدەى

بېستەمدا پزىشكەكان

ھۆشداريياندا لەسەر ئەگەرى

خوگىرى و كيتشەى دىكەى بەكارھيتانى كۆكايىن. لە ئەمريكا لەنيو سپى

پىستەكاندا ترسى ئەو پەشپىستانە پەرىسەند كە شىتى كۆكايىن بوون و

¹⁰ Drug Scope [Online]

ياخپيون دىي ياسا نوئى هه لايوردنه كان. له به ريتان ياش ترسى به كار هيتاننى
ئو ماده يه له لايه ن هيتزه سه ربازيه كانه وه له جهنگى جيهانى يه كه مدا
ته شه نه ئى كردو پوژنامه كان به شيوه يه كى شيتتگيرانه له سه ريان نوسى و
واياندا يه قه لىم كه ئه وه پلانتيكى ئه لمانه كانه بو تىكوپيىك شىكاندننى
ئيمپراتوريه تى به ريتاننى. له سالى 1916 دا ياساى كوتوپرى هيترايه كايه وه
بو قه ده غه كردنى هه لگرتنى كۆكايين و ئه فيون و كه مگردنه وه ئى به كار هيتاننه
پزىشكييه كانيان.

ئه گه رچى له ميژه وه كۆكايين له به ريتان يادا هه بووه، به لام تا ناوه پاستى
1970 كان به كار هيتاننى كۆكايين نه بوو بووه باو. هه لمزىنى توذى كۆكايين بوو
به موده له نئيو چينه نئيوه نده (قبت و قوزو كه شىخه كاندا) ر وه كو ده رمانتيكى
گران به ها شانازى پئوه ده كرا.

له هه مانكاتدا له ئه مريكا به كار هيتاننى كۆكايين زىاتر بلا بو بووه وه له
ناوه پاستى 1980 كاندا جۆرتكى نقر به هيتترى ده رمانه كى كه وه بازار په وه

كۆكايينى ناماده بو
كيشان (وهك جگه ره)
كراك كه له توذى
هايدروكلورايدي كۆكايين
ده رده كريت.

ئهم شيوه نوئى و
به هيتزه ئى كۆكايين بوو به

كيشه يه كى گه وده له ئه مريكا بو ئه وانى كه له ناوچه هه ژارنشينه كانى

ئىۋەندى شارەكاندا دەريانى لەگەل خۇيدا گەردەلولىكى توندوتىژى و تاوانى بەدىارى بۆھىتان كە ھەتا ئىستاش ھەر بەردەوامە . كىشەى تاوان و توندوتىژى كە لەئەنجامى بەكارھىتانی دەرمان و مادە ھۆشپەرەكانەو تەشەنەى سەند، بوو بە بنىشتەخۆشەى سەرزارى پۆژنامەكان . ئەگەرچى كراك ھاوشان لەگەل بەرزىبونەو ھى پادەى تاوان و توندوتىژىدا ھاتە بەرىتانىاوە بەلام ھەرگىز نەگەبشتوو تە ئو ئاستەى ئەمريكا . ئىستا

بەكارھىتانی كراك لەبەرىتانىادا زۆر بوو لەزىابىيە بە تايبەتى لەئىۋو ئو گەنجانەى كە سەرتاسەرى شەو لە يانەكاندا سەمادەكەن .

كۆكايىن و كراك لە مادە

وورىا كەرەو ھەرە بەھىزەكانن بەلام كاريگەرىيەكانىان كورتخايەنە . بەتايبەتى كراك زۆر بەھىزو زۆر كورتخايەنە . بەكارھىتەرانى ھەست بە وورىاى و بەھىزى دەكەن . زۆر لەبەكارھىتەران ووتويانە كە دواى بەكارھىتانی ئەم دەرمانە ھەستيان بە لەخۆپازىبون و چالاكى جەستەى كىردوو ھەو لەو باوەرەدابوون كە خارەنى توانايەكى بەھىزى مېشكن . ئاسەوارە جەستەىيە باوەكانى برىتىن لە : دەم ووشكى ، ئارەفكردنەو ، كەمبونەو ھى ئارەزى خواردن و بەرزىبونەو ھى پادەى ئىتدائى دل و دەمار . دواى ژەمى گەورە بەكارھىتەران پىدەچىت ھەست بە دلەپاوكى و نا ئارامىەكى زۆر بكن . كاريگەرى ھەلمۇزى كۆكايىن بەخىرلىي دەسپىدەكات بەلام تەنھا بۆ ماو ھى 30 خولەك دەمىنپتەو ھەگەر دووبارە نەكۆرتەو ھە . ئەگەر ئو كەسە كراك

بکیشیت نه‌وا کاربهره‌ریه کانی ته‌نانات له‌وه‌ش زووتر درده‌که‌ون به‌لام نۆد له‌وه‌ی پیتشوو که‌متریش ده‌خایه‌نیت.

یه‌کێک له‌به‌کاره‌ینه‌ران ناوا باسیده‌کات:

"وات لیده‌کات هه‌ست به‌مه‌زنی و به‌هیزی و هه‌رچی شته‌ بکه‌یت. کیشه‌که له‌وه‌دایه‌ که‌ ده‌توانیت به‌ته‌واوی ئالوده‌و گیرۆده‌ت بکات. کاربهره‌ریه‌که‌ی نه‌وه‌نده‌ ناخایه‌نیت و ناچاریت جارێکی دیکه‌ش به‌کاربه‌هینیت‌وه‌. له‌به‌رئه‌وه‌یه‌ من نه‌وه‌نده‌ به‌ به‌ریانه‌ی ده‌زانم و سه‌رو سامانم تیناوه‌."^[11]

ژه‌می گه‌وره‌و نزیك نزیك له‌ ماوه‌ی چه‌ند کاتژمێرێکدا ده‌کریت بپیته‌ هۆی ده‌له‌پاوکییه‌کی نۆد نۆدو خانه‌گومانی و دلپێسی و په‌شبینی و ته‌نانات هه‌له‌وه‌سه‌ش. به‌شپۆه‌یه‌کی گشتی ئه‌م کاربهره‌ریانه‌ له‌گه‌ڵ ده‌رچونی ده‌رمانه‌که‌ له‌شدا نه‌وانیش دیارنامین. کاربهره‌ریه‌ دواینه‌کانی کۆکاین و کراک له‌وانه‌یه‌ په‌رێشانی و خه‌مۆکی بگرتنه‌وه‌ کاتێک به‌کاره‌ینه‌ران ده‌رمانه‌که‌یان ده‌ست ناکه‌وێت بیان به‌کارینه‌هین. کۆکاین له‌گه‌ڵ ماده‌ی دیکه‌دا تیکه‌ڵ ده‌کریت و نه‌مه‌ش نۆد ترسناکه‌ بۆ به‌کاره‌ینانی له‌پێگی ده‌رزیه‌وه‌. هه‌ندیک چه‌ندو چون هه‌یه‌ له‌سه‌ر ئاسه‌واری ئاستی قبوڵکردنی له‌شو نیشانه‌کانی کشانه‌وه‌و ته‌رککردن. له‌کاتی‌دا ئه‌وه‌ پاسته‌ که‌ کۆکاین و کراک ئالوده‌گی جه‌سته‌بیان وه‌ک هه‌رۆین نییه‌ و شتیکی چه‌واشه‌که‌رانه‌یه‌ گه‌ر وه‌ک یه‌ک پیناسه‌یان بکه‌ین و به‌پیی ئه‌و پتوه‌ره‌ جه‌سته‌بیانه‌ پێوانه‌یان بکه‌ین که‌ تاییه‌تن به‌ هه‌رۆین. هه‌ر ده‌رمانه‌ کاربهره‌ری جه‌سته‌ی تاییه‌تی خۆی هه‌یه‌ و سه‌باره‌ت به‌ کۆکاین و کراک نۆد نۆد به‌هێزه‌. به‌کاره‌ینه‌رانی

¹¹ Drug Scope [Online]

به رده وامي کۆکايين و کراک نۆر خوو به دهرمانه که وه ده گرن و له شيشيان نۆر له گه ليدا پاديت که وایان لیده کات ووریاو به کاربن کاتیک به کاریده هیتنو کولتو دهسته پاچه و غه مگین بن کاتیک لییان ده پريت یان به کارینه هیتن که ئه مه نۆر دوورو نهسته مه بق به کارهینه ریکی به رده وام یان ناوبه ناویش. له م باره دا به کارهینه ر تووشی بیخه وی و دابه زین و داته پینیکی گه وری جهسته یی و سۆزداري ده بیت. نه مه ش پیده چیت له شیوه ی سکچون، پشانه وه، له رزین، ئاره زویو خۆراک نه خواردن له ترسی قه له وی (به تایبته ی ژنان) و ئاره فکردنه وه که ئه مانه له هه ندیک که سدا له سه رو تواناو ووزه وهن. نۆر له به کارهینه ران ئه م ئاسه وارانه ده زانن و له پیناوی خۆپاراستن لییان و نه که وتنه نیو ژنگای پهریشانییه وه نۆر هه لویسته ده که ن له به کارهیتانیدا. نه وه نده ی که په یوه نده ی به کراکه وه هه یه، نۆر که س ده لاین که به پینچه وانه ی کۆکاینه وه نۆر ئالوده که ره و به کارهینه ران ناتوانن به ئاسانی ده سته برداری بن. نۆر له به کارهینه ران ده بن به به کارهینه ری پۆزانه و چهند مانگیکی ده ویت تا ده بنه ئالوده بوو، به لام نۆر که سی دیکه له و باوه په دان که ته نها خوگریه.

بق هه ردو کۆکاین و کراک خوگری و ئالوده بوون شتیکی نووره ده ست نییه. به لام پاده ی خیزیسی پودانه که ی به پتی باری ده رونی به کارهینه ره که و هه لومه رجه که ی ده گۆریت. نه و پاستییه ی که کۆکاین و کراک گرانن نه وه ده گه یه نیت که نه و که سانه ی که خویان پیوه ده گرن پاره یه کی نۆر نۆر سه رف ده که ن. نه وانه ی که ده وله مندین پیده چیت له تاوان و له شفرۆشییه وه بگلین بق نه وه ی پاره ی دهرمانه که یان ده ربه یتن.

به کارهینه رانی به رده وام به هوی بیخه وی و دابه زینی کیشی له شه وه ته و او داده هیزرین و ته و او داده به زن. به رده وام هه لمزینی کۆکاین ده بیته هوی تیکشکاندنێ و دیواره ی که لوت دهکات به دوو به شه وه. به رده وام کیشانی کراک ده بیته هوی گپروگرفت له هه ناسه دانداو له ده ستدانی دهنگ به شتیوه یه کی به شی (جزئی). ده رزیلیدان بۆ ماوه ی دوو دریتژ پهنگه بیته هوی کۆبوونه وه ی کیم و جه راعت و هه وکردن له گه ل مه ترسی زیاتری توشبوون به نه خووشی ترسناکی وه ک نایدزو زه رده ووی (هیبه تایتس) نه گه ر ده رزیه کان له نیوان چه ند که سیکدا به هاویه شی به کاره یه ترین.

ئه و ژنانه ی که له ماوه ی سکپیدا کۆکاین یان کراک زۆر به کارده هینن پیده چیته تووشی کیشه بجن و به شتیوه یه کی ناپاسته وخۆ کار بگاته سه ر کۆرپه کانیشیان. له پۆژنامه ئه مریکیه کاندای زۆر له سه ر "کۆرپه کراکیه کان" ووتراوه، له پاستیدا زۆر مندالی ئه و دایکانه ی که کراک به کارده هینن ناشارام و تۆقره نه گرن و خۆراکیان خراپه به لام پاده ی بلای ئه م دیارده یه زیاده پوهی و گه و ره کردنی تیدایه.

له به ریتانیا کراک به زۆدی له لایه ن ئه و گه نجانه وه به کاردیت که ته مه نیان له نیوان 20- 24 سالدایه و پۆژ له دوی پۆژ بریکسی زیاتری ئه م ماده یه له لایه ن

پۆلیسه وه دهستی به سه ردا دهگیریت. کراک و کۆکاین له لایه نی یاساییه وه له پۆلی A دان.

4. Alkyl Nitrites یان کۆمه له ی نیتریته کان که Amyl، Butyl وه Isobutyl nitrate دهگر نه وه شله مه نییه کی پوونی زه ردن که بۆ مه به سستی کاریگه ریه مه ستیبه خشه کانیا ن هه لده مژرین.

له به ریتانیا به شیوه یه کی گشتی له شیوه ی شله مه نییه کی نالتونیدا ده فرۆشرین له بوتلی بچوکدا. گه لیک ناوی بازرگانی و ناویازاری هه به له وانه TNT، Kix، Rock hard، Thrust، Ram و زتیپی شل. شله مه نییه که یان پاسته وخۆ له بوتله که وه یان له پارچه قوماشیکه وه هه لده مژریت. نیتریته کان له بنه په تدا له شیوه ی که پسولی بچوکی شوشه دا هاتن که له کاتی هه لپچریندا ته قیه کیان لیتوه ده هات. نه مه ش وای کرد که نیتریته کان ناوینین Poppers واته ته قیوه کان یان ته قینه ره وه کان (بۆ شتی بچوکی وه ک میزه لان ... هتد). نیتریته کان له کاتی هه لپچریندا بۆنیکی خۆشیان لیدیت، به لام پاش ماوه یه ک بۆگه ن ده کات و بۆنه که ی ده گۆپیت بۆ بۆنی "گۆره وی پیس و بۆگه ن!"

تا ئیستاش له به ریتانیا Butyl nitrite له دوکانی فرۆشتنی شمه که سینکسییه کان و باره کان و یانه شه وانه کان و هه ندیك جار له دوکانی جگه ره فرۆش و پۆشاکیشدا ده فرۆشرین بوتلی به 5 پاوه ند. [11]
 نه مایل نایتریت یه که مجار له سالی 1857 دا دۆزرایه وه و بۆ چاره سه رکردنی نازاری سنگ Angina به کار ده هات. له و سالانه ی دوایدا

¹² Drug Scope [online]

بە دەرمانى دىكە شوپىنى گىرايە وەو تاكە بە كارھىتئانىكى پىزىشكى ئىستىاي
ئەو دەرمانى وەك چارەسەرتك بۆ زاراوى بوون بە سىيانىد بە كار دىتت.

ناپىترىتە كان لە سالانى 1950 كاندا لە نىمايشە كاندا بە كار دەھاتن و لە
1960 كانىشدا لە ئەمىرىكا وەك دەرمانى سەرجادە بە كار دەھاتن. Butyl
Nitrite ھىچ كەلكىكى پىزىشكى نىيە و لە بنەپەتدا وەك بۆنخۆشكە رو
بۆنپى ناومان بە كارھاتووہ لە ئەمىرىكا. ئەو دەرمانى لە شانشىنى يەكگرتو
يەكە مجار لە يانە و نىسكۆ كاندا بە كارھات لە سالانى 1970 كاندا و دوتىرىش
لە يانە سەمادا لە سالانى 1980 كان و 1990 ھەكاندا.

كارىگىرىيە كانى يەكسەر نوای ھەلمزىنى دەردەكەون بەلام تەنھا بۆ ماوہى
چەند خولەكىكى كەم دەمىننە وە. بە كارھىتەران ھەست بە خىرايى دەكەن
چونكە لىدانى دل خىرادە بىت و خوین بەپەلە بەرە و سەر وورۇم دەبات.
سەرىشە يەكى بەھىزو كوتوپ (سەرت زىكەى نىت)، سەرگىزخواردن،
خەوالوى، ھەستكردن بەوہى كە كات ھىواش بووہ تەوہ، سۇرھەلگە پانى
دەموچا و ملو ھەستكردن بەوہى كە بەتەواوى كۆنترۆل ناكەيت بەسەر
ھۆش و كردارو پەفتارتدا لە نىشانە باوہ كانى بە كارھىتئانى ئەم دەرمانى. ئەو
كەسانەى كە ناپىترىت بە مەبەستى خۆشى سىكسى بە كار دەھىنن ووتويانە
ھەست بە ماوہ يەكى زۆرتىرى خۆشى ناوھاتنە وە Orgasm دەكەن و
ناھىلىت پىش وەخت تەواوبىن، ئەگەرچى ھەندىك پىاو ووتويانە دواى ئەوہ
كىشەى پەبپوونيان ھەبووہ نە يانتوانىوہ بە دەستبېھىنن. ئەم دەرمانى
لە لاين ئەوانە شەوہ نۆر بە كار دىت كە ھاسىكسن Homosuxals و
مەترسىيەكى دىكە ئەوہ يەكە بەھۆى سەرخۆشىيە وە ناتوانن پىتوشوپىنى

سەلامەتى سىڭىسى پەيپە و بگەن و دەگەنە مەترسى توشبۇون بە نەخۇشى
HIV ئايدزەوہ .

بەكارھىتەران پىدەچىت بېورىنەوہ ئەگەر دواى ئەوہ خەرىكى چالاکى
جەستەبى بەھىزىن وەك سەماکردن و پراکردن . بەكارھىتەرانى نائىترىت بووہتە
ھۆى دلەكوتى لەكاتىكدا كە بەكارھىتەران خۆى لەخۇيدا پەستانى بەرنى خوين
يان كىشەى دلى ھەبوويىت . تەنات بووہتە ھۆى مردنىش لەكاتىكدا كە
خەلك نائىترىتبان خواردۇتەوہ لەباتى ھەلمزىنى بۇنەكەى . ھەرۇھا نائىترىت
پەستان لەسەر چاويش زىاد دەكات و بەتايبەت بۇ ئەوانە نۇر ترسناكە كە
نەخۇشى چاوى وەك گلاوكۇمايان ھەبە glaucoma .

نۇرچار نىترىتەكان لەگەل دەرمانى دىكەدا بەكاردىن بۇ بەھىزىكردى
كارىگەرى دەرمانەكە بەلام ھەر تىكەلكردىكى دەرمان ترسناكە و لەوانەبە
بىتتە ھۆى دەرئەنجامى چاوپروان نەكراو .

بەكارھىتەرانى بەردەوامى ئەم دەرمانە پىدەچىت بىتتە ھۆى نەخۇشى
پىست لەدەوروبەرى لوت و لىو . ھەرۇھا بەكارھىتەرانى بەردەوام لەشيان
لەگەلىدا رادىت و ھەلمزىنى نائىترىت ئەو ئەنجامەى پىشو نادات بەدەستەوہ و
پىويستىبان بە بېرى زىاترە بۇ بەدەستەناتى . بەكارھىتەرانى بەردەوامى
پىدەچىت بىتتە ھۆى خۇگىبەكى ساىكۇلۇزى بە دەرمانەكەوہ بەلام ھىچ
بەلگەبەك لەبەردەستەناتى كە بىتتە ھۆى ئالودەگى جەستەبى و نىشانەكانى
دواى كىشانەوہ تەركىردن نەبىنراون .

ھەندىك كەس بەكارھىتەرانى نائىترىتەكانىان بە ھۆكارى جۇرىك شىرپەنجە
لەقەلەمداوہ كە نۇر دەگەنەو پىدەلەن : Kaposi' s sarcoma كە

يەككە لە نيشانە سەرەتايەكانى ئايدز لە و پياوانەدا كە ھاوسىكسن و تووشى ئايدز بوون. بەلام لەگەئەو شدا بەلگەى ئەو پەيوەننپە تا ئىستا نەسە لمىتراوہ. ^[1] لەلايەنى ياسايپەوہ ئەم دەرمانە تا ئىستا لە بەرىتانپا بە دەرمانى ناپاسايى ناوژەدەنەكراوہ و فرۆشتن و ھەلگرتنى كۆنترۆل نەكراوہ. لەگەئەو شدا بەپىتى ئاژانسى كۆنترۆلكردنى دەرمان و بەپتوہ بەرىتى يەككىتى ئەوروپا ھەر مادەيەك كە بفروشرىت و كارىگەرى ساپىكۆلۆژى يان پەفتارى ھەبىت لەسەر خەلك پىويستە وەك دەرمان مامەلەى لەگەئەدا بگرتت و ياساى كۆنترۆلكردنى دەرمان بىگرتتەوہ بەپى گويدانە شپوہى فرۆشتنى.

5. كافاين Caffeine: كافاين دەرمانىكە لە چا، قاوہ، Cocoa، گەلەك خواردەنەوہى سووكى وەك كۆلاو گەلەك چۆكلەتدا دەبىنرىتەوہ. ھەر وەھا لەگەلەك دەرمانىشدا بەكار دىت بەتايپەتى ئەو دەرمانانەى كە بۆ

دەروەنى قاوہ

چارەسەر كردنى سەرما بوون بەكار دىن. كافاين دەكرىت بەشپوہ يەكى دەستكرد لە تاقىگەكاندا دروست بگرتت بەلام بەشپوہ يەكى گشتى لە دەوہنى قاوہى عەرەبى، گىباى چاى بازىرگانى، دەنكى

Cocoa و بەرى كۆلا دەردەھيترىت. قاوہ لەگەلەك شوپىنى ئەم جىھان دەپووت وەك ئەفرىكا، نىمچە دەرگەى عەرەب، ئەمريكاي ناوہندو باشور، جاوہ و سامارتا و ناوچە ھىندىيە خۇرئاوايىەكان (ئەمريكا). چا بەشىوہ يەكى سەرەكى لە خۇرھەلاتى ئاسيا و ئەمريكاي باشور دەپووت بەتايبەتى ھىند، چىن، ئەندەنوسيا، سريلانكا و يابان. نۆرەى Cocoa ى جىھان لە خۇرئاواى ئەفرىكا بەرھەمدىت.

وہك پيشتەر باسكرا چا ميژوويەكى ديڤىنى ھەيە بەلام قاوہ نويتەرە. كافاين كە لە ھەموو ئەو بەرھەمانەدا دەبيترىتەوہ ورياكەرەوہ يەو لەش گورجوگۆل دەكاتەوہ و ليدانى دل زياد دەكات و پەستانى خويش بەرز دەكاتەوہ. ماندويەتى دەھو و ينيتەوہ و خەوالويى دەزپ ينيتەوہ و لە خەلك دەكات زياتر ووشيار بنو باشتەر ميژكياي چەقبەستىت. خەلكانىكى نۆر لە سەرتاسەرى جىھاندا بەيانيان كويك چا يان قاوہ دەخۆنەوہ بۆ ئەوہى بگەونە گەپ! ھەرەھا خەلك چا قاوہ دەخۆنەوہ بۆ ئەوہى بەھويئەوہ دواى كاركردن.

كافاين يارمەتى ميژكردى زياتر ش دەدات . ئەگەر بەبى نۆر بخوريتەوہ دەپيتە ھۆى سەريەشەو پەشىويى.

ئەوكەسانەى كە لە پۆزىكدا زياتر لە 6-8 كوپ چا قاوہ دەخۆنەوہ بە خەستىيە مامناوہندى خوي پيوہ دەگرن. لەوانەى نۆر سەخت بېت بۇيان واز لېبھيئەنو

كاتىك نە يىخۇنە ھەست بە ئاسەوارەكانى پاشكشە و تەرككردن دەكەن.
ئەمەش ھەست بە ماندویى كردن و دلەپلوكى و سەرىشە دەگرىتە ۋە.

ئە ۋە تۆيۈنە ۋانەى كە لەسەر كافاين كراۋن يەكلاكەر ۋە نىن. ھەندىك لە
لېكۆلېنە ۋە كان كارىگىرىيەكانى بە خراب باسەكەن ۋە ھەندىكى دىكەشيان بە
شىۋەبەكى ھىۋاشتر. لەگەل ئەۋەشدا ھەندىك پاپۆرت ئەۋەيان دەرخستۋە
كە ئەگەرى توشبۋون بە پەبۋو، زامداربۋونى گەدە زىاد دەكات ۋە بېتە ھۆى
توشبۋونى زىاتر بە نەخۇشسىيەكانى
ۋە نەخۇشسىيەكانى دل ۋە كىشەكانى
زىادبۋونى فشارى خۋىن.

مەترسى كافاين بۆ مندال گەلېك زىاترە.

مندالان لە نۆر ۋلات ھەر لە مندالىيە ۋە چاۋ قاۋەيان

دەدەنى نۆر جار ۋەك يارمەتيدەرتك بۆ تىرېبۋون لەكاتى كەمى شىردا. ئەم
دىاردەبە لە ۋلاتە ھەژارەكاندا نۆر بلاۋە. لە ۋلاتە پېشەسازىيەكانىشدا
مندالان بېرىكى نۆر كافاين ۋەردەگرن لە چوكلىت ۋە خواردنەۋە گازىيەكاندا ئەۋ
مندالانەى كە بېرىكى نۆر كافاين دەخۇن نۆر بزیۋو ناشارام دەبىنرىن. ئەۋ
مندالەى كە قوتوبەك كۆكا كۆلا دەخواتە ۋە ئەۋەندەى گەۋرەبەك كە چوار
كوپ قاۋەى خواردنەۋە كافاينى ۋەرگرتۋە. ¹⁴كوپېك چاى ئاساىى
(بەپتۋەرى ئەۋرۋېبىيەكان) 40 مىلىگرام كافاينى تىدبايە بەلام كوپېك قاۋە
60 ملگم كافاينى تىدبايە. ديارە ئەۋەش بەپىى خەستى ۋە پۋونى ۋە پادەى
كولاندنىان نۆر دەگۆپت.

¹⁴ Drug Scope [online]

گەلێك جۆر قاووە چا ھەبەو لە ناوچە جیا جیاكانی جیھاندا بەگەلێك شێوھە
 لێكجیاواز دەخوێتەوھ. لە كوردستان ئوھە كە لەمێژوھ بوو بەبەشێك لە
 كولتور و ژبانی پۆژانە و كۆپی شەوانە ئو جۆرە چایەبە كە بە چای پەش
 ناسراوھ. لە ھەندێك ناوچە زۆر بە خەستی دەخوێتەوھ (بەتایبەتی لە
 گوندەكاندا) و زۆریش دەكۆلێت. پیاوان، بەتایبەت دواي پۆژی كاری گران و
 لەكاتی كار كردنیشدا بڕێكی زۆر چا دەخۆنەوھ. دیارە ئەمەش بێجگە لە
 ھۆكارە سەرەكییەكانی پۆلی كافاين لە ووریاكردنەوھ و چالاككردنیاندا
 ھۆكاری ئابوریشی ھەبە "وھ تاكە شلەمەنیەك كە لەبەردەستدا بێت،
 بەھۆی گرانی و كەمی جۆرەكانی نیکەیی خواردنەوھ ئاوی میوھ و شەربەت
 و ھەكو جێگرەوھەك بۆ ئو ئاوەی كە بەردەوام لە لەشیان دەردەچێت.
 لە زۆربەیی كوردستاندا خەلكانیكی ئو تۆ دەببینن كە ئەگەر پۆژێك چا
 نەخۆنەوھ ھەست بە ھەموو ئاسەوارەكانی پاشەكشەو داھێززان دەكەن و
 ئەمەش نیشانەیی ئوھەبە كە كافاين بۆ ئو جۆرە كەسانە بوو بە خووگری و
 تەنانەت دەتوانین بڵێن ئالودەگیش.

كافاين وھ دەرمانێكی كۆنترۆلكراو نەناسراوھ و یاسا ھیچ جۆرە سنووریكی
 بۆ دانەناوھ لەشیوھە چا قاوھ و چۆكلیت و خواردنەوھ گازییەكاندا بەلام ئو
 دەرمانە پزیشكیانەیی كە كافاينیان تێدا بھەبێ مۆلەتی پزیشك نافرۆشترین.
 پزیشك و شارەزایانی تەندروستی ھۆشداریی دەدەن لەسەر مەترسییەكانی زۆر
 بەكارھێنانی كافاين و ئامۆزگاری خەلكی دەكەن بۆ سنوردانان بۆی.

ئو چا یان قاوھەبەیی كە دەبخۆینەوھ نەھیلین زۆر بكوولیت یان تەواو قولب
 بدات و خۆمان وا پابھینین كە پوونتر بېخۆینەوھ و ئەگەر بگوجیت لەگەل

شیردا تیکەلی بکەین (وەک خۆرناواییەکان) و لە شەو و پۆژیکیشدا نەگاتە 6-8 کوپ، پێدەچیت زۆر لە مەترسییەکانی کەمبکاتەو. ئەوەندە ی پەیوەندی بە منداڵانەو هەیه، بەتایبەتی منداڵانی بچوک و ساوا، ئەوا باشترین پێکا فێزنەکردنیانە بۆ پێگرتن لە خوگری بە کافاینەو و دواتریش لە تەمەنی گەرەتردا سنوردانان بۆی.

6. جگەرە (توتن) Tobacco: توتن گەلای وشککراوەی ئەو گیایەیه کە لە گەلێک شویتنی ئەم جیهانە دەپوینرێت: جگەرە زیاتر لە 4000 مادە ی کیمیای تیدایە، بە مادە ی ژاروی وەک ئەمۆنیا شەو، بە لام تاوانباری سەرەکی لە جگەرەدا نیکۆتینە" ئەو دەرمانە ئالودەکەرە بەهێزە. ^[1]

وشە ی توتن و نیکۆتین کە بە لاتینی پێیان دەوترێت
 nicotiana
 tabacum بەو
 پەوێکە ووتراوە کە کۆلۆمبوس
 لە گەشتەیدا بۆ ئەمریکا
 لە گەل خۆی هێتایەو.
 ئیسپانییەکان پێیان ووت
 تەباکو Tabaco وە
 ئینگلیزەکان کردیان بە
 تۆباکو Tobacco و

¹⁵ Real News About Drugs and Your Body. [online]

به‌كوردیش پییده‌لین توتن یان وه‌ك له‌هه‌ندیك ناوچه‌ی كوردستان ده‌لین تۆماكوو عه‌ره‌به‌كانیش پیی ده‌لین تبغ نه‌گه‌رچی له‌ زمانی ناخاوتندا هه‌ر توتنه‌. بنجینه‌ی نه‌ر وشه‌یه‌ په‌ون نییه‌ به‌لام پییده‌چیت له‌ وشه‌ی ته‌باگۆ Tabago داتاشرابیت كه‌ نه‌مريكیبه‌ په‌سه‌نه‌كان بۆ دارجگه‌ره‌یه‌کی شیوه‌ی پییتی Y به‌کاریان هیناوه‌ كه‌ بۆ هه‌لمژینی تۆزی توتن كه‌لكیان لیوه‌رگرتوه‌.

له‌ سالی 1601دا توتن گه‌یشته‌ ئیمپراتۆریه‌ی عوسمانی و جگه‌ره‌كیشان به‌ خێزایی بلۆپه‌وه‌ نه‌گه‌رچی پیاوانی نابینی نا‌په‌زنی بوون.¹⁶ له‌سالی 1633 دا سولتان مورا‌دی چواره‌م بریاری له‌سیداره‌دانی ده‌رکرد بۆ جگه‌ره‌كیشه‌كان و اباسده‌كریت كه‌ پۆزانه‌ 18 كه‌س له‌سیداره‌دراهن!¹⁷ پییده‌چیت نه‌و قه‌ده‌غه‌کردنه‌ توندوتیژه‌ هۆكاری سیاسی و ئابوری هه‌بووبیت و سولتان به‌ مه‌ترسییه‌کی زانیبیت بۆ كه‌مبونه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتی و زالبوونی كۆلتوری نه‌روویییه‌كان به‌سه‌ر هزری خه‌لكیدا. له‌ سالی 1647دا نه‌ر یاساخییه‌ له‌سه‌ر توتن لاهراو وه‌ك ئیبراهیم پێسیفی میژوونوس ده‌لینت: "به‌مجۆره‌ جگه‌ره‌ش چوه‌ه‌ پزنی قاوه‌و مه‌ی و تلیاكه‌وه‌ وه‌ك یه‌كێك له‌و چوار گۆشه‌یه‌ی كه‌ له‌سه‌ر قه‌نه‌فه‌ی پابواردن پالیانیپیه‌دراوه‌."¹⁸ ئیستاكه‌ زانیارییه‌کی دروستم له‌به‌رده‌ستدا نییه‌ كه‌ توتن و جگه‌ره‌ كه‌ی گه‌یشتونه‌ته‌ كوردستان. نه‌وه‌ی ئاشكرایه‌ نه‌وه‌یه‌ كه‌ له‌گه‌ل‌ په‌ره‌سه‌ندنی ئیمپریالیزمدا توتن له‌لایه‌ن نه‌روویییه‌كانه‌وه‌ به‌ سه‌رتاسه‌ری جیهاندا بلۆپه‌وته‌وه‌، به‌لام

¹⁶ History Net- The History of Tobacco part 1 (to 1676) [online]

¹⁷ Ibid

¹⁸ Ibid

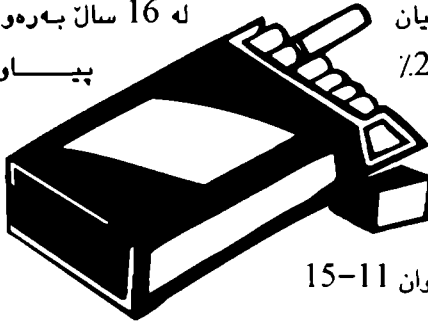
ئایا تورکه کان گه یاندویانه ته کوردستان یان ئینگلیزه کان یان که سیکی دیکه؟ نه وهی ناشکرایه نه وهیه که له کوردستاندا به خیرایی بلامبووه ته وهو ژماره یه کی نۆر خه لک پیئوهی گیرۆده بوون. جگه ره له وه سرده مه دا له کوردستان له دوی چا نووهم ماده یه که له لایه ن جه ماوه ریتی فراوانه وه قبول بکریته و نه تاین و نه کولتور نه بنه هیچ به رگریک له به رده میدا که هیچ نه بیته سنورداری بگه نه وه. شایانی باسه که هه ندیک له لایه نه ئیسلامیه کان له مدواییه دا بانگه شه ی به حه رمانساندن جگه ره یان کردوو له نیتو کۆبو کۆمه لانی خه لکیشدا راده ی قبولکردنی نۆر دابه زیوه. نابیته نه وه شمان له بېر بچیت که تا سالانی 1960 هکان له نه وروپاش هیچ جۆره مه ترسییه کی ته ندروستی جگه ره نه زانرابوو، به لکو به پیچه وانوه جگه ره به هۆکار تیکی ته ندروستی باش و حه وانوه ناسرابوو وه رزشه وانه به نیتوبانگه کان بانگه شیان بۆ ده کرد.

توتن به گه لیک شینوه
به کار دیت: وه ک جگه ره ی
پێچراوه ده کیشریته،
له نیتوسه بیل (قه نه) Pipe
دا، به دار جگه ره، له شپۆه ی
سیگاردا ده پێچریته وه،
له پنگای نیریگه له وه
ده کیشریته، له هه ندیک شوین

له پرتگای لوتووه هه لده مژریت و هه روه ها گه لاكانی به ته پری ده جوریت. □□
سه ریاری ئه و پرتگایانه ش له گه ل كانه بیس (حه شیش) تیکه لی ده گه نو
پیکه وه ده یانکیشن.

به گویره ی ناماری سالی 2001 له ئینگلته ره 27٪ ی ئه و کسه
پیکه یشتوانه ی که ته مه نیان له 16 سال به ره و ئوره
جگه ره یان کیشاره 28٪ بیابووون و

25٪ زن. به پتی
ناماری سالی 2002
10٪ ی ئه و مندالانه ی

که ته مه نیان له نیوان 11-15
سالانده

جگه ره یان کیشاره به به رده وامی 9٪ کوپ بوون و 11٪ کچ. له سالی
1995 دا زیاتر له 120000 کس به هۆی جگه ره وه مردون، که ده کاته
یه ک له سه ر پینجی هه موو مردوه کان. له سالی 2002-2003 دا له UK
54737 ملیون جگه ره که وتۆته بازاره وه بۆ به کاره یانان 48606 ملیونی
به ره مه می ناوخۆ بووه و 6132 ملیونیشی هاورده بووه له دهره وه. □□ نه مه
بیجگه له و بپه جگه ره به ی که به قاچاخ دیته نیو ولته وه. جگه ره کیشان
ده بیته هۆی هه لمزینی قه تران Tar، نیکۆتین، کاربۆن مۆنۆکسایدو چه نده ها
گازی دیکه.

²⁰ Stop Drugs. Org- Tobacco [online]

²¹ Drug Scope [online]

نیکۆتین دەرمانیکی ووریاکەرەوێه که دەبێتە هۆی زیادبوونی پادەیی لێدانی دڵ و بەرزبوونه‌وه‌ی په‌ستانی خۆین.

ئەوانە‌ی که به‌بە‌رده‌وامی جگەرە دە‌کێشن وا هه‌ستده‌که‌ن که جگەرە خه‌م و خه‌فت به‌باده‌داو دله‌راوکی و فشاری ژیان له‌بیرده‌باته‌وه‌و چه‌قه‌به‌ستنی مێشک باشتەر ده‌کات و بێ‌زاری ناهێلێت. هه‌ندیک که‌س ده‌لێن ئاره‌زووی خواردنیان که‌مده‌کاته‌وه‌. ئەوانە‌ی که بۆ یه‌که‌مینجار جگەرە ده‌کێشن به‌زۆری هه‌ست به‌ بێ‌تاقه‌تی و سه‌رگێژخواردن ده‌که‌ن و توشی سه‌ریه‌شه‌ ده‌بن.

له‌ش به‌زۆیی له‌گه‌ڵ نیکۆتین پادیت و به‌مجۆره‌ به‌رده‌وام پێویستت به‌بهری زیاتره‌ بۆ ئەوه‌ی وه‌ک پێشوو کاریگه‌رییت. زۆربه‌ی ئەوانە‌ی که جگەرە‌کێشن ئالوده‌ی ده‌بن و هه‌ست به‌ بێ‌تارامی و بێ‌تاقه‌تی ده‌که‌ن ئە‌گه‌ر بیان‌ه‌وێت وازلی‌به‌ین. ئەوانە‌ی که جگەرە‌کێشن خه‌لکانیکی که‌م هه‌ن که ده‌توانن هه‌ر جاروبار جگەرە‌بکێشن و پۆژانه‌ ژماره‌یه‌کی دیاریکراو بکێشن یان هه‌ر نه‌یکێشن.

خوگری به‌ جگەرە‌کێشانه‌وه‌ ته‌نها مشتیکه‌ له‌ خه‌رواری ئە‌و مه‌ترسیانه‌ی که به‌هۆی جگەرە‌کێشانه‌وه‌ توشمان ده‌بن. کاتی‌ک ئە‌و دوکه‌له‌ هه‌لده‌مژیت به‌خۆی و هه‌موو ئە‌و ماده‌ کیمیاویانه‌وه‌ که هه‌لیگرتوه‌، له‌لایه‌ن سییه‌کانه‌وه‌ هه‌لده‌مژیت و به‌خیرایی ده‌چیته‌ نێو سوپی خۆینه‌وه‌، کاتی‌ک ده‌که‌ونه‌ نێو ئە‌و سوپه‌وه‌ له‌ دلت‌ه‌وه‌ بۆ مێشکت و سه‌رتاپای له‌شت ده‌گۆیژینه‌وه‌. سییه‌کانت پرده‌بن له‌ پاشماوه‌ی ماده‌ی کیمیاوی. جگەرە‌کێشانی به‌رده‌وام و بۆ ماوه‌ی دووردرێژ ئە‌گه‌ری مه‌ترسی توشبوون به‌ چه‌نده‌ها نه‌خۆشی

کوشنده زياددهکات وهك شيرپه نجهی سى و جورهکانى ديگه ی شیرپه نجه، نه خوشبیه کانى دل، نه خوشی پتچکهکانى ههوا Bronchitis، خراپى سوپى خوینو زامداربوونى گه ده. سالانه تنها له UK دا 120000 كهس دهرمن بههوى ئه و نه خوشبیهانه وه كه بههوى جگه ره وه توشیده بن. □

لهگه ل هه ر مزدانتيك له جگه ره كه ت نيكوتين دهستتيك ده وه شينيت له شيوه ی کارکردنى ميشکت. هه ر وهكو هيرۆين و کۆكايين، نيكوتين پزانى ماده يه كى كيمياوى ده و روزينيت كه پيیده لئين دۆپاماین، كه دهكه ویته ئه و شویتانه ی ميشکه وه كه په يوه ندييان به هه ل سوکه و تى خوگرى و ئالوده گيه وه هه يه. بيگومان ئه وه ی كه سيكى جگه ره كيش وه رى دهگریت ئه وه نده ی ئه وه نييه كه له دهرمانه كانى وهك هيرۆين و کۆكايينه وه وه رده گيریت، به لام ووربابه و مه كه وه ره هه له وه: نيكوتين دهرمانه و کار له ميشکت دهکات. □

تويژينه وه كان ئه وه يان ده رخنه وه كه نيكوتين به شيوه يه كى تاييه ت بۆ گه شه کردنى دل، سيبه كان و ميشكى هه رزه کاران زيانبه خشه و هه تا گه نجتربى كه دهستده يته جگه ره كيشان ئه گه رى توشبوونت زياتره به نه خوشبیه كوزه ره كان.

دوکتور سيندى ماینه ر سه رۆكى به شى برپاردانى په پمانگای نيشتمانى له مه پ خراپ به کارهينانى دهرمان NIDA له ئه مريکا ده لیت: "قا گه نجتربى کاتيک ئالوده دهبيت مانای ئه وه يه جگه ره ی زياتر

²² Drug Scope [online]

²³ Real News About Drugs and Your Body [online]

ده ڪيشيت له ڙيانندا. تا جگهره ي زياتر يش بڪيشيت... چاڪه،
ٽيمه دهمانين ٺهوه بهرهو ڪوٽ دهبات" ¹¹

ٺه و ڙٺانه ي ڪه له ڪاٺي سڪپريدا جگهره ده ڪيشن پيڊه چيٽ مندآلي ڪيش
سوڪٽريان بيٽ له پاده ي ٺاساي.

بيجگه له وهش جگهره ڪيشان له ڪاٺي خواردني حابي بهرگرتن له سڪپري
ٺهگري نه خوشببهيه ڪاٺي دل و سوپي خوين زياد ده ڪات.

له راستيدا هيچ بيانويه ڪي ته ندروستي نيبه بو جگهره ڪيشان و جگهره هيچ
سويڪي ته ندروستي تيڊا نيبه. جگهره ڪيشان به هه رشيويه ڪ بيت هه رزياني

خزي هه به و ٺهانه ي ڪه له وپاوه پهدان نيرگه له Hookah بيڙيانه پيڊه چيٽ
ڪه وٽبنه هه له وه.

²⁴ Real news About Drugs and Your Body [online]

نیرگه له ئامیزنکی جگهره کیشانه که له ویدا توتنه که به هۆی خه لوزه وه گهرمه کریت و ده سوتینریت و دوکه له که ی به نیو بۆرییه کدا تیده په پیت به ره و نیو خانیه کی پر له ناو، به مجوره دوکه له که سارد ده بیته وه بهر له وه ی بگاته جگهره کیشه که .

هه ندیک له به کارهینه رانی نیرگه له له و باوه په دان که دوکه لی نیرگه له پالوته و خاوتنه و یان لانی که م که متر قه تران و نیکۆتینی تیدایه و به مجوره مه ترسییه ناسراوه کانی جگهره کیشانی سپوه ته وه یان که مکردۆته وه . نیرگه له سه دان سان له مه و بهر له ولاتانی خۆره لاتی ناوه نددا به کارهاتوه به تابییه تی له لایه ن پیاوانه وه له چایخانه کاندایا . ئه م دیارده یه له ولاته عه ره بییه کاندایا زۆر به وه ی هه بوو . چه ند ده یه یه ک له مه و بهر ئه و دیارده یه زۆر که مبه ووه ته نانه ت به ره و نه مانیش ده چوو " ته نها پیره کان به کاریان ده هینا له چایخانه کۆن و

لاگۆلانه كاندا. له كۆتايى سالانى 1990 ه كاندا دياردهى نيرگه له جاريكى ديكه هاته وه مهيدان و نه مجاره چيني گه نجان و چينه ناوهنده كانى گرته وه و به ره و نه وروپاو نه مريكاش كشا، به تايه تى له نيتو عه ره به كانى تاراوگه دا. نه م ديارده يه كوردستانى خۆمانيشى ليبييه ش نه بوو به لكو به خيراى بلاويوه وه نه ك هه ره له نيشتمان به لكو له نيتو كورده كانى تاراوگه شدا.

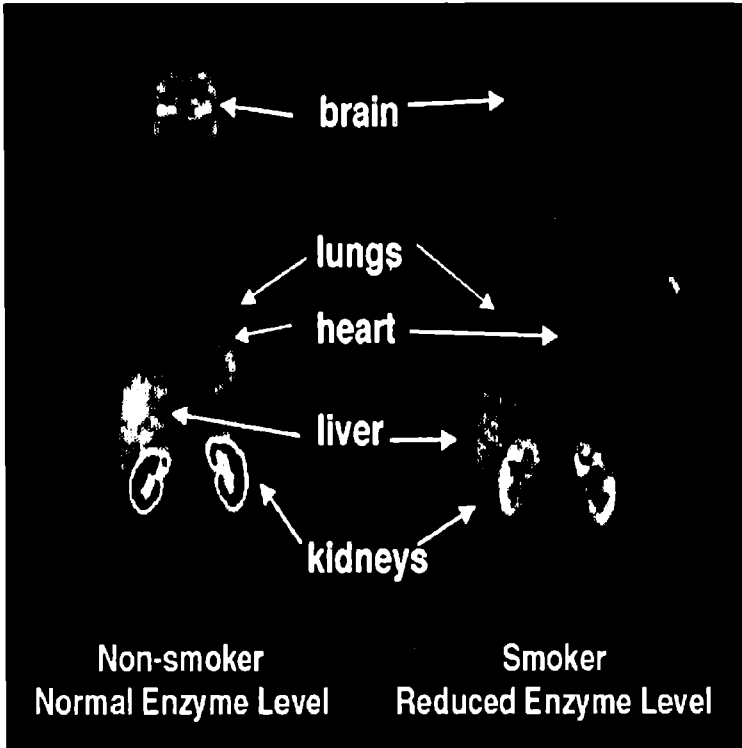
له كاتى كدا كه نه و ديارده يه له نه مريكا بره وى سه ند ليژنه يه ك له زانگۆكانى فئرجينيا، خويندنگاي پزىشكى نه ليه پۆ زانگۆى ميتمفيس پيكه يتنرا بو ليكۆلينه وه له كارىگه ريه كانى له سه ر مرۆف. ليژنه كه پوى كرده سورىاو له وى پويۆى خۆيان ده ستپيكرد له سه ر به كاره يتن رانى نيرگه له.

دوكتۆر تۆماس ئايسن بيزگ كه يه كيك بوو له نوسه رانى نه و ليكۆلينه وه يه به م جۆره هاته په يفين " نيرگه له پيژه چي ت په يوه ندى هه بيت به مه ترسى جيددى ته ندروستيه وه، ئيمه هيشنا له سه ره تاي كۆكردنه وهى زانياردين له وياره يه وه "

هه روه ها ئايسن بيزگ ده ليت:

" ليكۆلينه وه سه ره تاييه كان له سه ر نيرگه له نه وه ده رده خه ن كه نه و ئاميره راده ي مه ترسىيه كانى كار بۆن دايۆك سايدو نيكۆتين به رزه كاته وه و ليدانى دل خيراتر ده كات و نه گه رى توشبوون به نه خوشيه كانى بۆرييه كانى خوين له دلدا زياد ده كات و ده بيته هۆى چه نده ها جۆر شير په نجه. نابيت نه وه مان له بير بچيت كه نيرگه له ته نها هۆكارىكى ديكه ي جگه ره كيشانه و هيجيتر، نه زمونه كانى رابوردو و فيريانكردووين كه پشتگويخستنى كارىگه ريه ته ندروستيه كانى

به كارهينانى بهرهمهكانى توتن دهتوانيت ببيتته هؤى قهومانى
 كارهساتيكي تهنروسى جه ماوهرى كه پينده چييت له كاتى خويدا
 بگرايه بهريليبگيريت" [11]
 شايانى باسه به كارهينانى نيرگه له نهك هه ر ناتوانيت بهر له نيكوتين و
 قهتران بگريت، چونكه نهو مادانه به نيوئاودا گوزهر دهكه ن بهلكو
 خيراتريش دهيانگه يه نيته ميشك به هؤى مژى به هيزه وهو مهترسى كاريون

²⁵ Medical Research news- News Medical.net (2004) [online]

دلیوکسایدی خه لوزه که ش نه ک هر بۆ نه و که سه زیاد ده کات که ده یکیشیت به لکو بۆ نه وانه ش که له و شوینه دا ده ژین. له لایه کی دیکه شه وه به کارهیتانی نیرگه له نه گهری تیکه لاوکردنی ده زمان و ماده هوشبهره کانی دیکه زیاتر ده کات و مه ترسی تیکه لاوکردنی چه ند ماده به کیش زیاد ده کات که پیکه وه پیده چیت به ره مه میکی زۆر ترسناک پیکهیتن.

نه وینه به ی خواره وه ته ندروستی له شی که سبکی جگه ره کیش که سبکی ناسایی به رانه به ده کات:

تویزینه وه نویکان نه وه بیان ده رخستوه که جگه ره کیشان زیانیکی زۆر

ده که به نیت به و که سانه ی که جگه ره

هه وای پر دوکه له هه لده مژن. ئیستا که

نوسراودا سه لماوه که جه ماوه ریکی

به ره مه ترسی کاریگه رییبه کانی

ناراسته وخۆ، که له

کوئه ندامی هه ناسه دانه وه

هه وکردن و په بوو

هه مووی ده گریته وه.

به گویزه ی

جگه ره کیشان و

سالانه نزیکه ی

به هۆی شیڕپه نه جی ...

هه ره ها ده رووبه ری 12000 که س که

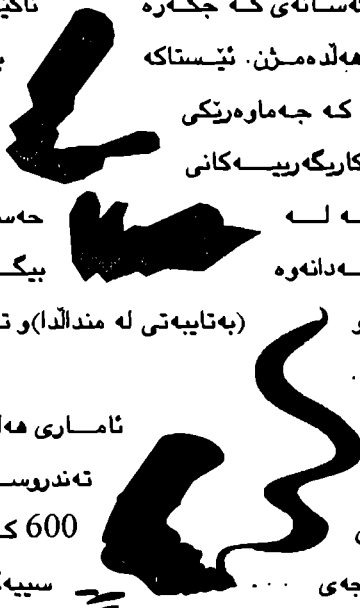
ناماری هه لویست به رانه به

ته ندروستی UK (ASH)

600 که س له وانه ی که

سبیه کانه وه ده مژن و

به هۆی نه خووشیبه کانی

دلوه دهمرن و هه مووشیان له وانهن كه جگه ره ناكیشتن، پێده چیت هۆكاری توشبوونه كانیان به و نه خوشیانه هه لمزینی ناپاسته و خۆی دوكه لی جگه ره بیته. ²⁶ ئه و مهترسیانه بوونه هۆی قه دهغه کردنی جگه ره کیشان له شوینه گشتیه کانداه له زۆر شوین وهك له ئیرلهندا، نه رویج، نیوزیلاند و سوید كه ئه و قه دهغه کردنه خوارنگاو باپه کانیشت دهگریته وه شایانی باسه ئه م پرۆسه یه نوویه و له سالی 2004 دا خراوه ته گه پ. له UK سه رۆكانی هه ر 13 کۆلیژه پزیشکییه شاهانه کان و جه ماوه رو پزیکهراوی زۆر پێشنیاری قورخر کردنیکی هاوشیوه ی ئه و ولاتانه یان کردووه به لام تا ئیستا نه بووه ته یاسا. هه لمزینی دوکه لی جگه ره ی خه لکانی دیکه جگه ره کیشانیکی نااره زومه ندانه و ناشارستانیانه یه و نهك هه ر یاسا به لکو خه لگی کۆمه لگی مه ده نی خۆیان پێویسته بریکه لیبه که نه وه .

له کوردستان جاران جگه ره کیشان له کۆپو کۆبوونه وه ی خیزانی و بۆنه و ئاههنگو دیداره شادو ماته مینییه کان و نیو پاس و دوکان و بازاره کان زۆر شتیکی ناسای بوو. له بۆنه و جه ژنه کانداه ته نانهت پزیکا به مندالانیش ده درا وهکو پیاوان جگه ره بکیشن. هه لویتست له کوردستان له م سالانه ی دواییدا زۆر گۆپانکاری به سه ردا هات و چه نده ها دهنگ به رزیه وه به رانبه ر هه لمزینی دوکه لی جگه ره ی نااره زومه ندانه ی خه لکانی دیکه . چیه تر له پرسه و جه ژنه کانداه پێشکهش به میوان ناکریت و ئه وه نده ی من ناگادارم ئیستا له نیو پاس و شوینه گشتیه کانیشتا زۆر که مبه ته وه به به رانبه رکردن له گه ل

²⁶ ASH-Action On Smoking and Health, Basic Facts One, January 2003.

جاراندا. نهو پښگایه ی که خه لک خوځیان یاساو پښسای ژیان بڼو خوځیان ده ستنیشان بگن، له کورده ستاندا له زځر بواردا گه شه ی کردوه “ به پڼو زانستی کریمینو لوجی سرده میس باشتترین پښگایه بڼو به ره نگار بونوه ی تاوان و نیارده ناکومه لایه تپه کان .

له لایه نی یاساییه وه له UK قه ده غه نییه جگړه بکړیت یان پښت بیت یان بیکنشیت. فروختنی جگړه به مندالانی ته من له 16 ساله که متر تاوانه. له سالی 1991 دا نهوپه پی سرانه ی که سیک که جگړه به له 16 ساله که متره کان بفروختیته له 400 پاوه نده وه کرا به 2500 پاوه نند. له سالی 2003 یشه وه پیکلام کردن بڼو جگړه وه هاندانی خه لک بڼو له UK قورخکرا.

7. قات Khat: قات دوه ونکی گه لاسه وزه، ناوه زانستییه که ی Catha edulis وگه لاکانی به درنژایی چه نده ها سده له لایه ن نهو نه ته وانه وه ده جوریت که له پشتتینه ی نه فریکی ونیمچه دوپگی عره پیدا ده ژین. له مدواییانه دا گه یشته نه وروپاوه وه روها UK به تاییه تی له نیو کزچکه ران و په ناهینده کانی ولاتانی وه ک سؤمال، نیسیوپیا و یه من. قات به گه لیک ناو ناسراوه وه: جات، کات، خات، چات، چای نه بوسیناو زه لاتیه ی نه فریکی.

قات دوو پښکاته ی چالکی هیه cathine و cathinone “ cathinone ماده یه کی کیمیاوییه وه له جوری 1 Schedule به پڼی پیوه ری کونترول کردنی ده رمانه نایاساییه کانی نه مریکا و کاریگه رییه کی وه کاریگه ری نه مفیتمین دروسته کات له سه کونته ندایه ناوه نندی ده مارو

وورای دہکاتوہ . کاریگری نہم مادہ یہ دوی 48 کاترژمیر لہ
لیکردنہوی گہ لاکان دستدہکات بہ کہ میونہوہ، بہ لام نہگر لہ بہ فرگر
یان بہ ستردا

ہہ لہبگریٹ بؤ ماویہ کی رورتر دہمینیٹہوہ . Cathine لہ جوری
Schedule IV بہ پپی پیوہری نہ مریکی و کاریگریہ کی رور کہ متری
ہہ یہ لہ cathinone بہ لام دوی برین و لیکردنہوہ کاریگریہ کی لہ دست
نادات. (1)

قات لہ کنگلہ کانیدا دہ برپریت و چہ پک چہ پک دہ بہ ستریت و بیجگہ لہوی کہ
لہ ناوخوی نہ و لاتانہ دا بریکی نیجگار روری لیٹہ کاردیت بہ ناشکراو بہ ریگای
ہہ وایی پھوانہی رور ولات دہ کریت کہ
یہ کیکیان بہ ریتانیاہ . لہ ناوچہی
حورہ لاتی لہ ندن لہ دوکانی سہ وزہو
میوہ کاندا بہ تہ پوتازہی دہ فروشریت
چہ پکی

At a khat cultivation area

Two men chewing khat

²⁷ Drug Intelligence Brief –Khat, June 2002- US Drug Enforcement Administration [online]

به 4 پاوهند! ^{□□} قات نه گەر به ته پى بجوريتت كارىگه رى زياتره نه گه رچى ده شكريتت به چاو جۆره بنيتشتيكنو ته نانت ووشكده كريتته وه ده كيتشريتت. له كه شكۆله عه ره بيبه كانى سه دهى سيازده دا باسى قات هاتوه. حه كيمه كان قاتيان بۆ چاره سه رى خه مۆكى و بيتا قه تى و بيتا قه تى به كار هيتاوه. له به رنه وهى كارىگه ريبه كى ووريا كه ره وهى هيه، وه ريزره كان به كار يان هيتاوه بۆ نه وهى ووزه يان بداتى بۆ كار كردنى سهخت و دورودريژ. له زۆر له ولاته موسولمانه كاندا، چونكه نه لكهول به ته واوى قه ده غه يه، به شيوه يه كى گشتى قات له بۆنه كۆمه لايه تيبه كاندا به كار ديتت، نه گه رچى له سه ر بناغه ي ئاينى و كولتورى زۆر جار قات سه ركۆنه ده كريتت و له ئاينى ئيسلامدا زانبارى پىنگه پىندان يان حه رام كردنى به ده سه ته وه نيبه.

ئىستاكه له سه رتاسه رى جيهاندا چهنده ها مليون كه س قات به كار ده هيتن. به ره مه پىنانى قات كۆله كه يه كى گرنكى ئابورى ولاته به ره مه پىنه كانه وهك سۆمال و يه مهن. هه روه ها له ولاتانى ديكه ي وهك كىنياو نه سىوپياشدا بۆ هه ناردن به ره هم ده هيتريتت.

له گه لىك ولاتى ئيسلاميدا قات وهك جىگه ره وهى نه لكهول و هه روه ها وهك يارمه تبه رىكيش بۆ تواناى به ره نكارى برسيتتى و ماندويه تى مانگى په مه زان به كار هاتوه.

پا پۆرته كان واده گه يه نن كه له يه مهن له هه ر چوار پياو يه كى كيان قات به كار ده هيتيتت و له پىژده ي 40% ي بودجه ي خىزانه كه زياتر ده بات. ^{□□}

---

²⁸ Drug Scope [online]

²⁹ Drug Intelligence Brief –Khat, June 2002- US Drug Enforcement Administration [online]

بازاری کپړنو فروشتنی قات له سه نعاى پایته ختی به مهن:
چونکه قات دهرماننکی ووریاکه ره وه به جوونی ده بیته هوی نه وهی که نه و

که سه ووریاو زیت له و زیاتر چه نه باز بیست و ثاره نوی خوار دنیسی
که مده کات وه . به کار هینه رانی ده لین کاریگه ریسه کی هیمنکه ره وهی هه به
نه گه ر له ماوهی چند کاتر میتریکدا به کار بیست . به کار هیثانی به رده وامی
ده بیته هوی بیخه وی Insomnia و دله پراوکئو Anorexia (تیگچونی
ثاره نوی خوار دن) . له هه ندیک باردا خه لکی زیاتر هه ستدارو توپه ده کات و
پیده چیست بیته هوی کاری توندوتیژی . به کار هیثانی به به رده وامی ده بیته

³⁰ All about Khat [online]

هژی خوگری سایکولوژیو به‌وجوره به‌کارهینه‌ران بیتاقه‌تو بیزارده‌بن نه‌گه‌ربه‌رده‌وام نه‌بن له‌سه‌ریله به‌بریتانیا به‌کارهینه‌رانی به‌رده‌وامی له‌نیو په‌ناپه‌ره سو‌مالیه‌کاندا بووه‌ته جیگی سهرنجو پی‌ویسته نو مه‌سه‌له‌یه به‌هه‌ند وهریگریت.³¹

له‌لایه‌نی یاساییه‌وه قات له‌ئهمریکا به‌ته‌واوی قه‌ده‌غه‌یه‌و یاساغه. په‌ناپه‌ره یه‌مه‌نییه‌کانی نیشته‌جیتی به‌بریتانیا له‌کونفرانسی 2003ی له‌نده‌ندا (که خوم‌ئاماده بووم) بانگ‌وازی شه‌ویانده‌کرد که له UK هه‌روه‌ک شه‌مریکا قات قه‌ده‌غه بگریت. به‌لام تا ئیستا له‌به‌بریتانیا شه‌و درمانه قه‌ده‌غه نه‌کراوه شه‌گرچی ئیستا له‌ژیر باسو لیکولینه‌وه‌دایه‌و وا چاره‌یوان ده‌کریت که له پاشه‌په‌ژئکی نزدیکا هه‌لوئیستی لینه‌وریگریت. له‌گه‌ل شه‌ودا که پوره‌کی قات خوی له UK قه‌ده‌غه نییه به‌لام په‌گه‌زه چالاکه‌کانی cathine و cathinone به‌درمانی پۆلی C پولیتیکرون. شایانی باسه بیجگه له شه‌مریکا له‌که‌ندا، نه‌رویج و سویدی‌ش شه‌و درمانه قه‌ده‌غه‌یه.

³¹ Drug Scope [online]

هٺمنکه ره وه یان کپکه ره وه کان Depressants

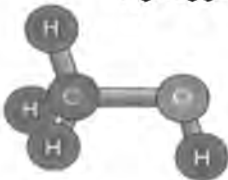
1. **Alcohol**: وشه ی ئه لکهول له وشه ی عره بهی (الکحول) ه وه هاتووه. هه ندیک سه رچاوه ده لټین گوايه بناغه که ی ده گه پټه وه بټ وشه ی الغول که مانای دټو یان بونه وه ریکی په نهان ده گه یه نیت و به رانبر وشه ی Spirit ی ئینگلیزی که نزیکه ی هه مان مانا ده گه یه نیت و بټ خواردنه وه ئه لکهولیه به هټزه کان به کار دیت له نټر له زمانه خورنواویبه کاندای. وشه ی ³² الغول له قورنای پیرټزدا له سوره تی 37 نایه تی 47 دا (الصافات) دا باسکراوه ³³ له وه سفی ئه و خواردنه وه یه دا که له به هه شتدا پیشکه ش ده کړیت و الغولی تیدانییه، به لآم به ته واوی پوون نییه که ئه و الغوله ئه لکهوله یان نا هه رچه نده وشه ی Spirit که خورنواویبه کان بټ خواردنه وه ئه لکهولیه به هټزه کان به کاریده هټن هه مان مانا ده به خشیت و ئه گری مه سه له که وه وهرگټپانټیکي ئه و وشه یه زیاتر ده کات. هه ندیکي دیکه ده لټین پیده چټ له (الکهول) ه وه هاتبیت که کل ده گریته وه. ³⁴ به هه ر جور بیت به ته واوی بناغه ی وشه که پوون نییه و نازانریت له کوټوه هاتووه به لآم پیده چټ وشه ی ئه لکهول له سرده می عه باسییه کاندای شانبه شانای وشه کانی دیکه ی وه که ئه لکیمی و ئه لچټیرا به عره بهی بلآو بوپټه وه که له بنه رته دا به ره می ئه رکو ماندوبوون وشه ونخونی هه موو زانا خوره لاتیه کانی ئه و سرده مه بوون نه که تنها عره به کان“ به لآم زمانی نوسین عره بهی بووه.

³² Wikipedia encyclopaedia (2005) [online]

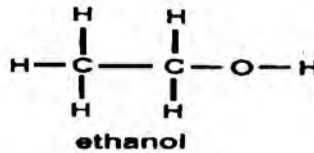
³³ Holy Quran [Online]

³⁴ Wikipedia encyclopaedia (2005) [online]

وهك پيشتىر باسكرا مادەى ئەلكهول نۆر لە وشەى ئەلكهول (وهك ناو) كۆنترەو لە شارستانىيە كۆنەكاندا ناسراوه ئىتر بەهر ناويكەوه بووييت، گرنگ ئەويه مادەى ئيسانتۆل Ethanol دەگرىتەوه كه لەگەن ميسانتۆل Methanol دوو چۆرە سەرەككىيەكەى ئەلكهول پىكدەهينن. ديارە گەليك چۆرى دىكەى ئەلكهول هەيه بەلام پەيوەندييان بەبابەتى ئەم كتيبەوه نيبە. لە خوارەوه پىكهاە كيميائىيەكانى ئەو دووانە پوونكراوتەوه:

Methanol'

ئەلكهول پىجگە لەمەبەستى خواردنەوهو مەستى لە پيشەسازىدا بۆ گەليك

مەبەست بەكارديت.
 لەگەن ئەوهى كه
 گەليك چۆر ئەلكهول
 هەيه ئيسيل ئەلكهول
 تاكه چۆرىكە كه
 دەخورىتەوه هەريۆيه
 بۆ مەبەستى ئەم كتيبە
 ئەلكهول واتە ئيسيل
 ئەلكهول. ئيسيل
 ئەلكهول يان

ئىساتىل شىلە مەنبەەكى پوونى بېزەنگە و لە پىكھاتە كىمىياويىە كانى كاربۇن،
ھایدروجن و ئوكسىجن پىكھاتوۋە ھاوكىشە كىمىياويىە كەى بەمجۆرە يە:
 C_2H_5OH .

ئەلكھول دەكرىت بەشىۋە يەكى دەستكر دە لاين كىمىياويىە كانە وە لە
تاقىگە دا دروستبكرىت، بەلام بەشىۋە يەكى گشتى لە ئەنجامى گە نىنى ميوە و
سەوزە و دەغلودانە وە بەرھەمدىت. بەمجۆرە مەى لە ترىۋ بىرە لە جۆو
چەندە ھا جۆرى دىكە لە سىۋو ميوە ھاتى تر بەرھەمدىن.

ئەلكھول لەسەرتاسەرى جىھاندا لەژىرە زاران ناۋى بازىرگانىدا
دەفروشرىت بەلام ھەموويان ھەر لەسەر بناغەى يەك مادە دروستدەكرىن كە
ئەلكھولە ئەوەى كە جىاوازە پىژەى ئەلكھولە بۇ تىكپاى

شله مه نييه كه .خواردنه وه ئه لكهولييه كان به و پيروه به بهيژى و لاوازيان ده ستنيشان ده كرتت و دياره تا ئه لكهولى زياتر بيت مه ترسى زياتره .
 بۆنونه بوتليك ويسكى يان براندى يان جن 40% ئه لكهوله و بوتليك مه ي (شه راب) 20% ئه لكهوله و بوتليك شه رابى سه رميژى مامناوه ندى 11% ئه لكهوله و بوتليك بيره 4% ئه لكهوله .^[1] به رزترين پاده ي ئه لكهول له لايه ن كۆمپانيايه كى ئيستوانيه وه تۆماركراوه كه له سه رده مى سه ربه خۆيى ئيستوانيدا له نتوان دوو جه نكه جيهانييه كه دا توانيويانه 98% ئه لكهول له په تاته ده ربه يژن!^[2] بينگومان پيڤهاته ي خواردنه وه كان له كۆمپانيايه كه وه بۆ كۆمپانيايه كى ديكه ده گۆرپن و بيره ي وا هه يه له بازا ردا كه پيژه يه كى نۆر زياتر ئه لكهولى تيدا به . ئه وه ي كه له عيراقدا دروسته كرتت و به عه ره قى عيراقى ناسراوه له پيژى پيشه وه ي خواردنه وه ئه لكهولييه كاندا به و پيژه يه كى به رز ئه لكهولى تيدا به كه 45% ه به لام عه ره قى سوورى له وه ش به هيژتره و پيژه ي ئه لكهوله كه ي ده كاته 53%! ئه و باق و بريقه ي كه كۆمپانياكان ده يدن به ناوو ماركه بازرگانيه كان هه چ له مه سه له ي مه ترسييه كان كه م ناكاته وه به لام ئاشكرا به ئه و خواردنه وان ه ي كه پييان ده ليين (فه ل) مه ترسيان زياتره له بهر نه بوونى هه چ جۆره كۆنترۆلتيكى جۆر له سه ريان و دلنiane بوون له پوخته بيان و پاده ي ئه و ئه لكهوله ي كه تيباندابه .
 خواردنه وه ي ئه لكهول، هه روه ك پيشتر باسكرا به شيكه له ژيانى پۆژانه ي خه لكانيكى نۆر له جيهاندا و به تايبه تيش له ولاته پيشه سازيه كاندا . بۆ نمونه

³⁵ Armitage, R., (1987) Let's Discuss DRINKING. Hove: Wayland Publishers Ltd. P.8

³⁶ The Guinness Book of Records 1997 p. 92

بە پىي ئامارى سالى 1998 95% دانىشتوانى شانئىنى يەككروو
ئەلكھول دەخۆنەوہ.

ئەلكھول لەگەل ئەوہى كە قەدەغە نىيە بە شىئوہىەكى فراوانىش پىكلامى
بۆ دەكرىت (بەلام بەكارھىتئانى منالان بۆ ئەو مەبەستە قەدەغە) بە
پىچەوانەى جگەرەوہ كە ئىستا پىكلام بۆ كرىنى لە تەلەفىزۆن و ھۆكارەكانى
پاگەياندىنى گشتىدا لەزۆر شوئىن قەدەغەىە و ياساغا . لە ولاتە
تازەپىگەىشتوہكانىشدا لەئىتو چىنى ناوہندو ئەنتلىجىسادا زۆر برەوى ھەىەو
زىاتر وەك دياردەىەكى خۆرئاوایانەو پىشكەوتوو كەشخەو دەولەمەندانە
چاوى لىدەكرىت . ھۆكارەكانى خوارنەوہى ئەلكھول نۆن و جۆراوجۆن و
زۆريان لە شوئىنى جىاجىباى ئەم كىتئەدا ئامازەيان بۆكراوہ . بەلام ئەوہى
جىگەى سەرنجە خەلكى تەنھا كارىگەرىيە ھەنوگەىيەكانى ئەلكھول دەبىن و
كەمتر ئاگادارى كارىگەرىيە درىزخايەنەكانى ئەو دەرمانەن . ئەوہى
سەرنجپاكىشە ئەوہىە كە لە خۆرئاواش دەمىكە نىيە مەترسىيەكانى ئەلكھول
بەو شىئوہىەى ئىستەى بووہ تە جىگەى سەرنجى شارەزايان .

لە 15ى مارتى 2005دا كەئالى تەلەفىزۆنى BBC ى بەرىتانى
پاگەياندى كە ژمارەى ئەو نەخۆشانەى كە دىنە نەخۆشخانە بەھۆى نەخۆشى
جگەرى ئەلكھولىيەوہ لە ماوہى 13 سالى پابوردودا لە دووقات بەرەوئورد
زىادىكردوہ . " لەئىوان 1989 و 2003دا ژمارەى نەخۆشە پىاوەكان
116% و

³⁷ Home Office UK, (2004) Substance Misuse and the Workplace. A training pack. P. 2.29

نه خۆشه ژنه كانيش 108. / زيادي كر دوه. ^{□□} نه م ناماران له لايه ن
نه خۆشخانه ي سېت جۆرجى لهنده ن و نوسينگه ي نيشتمانى ناماره كانه وه
پيشكه شكراون.

ئه ليسن پۆجهرس كه لىپرسراوى گشتى په يماننامه ي جگه رى به ريتانييه
ده لىت:

"كىشه كه له وه دايه ئىستا كه ده بينن ژماره يه كى هه رچى
زياترى گه نجان هه كه ونه بهر كارىگه رى خوار دنه وه ي
ئه لكهول. تىكچونى جگه رى ئه لكهولى يان وىرانبونى جگه
به هوى ئه لكهوله وه ماوه ي 10 تا 20 سالى پىده چىت. له بهر
ئه وه يه كه له رابوردودا به كارىگه ريه كانى ئه و
نه خۆشيه مان نه ده زانى تا ئه و كه سانه ده گه يشتنه ته مه نى
په نجا سالى يان شه ست سالى. به لام ئىستا ئه وه تا له
كه سانى كدا ده بينن كه ته مه نيان چل ساله و پىويستيان به
چاندنى جگه ر هه يه. ^{□□}

جگه رى كه سه نه خۆشه كه به سى قوناغدا تىده په رىت له جگه رىكى
چوره وه بۆ زه ردوى ئه لكهولى و دوايش بۆ تىكشكاندنى ته واوه تى " وه ك
له و وىنانه دا نيشاندراره :

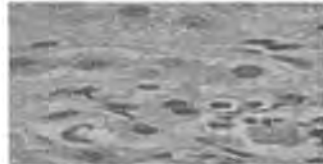
³⁸ BBC News [online]

³⁹ Ibid

نه لکهول له لایه ن سوپی خوینه وه هه لده مژرتت و له ماوه ی 5-10 خوله کدا کاریگره بیه که ی دهرده که ویت. نه و کاریگره بیه ده کرتت چه نده ها کاتر میز بهینتیه وه، به پئی نه و پزیه ی که چووته نیو سوپی خوینه وه. کاریگره بیه کانی پشتده بهستن به:

Fatty Liver

Alcoholic Hepatitis

Cirrhosis

❖ نه و که سه
چه ند به خیرایی
خواردویه تییه وه،

ناوسکی خالی بووه یان تیز بووه، و هه روه ها کیشی که سه که ش.

❖ نه و که سه تا چ پاده یه که لهشی له گه ل خوارندنه وه پاهاتووه، یان به شتیه یه کی تر پاده ی قبولکردنی لهشی چۆنه بۆ نه لکهول.

❖ ئو كه سه بارى دهرونى چۆن بووه پيش خواردنه وه. ئو كه سانهى كه به نارامى و دلئى خۆشه وه دهخۆنه وه كه متر نه گهرى توندوتيزئى و توپه يى و هه له شه بيان هه يه. هه ندىك كه س خه م و مه ينه تيبه كانيان به خواردنه وه درده بېرن، به لام بۆيانده رده كه وىت كه زۆر له پيشتر خرابتر يان به سه ردىتئيت.

دواى خواردنه وهى چەند پىكىكى كه م به كار هئنه ران ههست به حه وانه وه و دلخۆشى و متمانە به خۆببون ده كەن. ئه لكهول ده رمانئىكى نارامبه خشه . كارده كاته سه ر كۆنه ندامى ناوه ندى ده مار بۆ ئه وهى له ش هئواش و هئىمن بكاته وه . زۆر كه سئيش به پىچه وانه وه توندوتيزو شه پرانى ده بن، به تايبه تى پياوان. زۆر بهى ئه و توندوتيزئانهى كه له سه ر شه قامه كان و نئو ماله كاندا پيوه ده ن، كه ژنان و مندالان ده بنه قوربانئى، كاتئك پيوه ده ن كه خه لك سه رخۆشن. [1] دواى خواردنه وهى برئكى زياتر، كه سه كان زياتر ده شئوئىن و قسه كانيان خاوخليچك ده بئته وه. پئده چئت ببئته هئوى بينئىنئى دووفاق Double Vision و له ده ستدانئى هاوسه نگى و پرشانه وه وه ندىك جارئش بورانه وه. [2]

خواردنه وهى ئه لكهول نه گهرى كاره سات زياتر ده كات، به تايبه تى وه ك كاره ساتئى پئگاوبان و كه وتنه خواره وه به كار هئنانئى ئامئزئى هه ستيارو وورده كارى به شئوه يه كئى هه له و ترسناك. زۆر جار به كار هئنانئى چه كئو ته قه مه نئى له نئوان گرؤپئىكى هاوئئدا وه ك شئوه يه ك له شئوه كانئى يارى و

⁴⁰ Drug Scope [Online]

⁴¹ Home Office UK, (2004) Substance Misuse and the Workplace. A training pack. P2.22

خۇشى دەرىپىن كارەساتى جەرگ بېرى لىكەوتوۋەتەو. بەھۇى گەمبۇنەوھى شەرم و گۆيىنەدان بە پىۋەرەكان پەنگە بەكارھىنەران بختە ھەلۋىستى نەوتقوۋە كە دوايى نۆر پەشىمان بن لىتى. نۆر تر نەگەرى كارى سىكىسى ناسەلامەت و ناياساييان ھەيە. خواردەنەوھەكى نۆر بەيەك زەم پەنگە نەك ھەر بېيتە ھۇى لەھۇشخۇچون بەلكو مردنیش بەھۇى خنكانى نەوكەسەو بە پشانەوھەكى خۇى.

نەلكھول نۆر ترسناكە نەگەر لەگەل دەرمانو مادە ھۆشبەرەكانى دىكەدا بەكارىيت. بەتايبەت مەترسىيەكەى نۆر زىاترە نەگەر لەگەل دەرمانە ھىمىنگەرەوھەكانى دىكەدا بەكارىيت يان لەگەل نەو دەرمانانەى كە بۇ چارەسەرى خەمۇكى بەكارىين و دەرمانە نازارشىكىنەكانىش. بەكارھىتانى نەلكھول لەگەل نەو دەرمانانەدا بووۋەتە ھۇى مردنى گەلىك كەس لە نەنجامى نۆدى پىژەى مادە ھۆشبەرەكانەو.

نەوانەى كە بېرىكى نۆر دەخۇنەوھو بەردەوامن لەسەرى بۇ ماوھەكى دووودرىژ، دەبىتە ھۇى گەلىك كىشەى وىرانگەرى دەرونى و جەستەيى وەك: خەمۇكى، دلەپلوكى، لەدەستدانى بىرو ھۆش، پىربوونى ناوہخت، بەردەوام كۆكىن و سەرماپوون، ھەوكردن، پنىمۇنيا و سىل، شىزپەنجە، دلەكوتى، تىكچونى جگەر، سىكچون و زامداربوونى گەدە، ھەوكردنى پەنكرىاس، كەمخۇراكى و نەخۇشسىيەكانى گورچىلە. ^[1] بەپىچەوانەى نەوھوۋە كە بارە نەلكھول نابىتە ھۇى جىگرتنەوھى شلەمەنى و يارمەتى گورچىلەكان نادات بۇ

⁴² Barber, J., G., (2002) Social Works With Addictions. 2nd ed. London: Palgrave.P. 5-6

پاککردنه وه یان، به لکو به پیچه وانه وه نه لکهول له ش ووشکه لده هیئت و شله منی نیو له ش ده مژیت و هر به و هویه شه وه یه که نه وانه ی نه لکهول ده خو نه وه بۆ پۆئی دواتر هه ست به سه ریه شه ده که ن له نه نجامی که می شله مه نیه وه له له شیاندا.

راسته نه لکهول ده بیته هوی میزکردنی زیاتر له ماوه ی 20 خوله کدا به لام نه و میزکردنه ناسایینییه و پوونه چونکه نه لکهول ده بیته هوی تیکدانی سیسته می هۆرمونی نیو گورچیله کان و به رگرتن له پژاندنی ماده یه که پی پی ده لئین هۆرمونی ADH که به رپرسیاره له خه سترکردنه وه میزو پراگرتنی ته رازنی نه و مادانه ی که ده چنه نیو خوینه وه یان له گه ل میزدا توپده درینه ده ره وه.

بیگومان بری نه و نه لکهوله ی که ده خو رتته وه و پاده ی به رده و وامبوون له سه ری و ته منی نه و که سه پۆلی به رچاویان هه یه له م پرۆسه یه دا. لئیره دا به پیچه وانه ی بیرو پای باوه وه نه لکهول نه که هر یارمه تی گورچیله نادات بۆ پاکبوونه وه به لکو نه گه ری به ردی گورچیله ش زیاتر ده کات به هوی ووشکه لاتن و پوونکردنه وه میزو مانه وه ی بریکی زیاتری ماده کان له نیو گورچیله دا.

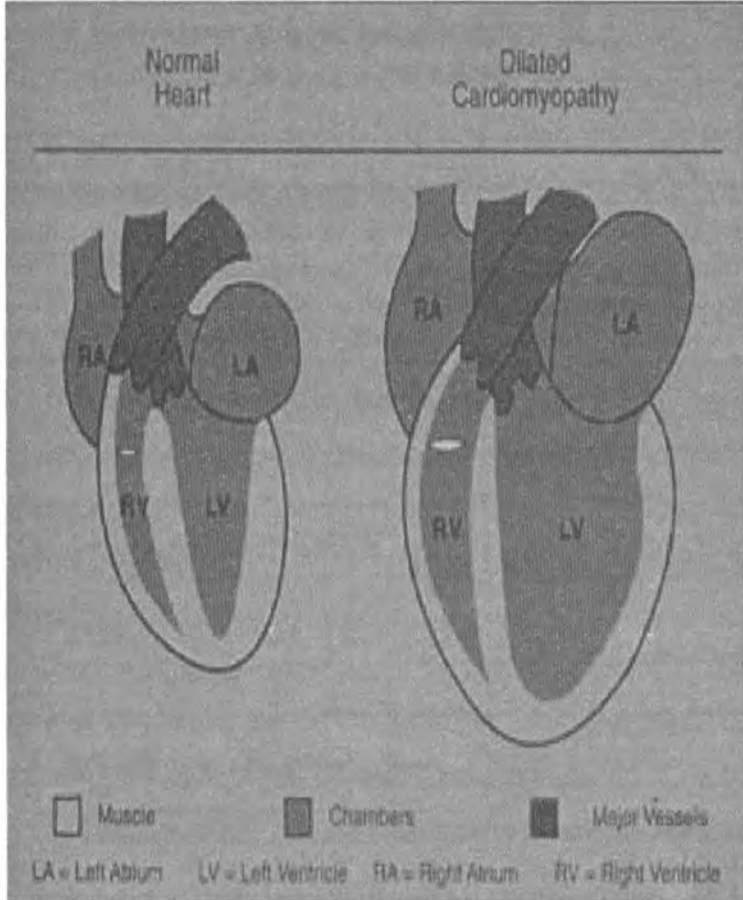
له لایه کی دیکه شه وه چونکه نه لکهول ده بیته هوی یارمه تیدانی به رزیوونه وه ی فشاری خوین له هه مانکاتیشدا ده بیته هوی قورسای خسته سه ر گورچیله کان و کاریگه ریه کانیشی له سه ر

⁴³ Epstein, M., M.D. (1997) Alcohol Impact on Kidney Function. NIAA [online]

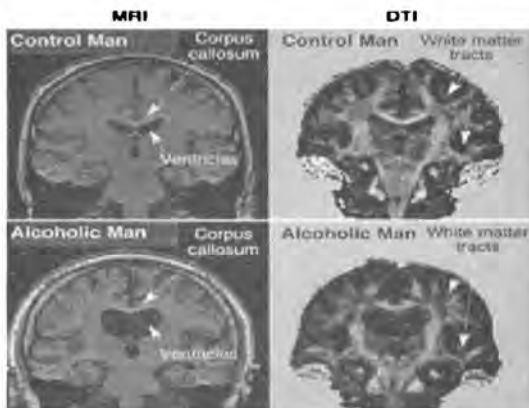
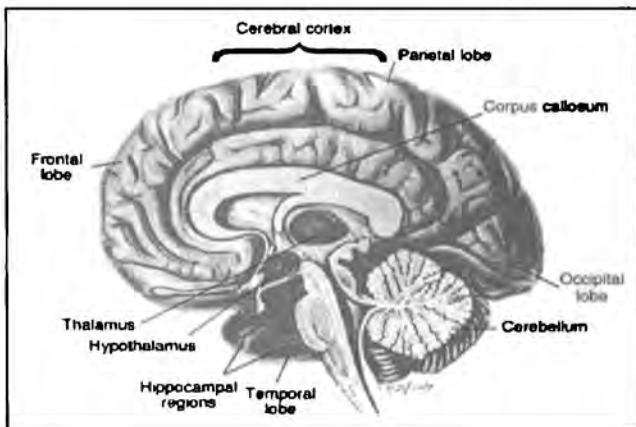
⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ June Russell's Health Facts. Alcohol- Kidney and Bladder. [online]

جگر به هه مانشيئوه هاونا هه ننگه له سه ر فشارخستنه سه ر گورچيله كانيش .
 له م ويته به دا دلتيكي ناسايي (دهسته چه پ) كه قه باره ي بچوكه و دلتيك كه
 به هؤي نه لكهوله وه تووشي نه خووشي بووه به رانبه ر كراون:

له م وینه په دا نو ناوچانه می شک ده ستینشان کراون که زیاتر ده که ونه بهر مه ترسی کیشه نه لکه ولی به کان:

نه م وینه په می شکي که سیک که کونترولی هه په به سر خویدا (نور وینه ی به شی سهره وه) له گان که سیکي دیکه که نه لکه ولی به (به شی خواره وه) به ران بهر کر لوه:

هه روه ها نه لکه ول

نه ک هه ر مرؤ تووشی خوگری سایکولوژی ده کات به لکو نالوده که ریشه " واته

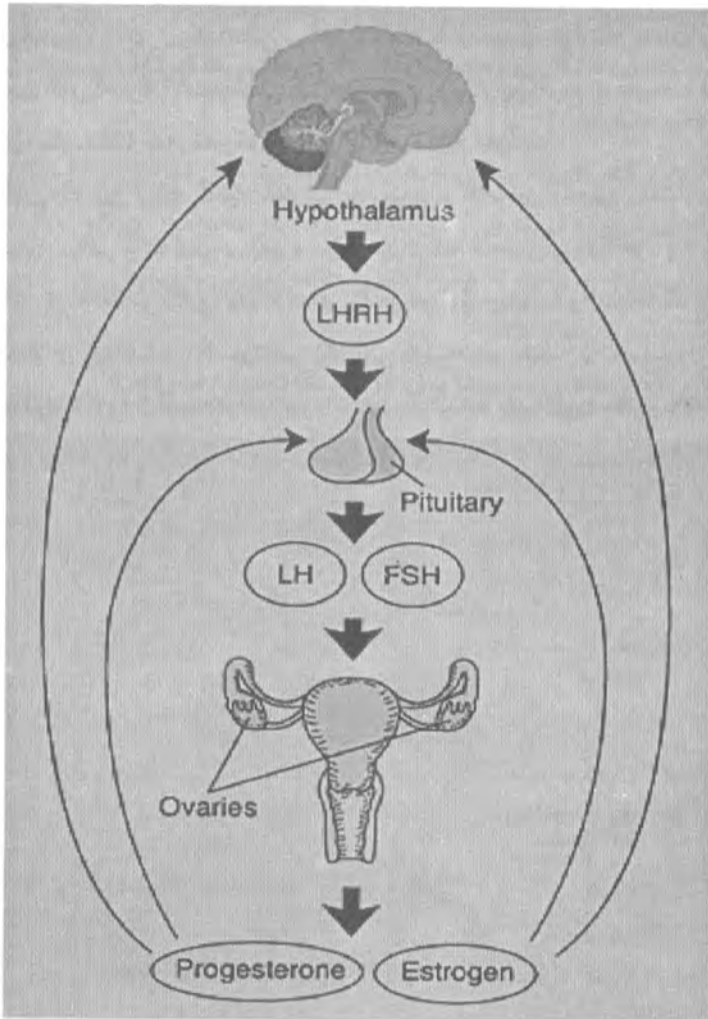
مروؤ ناچاره بهردهوام بېرى زياتر بخواته وه بقو ئه وهى بگاته وه ئه و نه شه و خوښييهى جارى پيشوو. به مشيوه يه ئه گه ر بهردهوام بېرى خواردنه وه كهى زياد بگات ئه و ده كه ويته نيو زونگاوى ئالوده ييه وه و ده بيت به دواى سهراويلكه (سهراب) دا رابكات.

خو ئه گه ر ده ستيشى نه كه ويت يان بيه ويت ده ستبه ردارى بيت ئه و ئاسه واره كانى پاشه كشهى ليده رده كه ويت وهك: له رزين، ئاره قكردنه وه، دله پراوكى، وړينه و بزړكاندن. له م قوناغه دايه كه به كه سيك ده و تريت ئه لكهولى Alcoholic نه كه هر كه سيك ده مى بو برد.

له كوردستان وشهى عه ره قخور وهك توانج و تانه و ده توانين بليين جنبويش به كارديت به لام له راستيدا ئه و نيوه ته نها ئه وانه ده گريته وه كه ئالودهى ئه لكهول بوون و ناتوانن ده ستبه ردارى بېن (دياره ريگاي ده رچوون به ته واوى دانه خراوه و له شويني ديكه دا باسيده كريت).

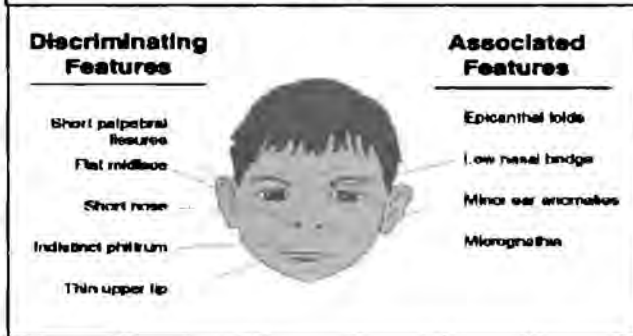
ئه لكهول كاريگه رى هيه له سه ر سيسته مى زاووزى مييينه و ئه م كاريگه ريه هر له قوناغى هه رزه كارييه وه مه ترسى هيه تا كو تاى ته مهنى زاووزى. كاريگه ريه كان له خانه كانى ميشكه وه ده ستپيده كه نو له كو تاى سيسته مى زاووزيدا كو تاىيان پيديت:

کارگیری نه لکهول بق ژنانی سکپر گه لیک مه ترسیداره چونکه سه رباری هموو کاریگره ریه گشتیه کانی دیکه، چ بق ژنو پیاو پیکه وه چ تاییت به ژنان، کارده کاته سر نهو کزپه یه ش که به ره مه میده هیتیت.

کزپه که زقر نزیکه گه لیک شتیوانی جه سته یی و نانا سایی بوونی په فتاری و ناسه وارده کانی پاشه کشته ی پیوه دیارده بیت که هه موویان پیکه وه پتیمان ده لئین نیشانه کانی کزپه ی نه لکهولی. له و دوو وینه یه ی خواره وه دا گه لیک نیشانه ی پوخساری و شتیواندنی زگماکی کزپه له ی دایکه نه لکهولیه کان بوونکراوه ته وه (نه مه ته نها بق ژانیاری گشتیه بزیه وورده کاریبه کانی وهر نه گتپراهه):

گەلىك ھەلمەتى دەولەتانو نىۋو دەولەتى لەئارادايە بۆ بەرگرتىن لەو زەرەرو
زىانە ماددى و ئەدگارى و تەندروستيانەى كە بەھۆى ئەلكھولەو ە پوودە دەن،

خراپترىن شىۋەيان

ئەو ەيە كە كۆرپە لە يەكى چەند سانتىمەترى نىۋو مندالدىنى داىكىكى
ئالودە بوو دەبىتە قوربانىيى " لىرەدا دوو پۆستەر دەخەمە پوو كە لەلايەن
دەزگاي ووشياربۇونەو ە لە نىشانەكانى ئەلكھوليبۇونى كۆرپە لەى شانشىينى

يەكگرتو ەو ە بلاوكرلونەتەو ە:

❖ ئەگەر لەكاتى سىكپىدا بختىتەو ە مندالەكەشت دەخواتەو ە!

❖ تەنانت يەك پيكيش بۆي ھەيە پاستەوخۆ بگاتە نيو سەري مندالەكت! □□ لەبوارى نيۆدەولە تيشدا دواي چەندەھا پيشنيار بۆ ليكۆلينە وەيەكى نيۆدەولەتى دەريارەي زيانەکانى ئەلكهول لەلايەن دەولەتانى كۆمەلەي نەورويى و دەولەتانى ديكەشە وە پيخراوي تەندروستى جيهانى WHO پارزيبوو بە دەستبەكاربوون بۆ ئەو پېژدەيە، دواي بلاوکردنە وەي پاپۆرتيک كە تيبدا ھاتبوو كە ئەلكهول 1.8 ميليون كەسى لەسەرتاسەري جيهاندا كوشتوو ھە سالى 2000دا. ھيوادارن ئەو پاپۆرتە بيبت بە ھەلمەتيكى نيۆدەولەتى دژى ئەلكهول ھەروەك چۆن لەدژى جگەرە بەرپاكاراوە. ھەروەھا پاپۆرتەكە داخووزى گوفتوگۆشى كردوو ھەگەل بەرھەمھيترانى ئەلكهولدا. □□

خواردنە وەي ئەلكهول بە پادەي نۆر دەبيتە ھۆي گەليک كيشەي تايبەتى، خيزانى، كارکردن و كيشە ماديبەکان و پۆلى بەرچارى ھەيە لە داپوخاندنى خيزان و دەستليکبەردان و توندوتيزى وشيۆەکانى ديكەي تاوان كە پەيوەندييان بە لە دەستدانى كۆنترۆلە وە ھەيە. ئەم كيشانە پۆز بە پۆز پوو لە زيادين و ھەك نمونە چەند نامارتيكى شانسيينى يەكگرتوو ليترەدا نيشانندە دەم:

❖ ئەو كيشانەي كە پەيوەندييان بە ئەلكهولە وە ھەيە سالانە 3 بليون پاوئەند خەرچى زياتر دەخەنە ئەستۆي خزمەتە تەندروستيبە نيشتمانيبەکان.

⁴⁶ Foetal Alcohol Syndrome aware UK [online]

⁴⁷ Ibid

❖ لە ھەر چوار پىيارە كە دىنە نەخۆشخانە يەككىيان بەھۆى ئەلكھولەوہ يە.

❖ نزيكەى 33.000 كەس سالانە بەھۆى ئەلكھولەوہ دەمرن.

❖ ئەو تاوانانەى كە بەھۆى ئەلكھولەوہ پوودەدەن سالانە 50 ملىيون پاوئەند مەسرف دىننە سەر حكومەت.

❖ نيوەى ئەو كەسە بالقانەى كە بەھۆى برىندارى سەرەوہ دىنە نەخۆشخانە سەرخۆشن.

❖ كارەساتەكانى پىنگاوبان سالانە 950.000 پاوئەنديان تىدەچىت بە مەسرفى پۆلىس و تەندروستى و ھتد...

❖ 46% ى دامەزرلۆہ بەرىتانىيەكان كىشەى خراب بەكارھىتائى ئەلكھوليان پاگەياندووە لەلايەن كارمەندەكانيانەو چ وەك بىزد بوون لەشوينى كار يان ھەلەو نزمبوونەوہى ئاستى بەرھەمھىتائىانەوہ. ^{□□} يەككە لەو كىشانەى كە پىنخىرلوى تەندروستى جىھانى ئامازەى پىكردووە مەسەلەى ھەبوون و ئاوەلابوون و ھەرزانى ئەلكھولە لە نۆدر ولاتى جىھاندا.

بۆ نمونە لە نۆدر ولات نرخی بوتلىك بىرەو بوتلىك خواردنەوہى گازى بەھەمان قەبارە وەك يەك، ھەندىك جار تەنانەت لەگەل بوتلىك ئاوى كانزائىشدا! بەلام لەھەندىك ولاتى دىكە كە ئەلكھول قەدەغەيە وەك كۆمارى ئىسلامى ئىتران نرخی بوتلىك بىرە 22 جار لە نرخی بوتلىك خواردنەوہى

---

⁴⁸ Home Office UK, (2004) Substance Misuse and the Workplace. A training pack. P.2.29-2.30

گازی گرانترە. ^[۱۱] بەلام لەگەڵ ئەوەشدا ھێشتا ھەر خەڵک دەیکرێن و نۆد جاریش ئەوە دەبێتە ھۆی دروستکردنی جۆری خراپ (فەل) لە مالاندا یان پەنابردن بۆ جۆرەکانی دیکەى دەرمانو ماده ھۆشبەرەکان کە ئەوە کیشەکە ئەوەندەى دیکە نالۆز دەکات.

لە سەرەتای سەدەى بیستەمدا لە ئەمریکا ھەست بەوەکرا کە ئەلکھول خەریکە دەبێتە کیشەى یەکی گەرەو لە گەلیک لە ھەرێمە باشورییەکاندا بەتەواوی قەدەغە کرابوو. لە سالی 1919 دا ئەلکھول بەتەواوی یاساخ کرا لەسەرتاسەری ئەمریکادا. ھێندەى نەبرد خەڵک فیدیبوون چۆن بەشێوەى نایاسایی دروستی بکەن و بیفرۆشن. باندەکانی مافیا کە لکیان لەو ە وەرگرتو دەرمانو ماده ھۆشبەرەکانی دیکەش پەرەیان سەند. پێژەى تاوان زیاتر چوووە سەرۆ توندوتیژی برەوى سەند. لە ئەنجامدا لە سالی 1933 دا ئەو یاسایەى کە ئەلکھولی یاساخ کردبوو ھەلۆەشیتراپەو.

لە کۆنفرانسی لەندەنى 2003 دا زۆر دەنگ بەرز بوووە کە دەیانووت: ئیوہ دوو جۆر دەرمانی سەرەکیان نازاندکروو کە جگەرەو ئەلکھولن بەلام باس لە بەرگرتن لە دەرمانو ماده ھۆشبەرەکان دەکەن.

بەلام کاربەدەستان لەو لامدا ووتیان ئەو ئەزمونەى ئەمریکا سەلماندی کە یاساخ کردنی یاسایی چارەسەری کیشەکە ناکات و بەلکو نالۆزتریشی دەکات ئەگەر پشتگیرییەکی جەماوہری ھۆشیارکردنەوہو پەرەردەیی لە پشتەوہ نەبێت.

---

^{۱۱} WHO-(2004) Global Status Report: Alcohol Policy. Geneva. [online]

ئىرەدا نابىتت ئەرەشمان لەبىر بچىتت كە ئەمىر ئەلكهول سەرچاوەيەكى سەرەكى داھاتە بۆ نۆر لەدەولەتان و لەلايەنى كۆمەلايەتى و كۆلتورىشەو بەشيكە لە پىرۆپەسىمى ژيانى پۆزانەى نۆر كۆمەلگا و ھەروا بەئاسانى ناتوان دەستبەردارى بىن. ئەوئەى ئەمىر ھەولئى بۆ دەدەن ووشياركردنەو ھەو بە ئاگاھيتانەوئەى ژمارەيەكى ھەرچى زياترى خەلكە بەتايبەتى گەنجان لە مەترسىيە چۆراوچۆرەكانى ئەلكهول و دانانى بەردى بناغەى كۆمەلگايەكى مۆدىرنى تۆكمە و پتەو. ھاندانى يانەو شوپىنى ديدارى نائەلكهولى و پشتگىرىكردى نائەلكهولبيەكان كە پىدەچىتت لە داھاتودا ژمارەيان بەرەو زياتر بھوات.

كىشەيەكى تر ئەرەو خواردنەوانەيە كە پىيان دەلئىن ئەلكۆپۆپ Alcopop و لەشپۆھى ئاوى لىمۆو شەرىيەتى ميوەدان و گەرچى تامى ئەلكهول نادەن بەلكو ئەلكهوليان تىدليەو، ھەندىكيان بەرادەيەكى بەرزىش. ھەندىك كەس دەلئىن ئەرەو كۆمپانىيانە بۆيە ئەرەو چۆرە خواردنەوانە بەرھەمدەھىتن تا مندالان و گەنجان زياتر بە ئەلكهول رابھىتن و ئالودەيان بگەن. مندالان بەگشتى حەزىان لە تامى ئەلكهول نىيە بۆيە ئەرەو ئان لەشپۆھى ئاوى ميوەدا دروستى دەكەن. ^[1]

ئايا ئەلكهول ھىچ كەلكىكى ھەيە؟

ئەرەندەى تا ئىستا زاستى پزىشكى سەلماندىيەتى تەنھا كەلكىك كە ئەلكهول ھەبىتت بۆ پياوانى سەرەو تەمەنى چل سالە كە يارمەتى دلان دەدات ئەرەو بە پىزەيەكى ميانە بىخۆنەو. ئەو كەلكەش بەرانبەركردن لەگەن ئەو ھەموو زىانەى كە باسكران ھەك دلتۆپە ئاويك وايە لە دەريايەكدا!

⁵⁰ Drug Scope [online]

ئایا ئاستى ميانە بۇ خواردنه وەى ئەلکھول چەندەيە؟

ئاستى ميانە بۇ خواردنه وەى ئەلکھول بە پېتى پېئوھرى دەولەتئى لە

شانئىنى يەكگرتوو بەم جۆرەيە:

پياو 3-4 يەكە لە پۆژئىكدا

ژن 2-3 يەكە لە پۆژئىكدا.

يەكە يەككى ئەلکھول 10 ميليليتەر ئەلکھولى پوختە يەك دەكاتە پەرداخئىكى مامناوھەندى بېرە يان پەرداخئىكى بچوك مەى يان پېكئىك خواردنه وەى بەھئىزى وەك ويسكى. □□

لە بارەى ياساۋە، ھەروەك پېئىشتر باسكرا، ئەلکھول لە شانئىنى يەكگرتوو قەدەغە نىيە بەلام تاوانە بدرئت بە مندالانى زۆر بچوك (لە 5 سال كەمتر) و تا 18 سالىش ناتوانن ئەلکھول بکپن يان لە يانەكاندا بېخۆنەو. ھەروەھا لە ولاتە جۆراوجۆرەكاندا ياساى جۆراوجۆر ھەيە بۇ سزادانى ئەو كەسانەى كە بەسەرخۆشى ئۆتۆمۆبېل و ھۆكارەكانى ھاتوچۆ لئىدەخوپن، ئەم ياسايانە ھەندىكيان زۆر توندوتىژن و ھەندىكى دىكە يان مامناوھەندىن "بەلام بەشئوھەكى گئشى ئۆتۆمۆبېل لېخوپىن بە سەرخۆشى تاوانە ئىتر سزاكەى كەم بئت يان زۆر. لە زۆر شارى بەرىتانيادا ئىستا بەپئى ياساى ھەرىمى (ناوچەيى) لە زۆرەي ناوچەكانى ناوشارو شەقامەكاندا (لەدەرەوھى يانەو بارەكان) خواردنه وەى ئەلکھول قەدەغەيە بۇ ھەموو كەس لە ھەر تەمەنئىكدا

⁵¹ Office UK, (2004) Substance Misuse and the Workplace. A training pack. P.2.30

بیت. ئەو ناوچانە بە نیشانەى تايبەت دەسنیشانكرارون "نوعونەى ئەو
شارانە وەك شارى بلاكبیتزن و باس و كۆفتىرى.

2. ھىتوركەرەوەكان Tranquillisers : ئەمانە ئەو دەرمانانەن

كە بە شىئەو ھەكى گىشتى پزىشك دەیاننوسىت بۇ چارەسەرى نەخۆشى وەك
دەپراوكى و خەمۆكى و بىخەوى و

ھتد... نمونە كانيان Diazepam

(فالىپۇم)، Rohypnol،

(Mogadon) Nitrazepam،

(Ativan) Lorazepam، Altiva،

Jellies، Temazepam،

Chlordiazepoxide، moggies

Flunitrazepam، وە (Librium)

(Rohypnol).

ھىتوركەرەوە بىھىزەكان جۆره دەرمانىكن كە لە بنەپرەتدا بۇ مەبەستى
چارەسەر كىردنى دەپراوكى و خەمۆكى و پەركەم بەكار دەھىتەرنىن و وەكو خەبى
خەویش كەلكيان لىئو ەردەگىرەت. بەلام ھىتوركەرەوە بەھىزەكان بۇ مەبەستى
چارەسەرى كىشە ژىرىبە درىزخايەنەكان بەكار دەھىتەرنىن، وەك شىزۆفرىنیا.
ئەم دەرمانانە بەزۆرى لە شىئەوى خەب و كەپسولدا قووتدە درىن بەلام ھەندىك
جۆريان بە شىئەوى دەرىزىش بەكار دىن.

دەرمانە ھىتوركەرەوەكان لە سالانى 1960 ەكاندا دۆزرانەو و وەك دەرمانى
بىمەترسى و ئالودەنەكەر چاويان لىكرا كە دەتوانرەت لەلايەن پزىشكەكانەو

بق چاره سه ركردنې دلـه راوكي و بيخه وي به كار به پيژنـ. به كه م جار وه ك
جنگره وه به كي سه لامه تي Barbiturates سه يره كران.

كه چي گه ليك كه س، به تا يبه تي ژنان، به ده ست ناسه واره لوه كي به كاني
نم دهرمانانه وه ده پاننالا ند كه چي به كار هيناني نم

دهرمانانه بق ماوه ي 20

سالي داهاتوو به رده وام

بو وه تا كوتايي سالاني

1970 كان نم كيشانه

به ناشكرا گرنگيان

پيښه درا. نوسيني شو

دهرمانانه بق نه خوش له

زياتر له 30 مليون

حه به وه له سالي 1979 دا دابه زي بق نيوه ي شو بړه له كوتايي

1990 ه كاندا. له گه ل شو هه موو دابه زينه شدا Tranquilisers تا نيسستا

باوترين دهرماني چاره سه ركردنې كيشه ي مه زاجن له شان شيني به كگرتودا. □

Tranquilisers دهرمانايكي نارامبه خشن و خه لكي خه والوو ده كه ن و

نه گه ري كار ه سات زياتر ده كه ن. له كاتي به كار هيناني شو دهرمانانه دا

ليخوپيني شو تو مو بيل زود تر سناكه. له گه ل به كار هيناني به رده وامدا راهاتني

له شي مرغه كه له گه ليدا Tolerance به زووي پيكدتت و به رده وام پيويستي

به بړي زياتره بق شو ه ي كاري گه ري به كه مجاري هه بيت. خوگري و نالوده گيش

بەھۇى بەكارھىتئانى بەردەوامەۋە بەزۇىى دىۋىست دەبىنۇ ئاسەۋارەكانى پاشەكشە Withdrawal دەكرىت بىنەھۇى دلەپراۋكىتپەكى نۆر، بىتخەۋى، دلەبەكداھاتن، بىتئارامى و سەرىشە. كىشانەۋەبەكى لەپەر لە بەكارھىتئانى بەرى نۆدى ئەۋ مادانەۋە پىدەچىت بىتتەھۇى سەرلەتئىتوان و بورانەۋەى بەھىت. نۆر كەس ناستوانن بەكسەر وانى لىبەھىتئىنۇ پىۋىستىيان بە كەمكردنەۋەى بەرى دەرمانەكە ھەپە پلە بە پلە.

ئەۋانەى كە بەبەردەۋامى ئەم مادانە بەكاردەھىتئىن دۋاى ماۋەبەك بۇياندەردەكەۋىت كە ناتوانن ھەمان ئەنجامى پىتئىشۋر بدەنەۋە بەدەستەۋە. بەكارھىتئانى بەردەۋام پىدەچىت ئەۋە بگەبەنىت كە دۋاى دۋەھەقتە ۋەك ھەبى خەۋ كارىگەرىيان نامىنىتتەۋ دۋاى چۋار مانگىش بۇ چارەسەرى دلەپراۋكى ھىچ ئەنجامىك نادەن بەدەستەۋە. لەم كاتەدا نۆر لە بەكارھىتئەران پەنادەبەنە بەر زىادكردنى بەرى دەرمانەكە. Tranquilisers ئەنھا ۋەك

دەرمانى چارەسەرى دياردە كاتىبەكان كارىگەرىيان ھەپە بەلام نۆر كەس ئالودەيان بۋونۇ بۇ چەندەھا سال بەكارىاندەھىتئىن.

نۆر لەم مادانە ئەگەر بەبەرى نۆر بەكاربەھىتئىن دەبەھۇى مردن. بەلام كەلىك جارىش بىنراۋە كە بەھۇى بەكارھىتئانىانەۋە لەگەل ئەلكهولدا بۋونەتەھۇى مردن (Temazepam) ئەگەر

به شيوه‌ی دهرزی به کاربیت به شيوه‌یه‌کی تايبهت ترسناکه و گه لیک جار بووه ته هوی مردن، به تايبهتی که له گه‌ل دهرمانی هیورکه ره هوی دیکه دا به کارهاتوووه. □□

له بهریتانیا به گوێره‌ی ناماره‌کان هه‌موو سائیک ملیونیک تا ملیونو نیویک که سه‌ ئه‌م مادانه‌یان وه‌ک چاره‌سه‌ر بۆ دهنوسریت. به‌مجۆره‌ واپیشیبینی ده‌کریت که سالانه له‌هه‌وت که‌سی پینگه‌یشته‌یه‌کیکیان ئه‌و دهرمانانه بۆ ماوه‌یه‌ک به‌کارده‌هیتیتو له‌هه‌ر چل که‌سه‌ش به‌کیکیان بۆ ته‌واوی ساله‌که به‌کاریده‌هیتیت. ئه‌م به‌کاره‌یتانانه به‌پیتی په‌چه‌ته‌ی پزیشکه‌ و به‌رده‌وام له‌ دا‌به‌زیندایه.

ئه‌گه‌رچی هیچ زانیارییه‌ک دهریاره‌ی به‌ره‌مه‌یتانی نایاسایی Tranquilisers له‌به‌رده‌ستدا نییه‌ به‌لام ئه‌و دهرمانانه به‌ره‌و بازاری په‌ش ده‌کشیتو له‌سه‌ر شه‌قامه‌کان وه‌ک دهرمانی نایاسایی ده‌فرۆشیتن. ئه‌وه‌ی مه‌ترسییه‌که زیاتر ده‌کات زۆر که‌س له‌گه‌ل دهرمانو ماده هۆشبه‌ره‌کانی دیکه تیکه‌لیان ده‌که‌نو پیکه‌وه به‌کاربانده‌هیتن.

له‌باره‌ی یاساییه‌وه ئه‌م دهرمانانه یاسایین ئه‌گه‌ر له‌لایه‌ن پزیشکه‌وه بنوسریت بۆ نه‌خۆش. به‌لام به‌پێچه‌وانه‌وه به‌بی په‌چه‌ته‌ی پزیشک قاچاخنو له‌ به‌ریتانیا به‌ دهرمانی پۆلی C پۆلین کراون.

له‌ کوردستان بێجگه له‌ به‌کاره‌یتانی ئه‌م مادانه به‌شيوه‌ی یاسایی له‌لایه‌ن پزیشکه‌کانه‌وه، به‌داخه‌وه دزه‌شی کردوه بۆ دهره‌وه‌و پێده‌چیت به‌که‌مجار

⁵³ Drug scope [online]

له لایه ن کارمه ندانی ته ندروستیه وه خراپ به کارهاتجنو دواتریش به ره و
ناستیکی فراوانتر ته شه نه یانکردوه.

3. هه لمزینه کان و سیکۆتینه کان & Solvents

Glue: هه لمزینه کان و سیکۆتینه کان نه و مادانه ن که هه ره وه

له ناوه که یانه وه دیاره له پرتگی لوته وه هه لده مزین.

نه م مادانه هه ندیکیان بناغه به کی ئورگانیکی – واته کاربۆنیان هه به و
له کاتی هه لمزیناندا کاریگه ریه کی وه ک نه وه ی نه لکهول یان ماده ی به دجکه
دروستده کن.

هه ندیکیان وه ک کالکه ره وه وپهونکه ره وه به کاردین Solvents له
سیکۆتین، که تیره، بۆیه، لابه ری بۆیه ی نینۆک، شله مه نی خاوتنکردنه وه ی
روشک و شله مه نیبه کانی لابه ری چه وریدا. هه ندیک دیکه شیان له شیوه ی
گازی پالنه ردا له قوتوو (په مپ) و نامیزی ئاگرکوژاندنه وه کاندای به کاردین یان
وه ک سوته مه نی له شیوه ی به نزیو چه رخی جگه ره داگیرساندندا. نۆریه ی
مالان و کارگه کان و فه زمانگه کان ژماره یه ک به ره مه ی Solvents
به کارده هینن که ده کرتت بۆ هه لمزین به کاریپن. ⁵⁴ نه م به ره مه مانه هه لمیکیان
لیبه رز ده بیته وه یان له ژۆر پله ی گه رمی ناساییدا خۆیان گانزو له پرتگی ده م
یان لوته وه ده کرتت هه لیمزین و کاریگه ریه کی سه رخۆشکه رانه یان هه بیتت.
نه مه ش نۆر جار پیتی ده ورتت سیکۆتین هه لمزین یان خراپ به کارهیتانی
Solvents.

⁵⁴ Drug scope [online]

خویندکارانی زانستی پزیشکییه وه . له راپوردودا هه لمزینی به نزین له لایه ن سه ریازه وه بئ مه به سستی سه رخۆشبوون وه لمزینی گازی به نج له لایه ن کارمه ندانی ته ندروستییه وه باسکراوه .

له پزنگاری نویتشدا یه که مجار له سالی 1950 دا له نه مریکا یه که م خراب به کارهینانی Solvents له لایه ن گه جانه وه تو مارکراو له شانشین یه کگرتووش له سالی 1962 دا . به لام له کۆتایی حه فتاگاندا دیارده که ته شه نه ی کرد .

نه و مادانه دوا یه لمزینیان به خیرایی له سییه کانداهه لده مژرینو ده گه نه میشک . لیدانی دلۆ هه ناسه هیواش ده بنه وه وه لمزینی نه م مادانه به خیرایی و به رده وامی که سه که والیده کات که هه مان نیشانه کانی که سیتی که ته ولو سه رخۆشی تیدا ده ریکه ویت .

زۆرکه س دوا یه نه وه ده بورینه وه و دواتر هۆشیا ندیتته وه هه ندیکیشیان باسی نه وه یانکردوه که بینینیان شیتولوه و نیشانه کانی هه لوه سه و بزپکاندنیا ن تیدا وه ده رکه وتوه .

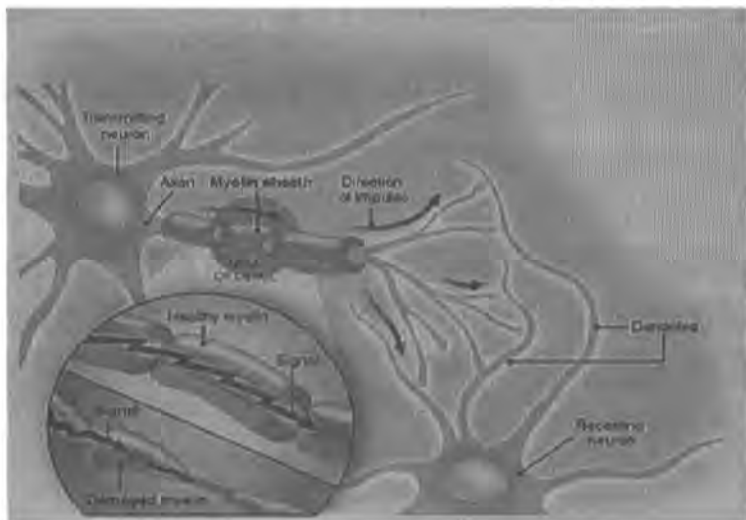
کاریگه ریه کانیان کورتخایه ننو زۆریه ی جار له 45 خوله ک که مترن نه گه ر دوباره نه کړیتته وه .

دوا یه نه مانی کاریگه ریه کان به کارهینه ر

ههست به ماندووی و خه الووی ده کات و تووشی سه ریه شه و بیتاقه تیبه ک ده بیت له شیوهی نه وانهی که پلژی دوی خوارده وهی نه لکهول ههستیپده که ن Hangover.

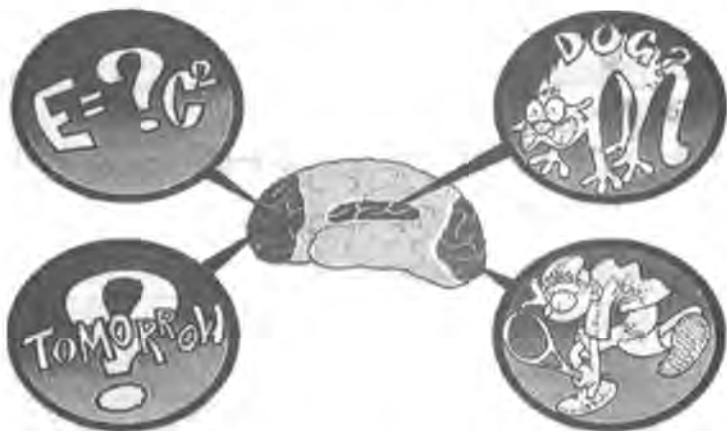
به کارهیتانی بزماره ی دورودریژو به بهی نلد پیده چیت بیته هوی تیکشکاندن میشک و گورچله کان و جگر.

په یامه کان له نیو میشکدا وه ک ته زوی کاره با به پیکوپیکی له شانیه که وه بز شانیه کی دیکه گوزرده که ن. ماده ی کی چه وره یه پیسی ده لئین Myelin که ده وره ی دهماریان مولوله کانی داوه هه روه که نه و ماده پلاستیکیه ی که وایه ریکی کاره با داده پوشیت و له شورت ده بیاریژیت. نه گره نه و ماده یه (Myelin) تیکشکیته نه وا په یامه و فرمانه کان ناتوانن به نازادی گوزره بکه ن.

ئەمەش ئىشە دەگە يە نىت كە چىدىكە ماسولكە كانت ناتوانن گوتىپ يە ئى
 مېشكت بن وەك لە وىتتە يەى خوارە وە دا پوونكر او تە وە: [1]
 ندرجار بە كارەيتە ران بىر وەزەشيان دە شېرئىت و ناتوانن مېشكىيان

چە قەبەستىتە سەر خالىكى ديارىكر او وەك لە وە مېلكارىيە دا نېشان دراوہ:
 لەگەل بە كارەيتانى بەردە وامدا لەش لەگەل ئە وە مادانە دا پادىت
 Tolerance واتە بەردە وام پىويستى بە بەرى زىاترە بق بە دەستەيتانى
 ھەمان مە بەست. لەگەل ئە وە شدا خوگرى جەستەى كېشە يەكى ئە وە ندە
 گەرە نىيە و دەتوانن بە ئاسانى دەستبەردارى بېن بە لام ھەندىك كەسى كەم
 لە لايەنى ساىكولۇژىيە وە خوى پىوہ دەگرن. ندر لە وانە ئە وە گە نجانەن كە
 كېشەى خېزانى و كۆمە لايەتى و تاكە كە سىيان ھە يە و بە كارەيتانى ئە وە مادانە
 وەك پاكردنىكى كاتىبە لە وە واقىعە تالە.

⁵⁷ Real news about drugs and your body [online]

لەبارەى یاساییەو ئەگەرچى لەبنەپەتدا ئەو مادانە بۆ پێویستی پێژانەى خەلك دروستكراون و خەلك خراپ بەكاریاندا هەتتە بەلام لە شانشینى یەكگرتودا قەدەغە یە ئەو مادانە بفرۆشیت بە گەنجىكى تەمەن لە 18 سالن كەمتر ئەگەر دوكاندارەكە بزانیست بۆ مەبەستى خراپ بەكارهێنان و هەلمۆزىنیتى. ئەمەش تەمومزۆى و پرگرتوگولە و بەناسانى ناسەلمیت!

4. هیرۆین (ئەفیون، تلیاك) Heroin: لە سەرشەقام

نیوبازارپدا بە گەلیك ناو ناسراوه وەك: سماك، قاوهیى، سكاگ، ئەسپ، H، گێر، جەنك، ستاگ و جاك. هیرۆین كە ناوه پزى—شكبه كەى دایامۆرفین— Diamorphine یە كێكە لە گروپىكى دەرمان و ماده هۆشبەرەكان كە بە ئەفیونەكان Opiates ناسراون، كە لە

گولى ئەفیون یان خاشخاش دەردەهێنرێن. ئەفیون Opium شیری ووشكراوهى گولە خاشخاشە كە مۆرفین و كۆدایتیدیە. مۆرفین و كۆدالین هەردووكیان بە مادەى

نازارشکینې به تین ناسراون. هیرۆین له مقررین به رهه مدیت و له کاتیکدا که پوخته یه، واته هچې دیکه ی تیگه لته کراوه، له شپوه ی تزئیکی سپیدایه. ^[58]

سه رچاوه ی سه ره کی نو هیرۆینه ی که ده گاته نو وروپا نو و ناوچه یه یه که به که وانه ی زیرین Golden Crescent ناسراوه که بریتیه له ناوچه شاخاوریه کانی ئیران و نه فغانستان و پاکستان که سه دان ساله به به ره مهیتانی هیرۆین یان وه که له لای خۆمان ناسراوه تلیاک به ناوبانگن. به گویره ی پاپورتی سالی 2004 ی نوسینگی نه ته وه یه کگرتوه کان بقره درمان و تاوان ته نها له نه فغانستان له سالی 2003 دا 80000 هیکتار زهوی بقره چاندنی تلیاک به کارهاتوه که 264000 جوتیار کاریانته دده که ن، له کاتیکدا که له سالی 2002 دا 74000 هیکتار بووه. ^[59] (له کۆتایی نه م کتیبه دا نه خشه یه که ده بینین که له سالی 1998 له لایه ن یونسکووه ناماده کراوه و له ویدا ناوچه جوگرافییه کانی دابه شبوونی به ره مهیتانی گولی تلیاک و پوهه کی کۆکا نیاریکراوه له جیهاندا.)

له کوردستان له میژده وشه ی تلیاک بیستراوه. وشه ی تلیاک له زمانی فارسیدا به تریاک ناسراوه و بقره فیون به کاردیت. له زمانی عه ره بیدا تریاق هه یه که مانای دهرمان یان دهرمانی گشت دهرمان ده گه یه نیت، پیده چیت نه م گوله یه که مجار وه که نازارشکین ناسرابیت و نه و ناوه شی له ویتوه وه رگرتبیت. ^[60] فره نگی المحیگو که لیک فره نگی دیکه ی عه ره بی وشه ی

⁵⁸ Drug scope [online]

⁵⁹ World Drug Report of UNODC [online]

⁶⁰ Ectaco Dictionary [online]

ترواقیان به : ئەو دەرمانەى که چاره‌سه‌رى ژارایى پوون دەکات (دَوَاءَ شَالِعِنَ السُّمِّ) ناوبردووه. ⁶¹ له‌پاستیدا نه‌بنه‌چه‌ى وشه‌که‌ و نه‌ مه‌به‌ستی ناره‌که‌ى پوون نییه‌ و ئەم ساخکردنه‌وه‌یه جێده‌هێلم بۆ شاره‌زیانی بواری زمان و زانستی نوژداری. بۆ خۆشبه‌خشی به‌کارهێنانی ئەم دەرمانه‌، هه‌روه‌ک زۆربه‌ى دەرمان و ماده هۆشبه‌ره‌کانى دیکه له‌ کوردستاندا نه‌بووه به‌ باوو هه‌تا ئیستاش سه‌ریارى نزیکیمان له‌ سه‌رچاوه‌ى به‌ره‌مه‌یتانییه‌وه‌ هه‌شتا هه‌ر له‌ ولاتانى دیکه‌ى ناوچه‌که‌ زۆر باشت‌ترین.

ناوى گۆله‌ خاشخاشیش له‌ نێو قسه‌ى کورده‌واریدا زۆر هاتووه‌ وه‌ک: گۆله‌

خاشخاشه‌ى کردووه به‌ یه‌خه‌یه‌وه‌!

واته زۆر به‌خته‌وره‌ یان شادومانه‌.

به‌لام له‌پاستیدا پیناچیت ئەو گۆله‌

هه‌ر گۆلى تلیاک بگرێته‌وه‌ چونکه له‌

زمانى ئینگلیزیدا وشه‌ى Poppy بۆ

هه‌موو ئەو گۆلانه‌ به‌کار دێت که له‌

شێوه‌ى گۆلانه‌ سووره‌دان مه‌رج نییه‌

هه‌ر تلیاک بێت.

گۆلێتى شالِعِنَ السُّمِّ (گۆلێتى شالِعِنَ السُّمِّ)

به‌کارهێنانی هه‌رێڤى بۆ مه‌به‌ستی نوژداری له‌ شێوه‌ى حه‌ب یان ده‌زێدایه‌.

هه‌ندێک جۆرى به‌شێوه‌ى پيشه‌سازى به‌ره‌مه‌اتووى ئەم مادانه‌ش بۆ

مه‌به‌ستی پزیشكى به‌ره‌مه‌اتووه‌ که پێیان ده‌لێن (Opioids) وه‌مان

کارێگه‌رى هه‌رێڤى نیان هه‌یه‌، که بریتین له‌:

⁶¹ World Star free dictionaries [online]

منالبنوندا — کاردیت) ، pethidine , (DF180) dihydrocodeine (که به نزدی له کرداری , Temgesi , palfium , diconal ، methadone که ده‌رمانیکه به نزدی بۆ مه‌به‌ستی چاره‌ساری ئالوده‌بوون به هیرزینه‌وه دنوسریت.

هیرزین به‌پینگای کیشان (وه‌ك جگه‌ره) یان هه‌لمزین له‌پینگای لوتنه‌وه یان به‌شیتوه‌ی ده‌رزی به‌کاردیت. ئه‌وه‌هیرزینه‌ش که بۆ مه‌به‌ستی نوژداری به‌ره‌مدیت زۆرجار له‌لایه‌ن خه‌لکه‌وه بۆ مه‌به‌ستی نایاسایی به‌کاردیت. له شانشینی یه‌کگرتوو به‌پیتی ئاماره‌کان له سالی 2002 دا نرخی گرامیک هیرزین له نیو‌بازاردا 60 پاوه‌ند بووه (که ده‌کاته 100 \$) وه 7.75% هه‌موو هیرزینی ئه‌وروپا له ئه‌فغانستانه‌وه هاتوه. ⁶² هیرزین یه‌کیکه له ده‌رمانانه‌ی که له‌پیزی پيشه‌وه له هۆکاری مردندا به‌هۆی ده‌رمانه‌وه له UK. گه‌لیک پشووین تاقیکراوه‌ته‌وه بۆ به‌رگرتن له به‌ره‌مه‌پێنان و چاندنی تلیاک به‌لام بیهوده بووه. چه‌نده‌ها ملیۆن پاوه‌ند دراوه به‌حکومه‌تی پاکستان بۆ ئه‌وه‌ی کینگه‌کانی تلیاک له‌نیو‌به‌ریت و پشتگیری جوتیاره‌کان بکات بۆ چاندنی به‌ره‌می دیکه‌ی ئاسایی. ئه‌م پینگاه سه‌رکه‌وتنی به‌ده‌ست نه‌هیتاوه چونکه له‌لایه‌که‌وه زۆربه‌ی ئه‌و ناوچانه‌ی که ئه‌و مادانه‌یان لیده‌چینریت دوره‌ده‌ستن و حکومه‌ت ده‌ستی پێیان ناگات له‌لایه‌کی دیکه‌شه‌وه نرخی تلیاک هیتنده به‌رزه که هه‌رشتیکی دیکه بچینن له‌چاو ئه‌وه‌دا هیچ نییه، بیجگه له‌وه‌ش ده‌ستتیه‌وردانی حکومه‌ت به‌وێرانکردنی چه‌ند کینگه‌یه‌ک ته‌نها پالی پتیه‌ده‌نیت به‌ره‌و ناوچه‌یه‌کی دیکه‌وه‌هیچ

⁶² National Criminal Intelligence Service, 2003. [online]

تر. ⁶³ کټشهی گندهلی داموده زگاگانی دهوله تیش له وولاتانه دا له سه رو هه موویه وه په تی.

وه ک پیشتر باسکرا تلیاک له دتیزه مانه وه ناسراوه وه ک دهرمان و چاره سه به کارهاتووه. نه وه ش نکولی لیتناکریت که نه و ماده په پۆلی خۆی هه په له نازارلشکاندندا به شیوه په کی کاتی “ به لام وه ک هه ر ده مانیکی بیکه نه گه ر له ژیر چاودیری پزیشکداو به راده په کی کۆنترۆلکراو به کارنه هینریت نه و ده بپته زهرو نالوده که رو زیانبه خش.

تلیاک له سالانی 1550 وه له UK و سه رتاپای نه وروپادا بق مه به سستی پزیشکی به کارهاتووه. له سه ده ی 17 هه مه وه دهرمانی وه ک Laudanum

⁶³ Drug scope [online]

كە تىكەلە يەكە لە تلياك و ئەلكهول بۇ چارەسەرى ھەموو جۆرە دەردىك بەكارھاتووہ وەك شكاندى نازارى زۆر، يارىدەدانى خەوتن، كۆكە، سىچون، نازارى سوپى مانگانەى ژنان، دانىەشە و سىكەشە و ژانى كۆرپەلە. ئەم بەكارھيتانە بەردەوام بوو تا سەدەى نۆز دەھەم و نۆر دەرمان كە بەرھەمى تلياك بوون لە دوكانى سەوزە و ميوەدا بە ئاشكرا دەفرق شران و چەندەھا نوسەر و شاعىرى بە ناوبانگ بەكارىاندەھيتنا. ⁶⁴ بەرزبوونەوہى پىژەى مردنى مندالانى ساوا بەھۆى زياد بەكارھيتانى ئەو مادانەوہ بووہۆى دىوستكردىنى ترسو دلەپاوكەو لە ئەنجامدا لە سالى 1868دا يەكەم ياساى كۆنترىلكردىنى ئەفسيون دەرچوو. لە ئەمرىكا پەنابەرە چىنىيەكان بە بلۆكرىدەوہ و پەرەپىدانى تلياك تاوانباركرابون. لە راستىدا لە و كاتەدا گەلىك كەس ئالودەى ئەو مادەيە بووبوون لە ئەمرىكا بەلام ئەو مەسەلە يە بنچىنە يەكى

⁶⁴ Ibid

پەنگەزىپەرستانەشى ھەبوو“ ھەرئەووتىنە دزىتوھ بووگە بووھ ھۆى پىتوھ لکاندنى مۆرکىكى پەنگەزىپەرستى بە چىنىيەکانەوھ لە ئەمريکاو بەرىتانىاش. ^[1]

ناوھپاستى 1970گان پەرەسەندىكى بەرچاوى بازاپى ھىرۆىنى بەشىوھىكى ناياسايى بەرھەمھاتوى بەخۆيەوھ بىنى كە لە ھۆنگكۆنگەوھ دەھات. لەناوھپاستى 1980گانىشدا ژمارەى بەكارھىنەرانى ھىرۆىن و مادە

تلىاكييەكانى دىكە لە بەرىتانىا بەشىوھىكى سەرنجراكىش زىادىكرد بەتايبەتى لە ناوچە ھەژارنشىنەكانى نىوھندى شارەكاندا. ئەم ھىرۆىنە لە ناوچەى كەوانەى زىپىنى ئىيران، پاكستان و توركيياوھ دەھات. ئەو شىوھىكى ھىرۆىن كە بۆ كىشان نامادەكراوھ نەك دەرنى، دواى بەرزىوونەوھى ژمارەى پەنابەرە ئىترانىيەكان بۆ بەرىتانىا دوا بەدواى

⁶⁵ Drug scope [online]

پوخانی شا سالی 1979 وده درکەوت. □□

له دیزره مانه وه له ئیتران تلیاک به کارهاتوه، پرۆپاگه نده کردن بۆ تلیاک وهک دهرمانی گشت دهران و به هیزترین نازار شکین و شادیهینه رو خه مپه وین نقد برهوی هه بووه وهیه. نه وانهی که خۆیان ئالوده ن یان پوونتر بلین قاچاچی نه و ماده یه ن چه زده که ن بازار بۆ خۆیان فراوانبکه ن و په و اج به بازارگانییه دزیه که یان بدهن. کاتیکیش نه و که سه ئالوده بوو ئیتر ده بیئت

نه و به دواى قاچاچیبه که دا بگه پیت و مه منونی بیئت! له سه رده می شادا به ئاشکرا له سه ر شه قامه کان ده فرۆشرا و دواى هاتنی کۆماری ئیسلامیش په رده یه کی درابه سه ردا و له پشت په رده وه هه ر برهوی هه یه “ نه گه رچی گه لیک

“ Heroin Addiction and Drug Policy: the British system, J. Strang and M. Gossop (eds), Oxford Univeristy Press, 1994.

پۆشۈپ گىراۋەتە بەر بۇ بەرەنگار بونە ۋەى. كاربه دەستانى كۆمارى ئىسلامى، ۋەك كاربه دەستانى نۆرىيى ولاتانى جىهان، ھۆكارى ئەۋە دەگىپنە ۋە بۇ ھەبۈنى ژمارە يەكى نۆرى پەنابەرى ئەفغانى لە ولاتەك ياندا. ^[1] بىگومان ئەۋە ھۆكارىكە بەلام ھۆكارى سەرەكى ئەۋەبە كە بىجگە لەۋەى كە سەرەپى كاروانى قاچاخچىتى دەرمانە، تلباك لەكۆنە ۋە بەشېك بوۋە لە كولتورۇ ژيانى پۇژانەى نۆر ناۋچەى ئەۋ ولاتە. ^[2]

ھىرۇپىنۇ جۆرەكانى دىكەى تلباك يان ئەفبون جۆرە دەرمانىكەن كە مرۇف خەۋالۇ دەكەن و كۆنەندامى دەمار ھىمەن دەكەنەۋە. بزوتقەكانى لەش ھىۋاش دەكەنەۋە دەتوانن دەرۇو ئازارى جەستەبى و دەرۈنى بشكىنن، يان پوونتر بلېين نەھىلن ھەستى پېبكرىت. كارىگەرىبەكانىان بەشېۋە يەكى گىشتى پىكەپتەننى ھەستكردن بە گەرمبوونەۋە ۋە ھەۋانەۋە گۆينەدان بەھىچ شىتېك كەمبوونەۋەى دلەپراۋكىتېبە. كارىگەرىبەكانى بە خىرايى دەردەكەون و دەكرىت بۇ چەند كاترمىزىك بمىننەۋە، ئەمەش بەگۆپرەى چەندلەتەى بېرى دەرمانەكە و جۆرى بەكارھىتەننى دەگۆپىت.

يەككە ئە بەكارھىتەران بە مجۇرە دەدوئە؛

" پىدەچىت يەككە لە ساتە ھەرە خۇشەكانى ژيانم بوۋىت. ھىچ ئازارىك لە لەشمدا نەما.

ھىچ ھەستىكى توپرەبىم نەما، لەسەر قەنەفەكە پالکە و تېۋوم و بەۋپەرى بەختە ۋەرىبەۋە مژم لىدەدا.

⁶⁷ UNODC-Iran Country Office [online]

⁶⁸ Christian Olive. Reuters, 3 January 2004. Bam, Iran. [online]

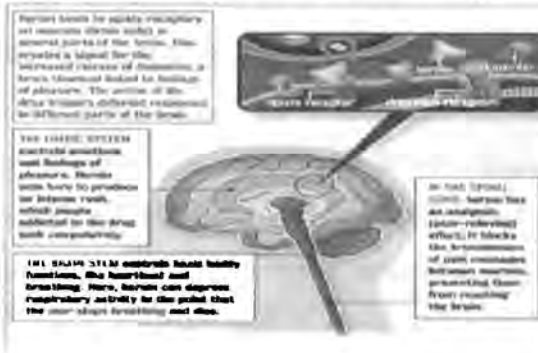
واتلىدەكات ھەست بە ئارامى و گىرمىبونەوھىەك بەكەيت ھىرەكو لە پەتۆيەكەوھ پىچرايىت. " [۱۱]

بەكارھىتەنى بۆ يەكەمجار پەنگە بېيتە ھۆى سەرگىزخواردن و پىشانەوھ بەلام ئەم كاردانەوھ ناخۆشانە لەگەل بەكارھىتەنى بەردەوامدا بەرەو نەمان دەچن. ئەگەر ئەو كەسە بېرىكى زۆر بەكاربەيتىت ئەوا زۆر خەوالوو دەبېيت. بېرى زۆر بەيەكجار دەبېيتە ھۆى لەھۇشخۆچون و بورانەوھ تەنانەت مردنېش بەھۆى لەكاركەوتنى كۆنەندامى ھەناسەوھ لەگەل بەكارھىتەنى بەردەوامدا لەش لەگەلېدا پادىت و بەردەوام داواى بېرى زياتر دەكات بۆئەوھى كاريگەرى يەكەمجارى بدات بەدەستەوھ. لەشى مەرفەكە لەلايەنى جەستەبېوھ ئالودەى دەبېيت و كۆنترۆلكردنى ئەستەم دەبېيت. ئەگەر ئەو كەسە بەكارىنەھىتەنى يان دەستى نەكەوتت نېشانەكانى پاشەكشەى تېدا دەردەكەوتت كە بىرىتەن لە ئازار، لەرزىن، ئارەفكردنەوھ، لەرزلېھاتن وھك ئەوھى ھەلامەتى بېت و گىزبۇونى ماسولكەكان. ئەم نېشانانە پىدەچېت دواى 7-10 پۆز نەمىنن بەلام ھەستكردن بە بېھىزى و نەخۆشى پەنگە زياتر بخايەنېت. لەكاتىكدا زۆر كەس بەسەرگەوتوبى وازيان لە بەكارھىتەنى ھىرۆين ھىناوھ، تەرككردن و وازھىتان لە ھىرۆين لەوانەيە زۆر سەخت بېت.

ئەو وىنەيەى خوارەوھ كاريگەرىيەكانى ھىرۆين لەسەر مېشك پووندەكاتەوھ ھۆكارەكانى ئالودەگى و ناپەھەتتېيەكانى پاشەكشە دەخاتە پوو. لەوېدا پوونكرالوھتەوھ كە چۆن ھىرۆين دەلكېت بەو شانانەى مېشكەوھ كە بە نىرۆن ناسراون لە چەندەھا شوېنى مېشكدائ دەبنە ھۆى دەركردنى

⁶⁹ Drug Scope [online]

بانگ وازنک بق زياتر پڑاندنی مادهی دوپامین Dopamine که مادهی یکی کیمیاوی میثکونو په یوهندی هه په به هه سترکردن به خوشبیه وه. ثم کارهش ده بیته هوی وورژاندنی چنده ها کاردانه وه له شوینی جیا جیای میثکدا. هه روه ها هیرۆین ده بیته هوی خیرلکرنی شو و پرۆسانه ی میثک که لیپرسراون به رانبر هه ست و نه ست به خوشی، به کارکردنه سر Limbic System " نه مش و له وانه ده کات که ئالوده بوون به و درمانه وه به ناچار ی به دواییدا بگه پین. هیرۆین کارده کاته سر دپکه مؤخو لیتره دایه که کارگیری هه په وه ک نازار شکین، چونکه ده بیته به ربه ستنک له به رده م په یامه کانی هه ست به نازارکردندا له نیوان نیرونه کان و میثکدا و ناهیلایت بگه نه میثک. هه روه ها هیرۆین کارده کاته سر قه دی سه ره کی میثک Brain Stem که لیپرسراوه به رانبر کرداره بنچینه یه کانی له ش وه ک لیسانی دل و هه ناسه دان لیره ده ده توانیت کرداری هه ناسه دان نه وه نده داپلوسیتیت تا شو و پاده یی که به کارهینه ر به ته ولوی هه ناسه ی

له به رده بریت و
 ده مریت:
 په کپک
 له وانه ی که
 پی شتر
 به کارهینه ر بووه
 ده لیت:

⁷⁰ Real News About Drugs and Your Body [Online]

" بەخىزايى ئالودەى دەبىت و ھەست بەو دەكەيت كە دەبىت ھەمىشە بەكاربەئىت، لەگەن ھەموو چۆرە خوش و خۇل و زبلىكدا تىكەلى دەكەن بەلام لەپاستىدا تۇگۇنئادەيتى. تاكە ئامانجى ژيانت دەبىت بە بەدەستەئىنانى بېرىكى زياتر. بەجۇرىك بوو كە ھەموو ھەست و ھۆشى داگىر كىر دېووم. "

ھېرۆين مەترسى كۆزەرى ھەيە ئەگەر بەبېرىكى نۆر بەكاربەت، ياخود لەگەن دەرمان و مادە ھۆش بەرەكانى دىكەدا تىكە لېكەت وەك ئەلكھول و ترانكىۋولايىزەو چۆرەكانى دىكە.

بەئاسانى ناتوانرەت بزانرەت ئەو كەسە چى بەكاربەتئاو چۈنكە پادەى پوختەى ھېرۆين لەبازاردا جۇراوچۆرەو بەنۆرى لەگەن مادەى دىكەدا تىكەلدەكەت و ھېرۆينى بېخەوش نۆركەمە بەھۆى بەرئى نرخبەو. لەپاستىدا بېنراو كە لەگەن گلوگۇز، بۆدرەى مندال، وورەى خشت، تۆزى بەھارات و شتى دىكەشدا تىكەلكراو.

لەم نىوەدا بەكاربەتئانى لەپىگەى دەرئىبەو نۆر ترسناكە بەھۆى ئەو مادە نامۆيانەو ھەروەھا بەكاربەتئان دەخاتە بەر مەترسى

گرفتارىبوون بە زەردووى و HIV

⁷¹ Drug Scope [online]

⁷² Home Office UK, (2004) Substance misuse and the Workplace. A training Pack.

ئوانه ی كه به شیوه ی ده رزی به كاریده هیتن نه گه ری تیكشكانی ده ماره كانی خوین و په ككه وتنی سیبه كان و دلیان هه یه . به كارهیتهانی هه موو جۆره كانی تلیاك و هیرۆین له كاتی سكه پیدای ده بیته هۆی كۆرپه له ی كه م كیش و نه و كۆرپه لانهش دوا ی له دلیك بوون نیشهانه كانی پاشه كشه یان پیوه دیاره . وازه ینان و ته ركهردنی تلیاك له كاتی سكه پیدای زۆر ترسناكه بۆ كۆرپه له كه ، هه رله بهر نه وه یه كه پاشه كشه ی پله به پله و كه م كه می دایكه كه به باش ده زانریته تا مندا له كه ی ده بیته .

له بهر نه وه ی ئاسه واره كانی پاشه كشه زۆر سه خته چه نده ها قوتا بخانه ی چاره سه ركردنی ئالوده گی به هیرۆین دامه زراوه . له UK ئاژانسی نیشهتمانی چاره سه ر NTA سیاسه تییكى چاره سه ركردنی بۆ ئینگلته ره دارشته وه . وه كو به شیک له ستراتیژی نیشهتمانی ده رمان ، ئامانجیان نه وه یه كه تا سالی 2008 بتوانن ژماره ی چاره سه ركراوه كان بكه ن به دوو نه وه نده . میسۆدین Methadone سه رقا فه ی نه و ده رمانانه یه كه بۆ چاره سه رو پاهینه وه ی به كارهیته رانی هیرۆین به كار دیته . Buprenorphine له نیسانی 2001 وه له لایه ن پزیشكه كان وه ده نوسریته و له كاتیكدا به كار دیته كه میسۆدین باشترین چاره نه بیته “ بۆ نمونه كاتیك كه سه كه له قوناغی سه ره تایی خوگریدا بیته .

به هۆی به كارهیتهانی ده رزی و سه رنجه وه له نیوان چه نده ها كه سداو زیاتر ته شه نه كردنی HIV ئایدز بیر له كردنه وه ی بنكه ی تاییه ت كرایه وه بۆ ئالوگۆپی سه رنج . له م كاته دا

بەکارھێنەرەکان سەرچە بەکارھاتووکان دەگێرێنەوہ بۆ بنگەکەو لەبەرانبەردا سەرچی نوێیو بەکارنەھاتوو وەردەگرن بە خۆپایى. ئەم سیاسەتە لەپێناوی تەندروستی گشتیداہیو ئەگەرچى لەسەرەتادا زۆر کەس پێشوازی لێنەدەکردو ویان دەداہی قەلەم کە ئەوہ پتخۆشکردن و ئافەرىنکردنى بەکارھێنەرانی، بەلام دواتر پوونبووہ کە ئەوہ سیاسەتێکی نوژداری دروستە چونکە بەکارھێنەرانی زیاتر دینە زۆر باری کەمکردنەوہی مەترسی و کۆنترۆل و چارەسەرکردن.

لەلایەنى یاسایەوہ ھیرۆین لە پۆلى A دا پۆلین کراوہ لە UK وئىستا پۆلیس بەپێى یاسای دەرمانى 2005 ڕینگەیانپێدراوہ ھەرکەسێک دەستگیر بکەن و گومانى ئەوہی لێبکرتت کە دەرمانى پۆلى A بەکارھێناوہ بەبى پەزنامەندى خۆى پشکنینى دەرمانى بۆبکەن و ئەگەر پۆزەتيف دەرچوو ئەو پێویستە بچیتە کۆرسى تاییەتى چارەسەرکردنەوہ و پابەندى دیدارەکانى دواتر بیت. [1] ھەرھەا پۆلیس دەتوانیت تیشکی ئیکس بۆ ئەو قاچاخچیانە بگرت کە دەرمان لەناوہوہی لەشیاندا دەشارنەوہ و شایانى باسیشە ئەوہی راستەخۆ ھیرۆین بەکاربھێنیت ھەتا کو 24-48 کاتژمیر لەوہوا لە پۆلای پشکنینى مێزەوہ دەرەکەوینت.

⁷³ Drugs Act 2005 [online]

LSD په که مجار له سالی 1938 دا له لایه ن کیمیاگه رنکی توژینه وه کاره وه دژزایه وه که ناوی نه لیبیرت هۆفمان بوو، که سه رقالی دۆزینه وه ی دهرمانی نوئ بوو. له سالی 1943 دا خوی که وته ژیر کاریگه ری خه یالینکی LSD هوه له پینگی هه له وه کاتیک له تاقیگه که بیدا خه ریکی نه زمونگردن بوو. نه و به مجوره باسی خه یالپوونه که ی ده کات:

"هه یینی پابوردو، 16 ی نیسانی 1943، ناچار بووم ده ست له کاره که م هه لبرگم له تاقیگه که دا له ناوه پاستی پاشنیوه پوداو پووم کرده ماله وه، چونکه چوبوومه ژیر کاریگه ری بیتارامیه کی بیوینه وه که توژیک له گه لیشیدا گیزبوو بووم. له ماله وه پالکه وتم له باریکدا نقوم بووم که له شیوه ی سه رخوشیبه کدا بوو که به لامه وه ناخوش نه بوو، له شیوه ی هه ست به ووریا بوونه وه و وروژانیک بیتاوتادابوو. له باریکدی وه ک خه ونبینیندا، به چاوی نوقاره وه، ته وژمیک له یه کنه پچراوی وینه ی سه یروسه مه ره، شیوه ی نااسایی و عه جابب، که چه نده ها په نگ به شیوه یه کی سه رسوپه ینر ده هاتن و ده چون به به رچاومدا گوزه ری ده کرد. دوا ی دوو کاتژمیریک نه م باره نه ماو ناسایی بوه وه."⁷⁴

له سالانی 1950 کان و 1960 کاندا پزیشکه کان له نه مریکا و UK نه م ماده یه یان بۆ چاره سه ری هه ندیک له نه خۆشانی دهرونی و ژیری به کارده هینا بۆ وه بپره ینانه وه ی هه ست و بیره کپکراوه کانیا ن. هه روه ها به شیوه یه کی ناسه رکه وتوانه له لایه ن سوپای نه مریکیه وه به کاره ات بۆ زانیاری هه لپینجان له له شکره کانی دوژمن له کاتی لیکۆلینه وه دا وه ک "دهرمانی

⁷⁴ Albert Hofmann. 'LSD: My problem child,' McGraw Hill 1980.

راستگویی" و هه‌روهه‌ها وه‌ک ده‌رمانتیک که هیچنه‌بیت له‌کاتی شه‌پدا دوژمن تووشی سه‌رایتشیوان بکات. له‌سه‌ره‌تای سالانی 1960کاندا خه‌لک بق خوشی و پابواردن ده‌ستیاندایه‌ تاقیکردنه‌وه‌ی LSD. له‌نیو‌گروپه‌ هه‌پیی و داپراوه‌کاندا LSD ته‌نانه‌ت وه‌ک شی‌توازیکی پت‌وپه‌سه‌می ناپینیش چاویلته‌ه‌کراو وه‌ک پت‌گایه‌ک بق ده‌ست‌گه‌یشتن به‌خود، خه‌لکانی دیکه‌و ژینگه‌. ده‌سته‌لاتداران دژی به‌کاره‌یتانی پراوه‌ستان و له‌سالانی 1966دا به‌کاره‌یتانی LSD له‌ UK قه‌ده‌غه‌کرا. به‌ه‌زی ناوبانگی خراپی نه‌م ده‌رمانه‌وه، به‌کاره‌یتانی له‌ بواری پزیشکیشدا پراوه‌ستینرا به‌پیتی بریاری خراپ به‌کاره‌یتانی ده‌رمانی سالی 1973. ^[1]

له‌سالانی 1970کان و 1980کاندا به‌کاره‌یتانی LSD زۆرکه‌مبوه‌وه به‌لام جاریکی دیکه له‌سه‌ره‌تای 1990کاندا له‌نیو‌کۆپی گه‌نجاندا سه‌ریه‌لدایه‌وه.

(LSD) ده‌رمانتیکی هه‌لوه‌سه‌ه‌ینه‌ره‌ واته‌ به‌کاره‌ینه‌رانی ده‌که‌ونه‌ بارزکی ناناساییه‌وه‌ وه‌ه‌سته‌ده‌که‌ن که شتی سه‌یروسه‌مه‌ره‌و ناراست ده‌بیننو ده‌بیستن. نه‌م باره‌ ناناسایه‌ کار له‌ هه‌موو هه‌سته‌کانیان ده‌کات و ده‌که‌ونه‌ خه‌یال‌تیکه‌وه له‌ جیهانی واقعی نووریانده‌خاته‌وه. به‌کاره‌ینه‌رانی LSD به‌و خه‌یال‌بوونه‌ ده‌لین گه‌شتو نیو کاتژمیر نوای به‌کاره‌یتانی ده‌رمانه‌که ده‌ستپنده‌کات و ده‌کریت تا 20 کاتژمیر بخایه‌نیت. کاریگه‌ری LSD به‌پیتی پاده‌ی ده‌رمانه‌که‌و باری ده‌رونی و سۆزداری به‌کاره‌ینه‌ر ده‌گۆریت له‌کاتی به‌کاره‌یتانی ده‌رمانه‌که‌دا.

به‌کاره‌ینه‌ران به‌زۆری باسی نه‌وه‌یانکردوه‌وه که بینینیان شی‌واوه‌ وه‌ک بینینی په‌نگی زۆرو ئالۆزو شی‌وه‌و

⁷⁵ Drug Scope [online]

ئەندازەى نااسايىيە و جولان و بزوتنى شىمەكى بېگيان و بېجولە . گۆرۈنى دەنگو گۆرۈنكارى لە ھەستکردن بە كات و شوپىنىش لە دياردە باوەكانى بەكارھيئەرانى ئەم دەرمانەن .

بەكەك لە بەكارھيئەران دەئيت:

" يەكەمىن گەشتم زۆر خۆشبوو . گولەكان سەريانەرھيئابوو زۆر سەرنچراكىش بوون . ھەموو شىتەك لە دەوروبەرم جوان و وەك كرىستال پروونبوون . خۆم بەبەختەمرو ھاپى و ھاوسۆز دەزانى چ

لەگەل خۆم و چ لەگەل جىھانى دەوروبەرم ."

ھەست و سۆزەكان نۆر لەيەك جياوازن . ھەندەك كەس واباسدەكەن كە نۆر ھەستياربوون بەراتبەر خۆيان و خەلكى دېكە دەلەين گەشتى LSD وەكو ئەزمونىكى ئاينى يان گيانى وابوو . ھەستکردن بە جياپونەو لە جەستەش نۆر

باوە لەگەل ئەم دەرمانەدا . ئەگەر بەكارھيئەرەكە خەمى شىتەكى بېت و لە دلەراوگىدا بېت يان توشى خەمۆكى بووبېت ئەوا ھەستکردن بەترسو بېتاقەتى ئەگەرى زياتريان ھەيە .

به کارهینه ره که په ننگه بکه ویتته باری توقین و پارانوایوه Paranoia (نه وه باریکی دهرونی یان ژیریبه که نه و کهسه به شیوه به کی ناراست واهه سنده کات خه لکانی دیکه ده یانه ویت نازاری بدهن و نه و گه لیک گرنگه و خه لک ده یانه ویت ژیر به ژیر پلانی له دژ بگین) به تایبه تی له ده وروبه ری نه شازو له هه لومهرجی پاشا گه ردانی و بیسه رو به ریدا. نه و پاستیبه ی که کاتیک نه و کهسه LSD ی به کارهینا نیت گه پانه وه نه ستمه به بۆ باری ناسایی تا به ته واوی ده زمانه که کاریگه ری نامینیت و به ریده دات (نه و باره ش به پیتی چه ندایه تی ده زمانه که ده گوریت که ده کرت 12 کاتر میتر یان زیاتر بیت)، وا ده گه یه نیت که نه گه ری گه شتیکی ناخوش زور نزیکه. گه شتی ناخوش نه و گه شته یه که به کارهینه ره هست به شتی ناخوش ده کات و ده که ویتته نیو نه زمونیکی ناخوشه وه، وه که به کوردی ده لاین: خراپ گرتویه تی! هه مان که س پیده چیت به نه زمونی خوش و ناخوشدا تیبه پیت له باری جیا جیادا یان ته نانه له هه مان گه شتیشدا. پاده ی به هیزی ده زمانه که ش لیکجیا وازه و زور ناره حه ته بزانیته نه و بپه ی که وه ریگرتوه چه ند بووه. نه گه ر به کارهینه ران تووشی دله پوکی بجن نه و که سانی دیکه ده توانن هیوریان بکه نه وه، یان به پینچه وانه وه نه وهنده ی دیکه تیکیانبدن.

له کاتی گه شتدا چه قبه ستنی میثک زور گرانه و زور ترسناکیشه نه گه ر نه و کهسه نوتوموبیل لیبخوریت یان نامیر کاریبکات. به لگی نه وه به ده سته وه نیبه که LSD بوبیتته هوی خوگری له لایه نی جه سستیبه وه و یان به هوی زوری بپه ماده که وه کهسه که مردبیت، نه گه رچی به هوی نه و کاره ساتانه وه که له ژیر کاریگه ری ده زمانه که دا پویاندلوه خه لک مردون. هه ندیک له

بەکارھێنەرەن باسی ئو دیاردەییەیان کردووہ کہ بە فلاشباک ناسراوہ "لێرەدا ئو کہ سەجاریکی دیکە دەکەوێتەوہ ژێر کاریگری ئو بەسەرھاتەوہ کہ پێشتر پویداوہ .

لەم بارەدا ماوہی فلاشباکە کہ کورتە بەلام نۆر پەشیوکەرە ئەگەر ئو کہ سە نەزانیت کہ شتی لەو بابەتە ھەیە .

نۆریی بەکارھێنەرەن پۆژانە بەکاریناھیتن، تارپادەیک لە بەرئەوہی وادیارە بپی زیاتر کاریگری نەبیت ئەگەر چەند پۆژکی نەکەوێتە نێوانەوہ . بەلام لەگەڵ ئو ھەشدا نۆرکەس ئو ھەندە بەردەوام بەکاریدەھیتن کہ بەتەواوی لە جیھانی واقعی دادەبرین .

لە شەستەکاندا ترسی ئوہ بۆلۆبووہتەوہ کہ گواہی LSD کرۆمۆسۆمەکان تیکەدات و مندالانی پاشەپۆژی بەکارھێنەرەن دەشیوینیت، بەلام بۆ ئو ھەسەلە یە ھیچ بەلگەیک بە دەستەوہ نییە .^[1]

لە بارە یاساییەوہ LSD دەرمانیکە لە پۆلی A و ئیستا کہ ھیچ جۆرە بەکارھێنانیکی پزیشکی نییە ھەریۆیە بەھەموو جۆرێک قاچاخە . واتە لە UK بەھەرکەسێک بگەریت 7 سال زیندانی دەکریت و بارمتەش دەکریت، ئەگەر ئو کہ سە بیفرۆشیت یان داھینیبکات ئو زیندانی ھەتا ھەتایی و بارمتەش دەکریت .

⁷⁷ Ibid

2. DMT ناوه کیمیاوییه که ی

dimethyltryptamine و نه میش هه روهك LSD ده رمانیکی

هه لوه سه هینه ره به لام ده لئین
گوایه له و به هیزتره .
ده توانریت به پنگای ده رزی،
کیشان یان هه لمزینه وه
به کاربیت. کاربکریه کانی
نهم ده رمانه کورتخایه نن
که مجار له 2 کاترمتر

زیاتر ده خایه نن. نهم

ده رمانه ش له گه لیک جوره پوههك درده هیزتریت وهك *Phalaris aquatica* و *arundinacea*.

نهم ده رمانه ش له پۆلی A
پۆلینکراوه .

3. قارچکی نه فسوناوی Magic
Mushroom: نه مانه نه و جوره
قارچکانه که کاربکری
هه لوه سه هینه ریان هه یه و به شتیوه یه کی
کئوی له زۆر شوینی جیهان ده پوین له
پایزدا. جوری سه ره کییان که
به کاربیت نه و جوره یه که پئیده لئین

كلارى نازادى Liberty cap يان *Psilocybe*

semilanceata بەلام ئەو جۆرەش كە پيىدەلئىن Fly agaric

يان *Amanita Muscaria* ھەندىك چار بەكار دىت.

قارچكى ئەفسوناوى بە گەلئىك ناو ناسراو ھە نىو بازاپو سەر شە قامەكاندا
 وەك: نازادىيەكان، ئەفسونەكان، موشى، كلارى نازادى و ھتد... ھەموو
 جۆرەكانى قارچكى ئەفسوناوى بىجگە لە Fly agaric بە شىتو ھەيەكى
 گشتى بە كالى دەخورئىن، بەلام وشكىش دەكرئىنەو ھەلدەگيرئىن بۆئەو ھى
 دوايى بەكاربەئىنئىن. دەتوانزىت بكوئىنئىن و بكرئىن بە خۆراك يان بكرئىن
 بە جۆرئىك لە چا يان شلەمەنى و بخورئىنەو. 20-30 قارچكى كلارى نازادى
 بە ژەمىكى تەولو دادەنرئىن، بەلام بەك دانە يان لە تئىك لە جۆرى Fly
 agaric بەسە بۆ ژەمىك. ^[1]

ژمارەيەكى نۆد پووەكى ھەلوەسە ھىتەر و قارچك لە لايەن خىلە كۆنەكان و
 شارستانىيە دىرئىنەكانەو بەكارھاتووە وەك رىبازئىك بۆ چوئە نىو جىھانى
 گيانەو *Spiritual World*. قارچكى Fly agaric لە لايەن
 ھەكىمەكان يان پياوچاكانى (ئەوانەى دوعا بۆ خەلك دەكەن يان
 بۆياندە پارئىنەو) لە باكورى خۆرەلاتى ئاسيا و سىبىرياو بەكارھاتوون.
 قارچكى جۆرى كلارى نازادى لە لايەن گەلى ئازتئىكەو *Aztecs* لە مەكسىك
 وەكو مەستىھىتەرى پىرۆز چاويانلئىكراو ھە سەردەمەدا كە ئىسپانىيەكان
 ئوييان داگىر كىردووە لە سالانى 1500 ھەكاندا. ئەم قارچكانە لە مېژدوى

⁷⁸ Drug Scope [online]

ئەوروپادا جینگایەکی ئەوتۆیان نییە، ئەگەرچی
ئەفسونگەرە کۆنەکان بە کاریان هێناون. بە کارهێنانی
قارچکی ئەفسوناوی لە UK بۆ

مەبەستیشادیهێنەر دەگەرێتەو بە بۆ کۆتایی
1970کان وەکو جینگەرەو بەیەکێ یاسایی بۆ LSD.

بە کارهێنانی جۆری Fly agaric تا ئێستاش
دەگمەتە بەلام بە کارهێنانی جۆری کلۆی ئازادی نۆر باوە بەتایبەتی لە نیو
گەنجاندا.

کاربگه‌ری کلۆی ئازادی وەکو کاربگه‌ری ژەمیکی بچوکی LSD وایە
و هه‌روه‌ها بە پیتی مەزاجی ئەو کەسە و باری دەرونی و پیشبینییه‌کانی بۆ ئەو
دەرمانە، نۆر دەگۆڕێن.

کاربگه‌رییه‌کانی دواي نیو کاتژمێر دەردەگەون و بۆ ماوه‌ی تا 9 کاتژمێر
دەمێننەو، ئەمەش پشت بەو دەبەستێت کە چەند دانە بە کارهاتووە.
بە کارهێنەران نۆر بەی جار نۆر پێدەگەن و نۆر هەست بە متمانە بەخۆبوون
دەگەن. هەندێک کە سەیش سەرمانگێژدەخوات و دەرشێتەو و ناوسکیان
دیشیت. خواردنی بڕیکی نۆر دەبێتە هۆی گەشتیکی بچوک یان مامناوەندی
بە شێوانی دەنگو بینینی شەو.

گەشتی خراب یان ناخۆش نۆر تۆقێنەرە و پێدەچێت ترس، دلەپراوکی و
پارانۆیا بگرتەو. ئەمە کاتیگ ئەگەری زیاترە کە ئەو کەسە بڕیکی نۆری
خواردبێت یان ئەگەر خۆی لەخۆیدا لە ترسو دلەپراوکیدا بێت. ئەو کەسانە
کە دەگەونە گەشتی ناخۆشەو دەگرتت بەهۆی کەسانی دەرووبەرمانەو.

ھېتورېكتېنەۋە. ماۋەيەك لەۋەدۋاش ھەرۋەك لە LSD دا پۈۋدەدات، پېدەچېت فلاشبەك پۈۋدات و ئەو كەسە ھەرلەخۆيەۋە جارېكى دېكە بىكەۋىتەۋە ئەو گەشتە ناخۆشەۋە ئەمەش زۆر تۆقتىنەرە بەتايبەتى بۆ كەسېك كە چاۋەپۋانى شىتېكى ۋەھا نەبېت. پاش ماۋەيەك ھەموو ئەم خەيالۆ بېر كىردنەۋانەيان لە ھزىدا دەسپىتەۋە.

يەكېك لەۋانەى تۈۋشى ئەم گەشتە ناخۆشەنە پۈۋە دەلېت:

" ھەر لەپەر دىۋلرەكان دەستيان كىرد بە سوپانەۋە، ويستم كۆتايى پېبېت بەلام كاتېك دەستت پىكرد ئەستەمە بتوانىت رايپۈۋەستىنېت. لەپراستىدا بەلایەكى گەۋرەپۈۋە بەسەر كەللەى سەرمەۋە." [۱۱]

مەترسى ھەرە گەۋرە لەۋەدایە كە كەسېك بە ھەلە جۆرىك قارچكى ژارۋى بخوات و ابزانېت ئەۋەيە. ھەندېك جۆر قارچك ھەن كە بەپاستى كۆژەرن ۋەك Amanita Phalloides, Amanita Virosa. [۱۲]

قارچكى ئەفسوناۋى، ھەرۋەك LSD لەشى مرۆف بەخىرايى لەگەلېدا پادېت و بەمجۆرە بۆ پۆزى دوۋەم ئەۋكەسە پېۋىستى بە دوو ئەۋەندە قارچكى جۆرى كالۋى ئازادىيە بۆ ئەۋەى ھەمان كارىگەرى يەكەمجارى ھەبېت. ئەگەرچى مرۆف لەلایەنى جەستەيىۋە خۈى پېۋەناگرېت و ئەگەر بەكارىنەھىتېت ھەست بە ئاسەۋارەكانى پاشەكشە ناكات پاش بەكارھىتانېشى بە بەردەۋامى، بەلام زۆر كەس لەلایەنى سايكۆلۆژىيەۋە خۈى پېۋەدەگىز و بەردەۋام حەز بە بەكارھىتانى دەكەن. تا ئىستاكە بەلگەى

⁷⁹ Drug Scope [online]

⁸⁰ Ibid

ئەو بە دەستەوە نىيە كە بە كارھىتئانى بۆ ماوھى دوورودرىژو بەردەوام بويىتە ھۆى مەترسى تەندروستى گەرەو جىددى. لەگەل بە كارھىتئانى Fly agaric دا ئەگەرى كارىگەرى خراپ زىاترە، ەك سەرگىژخواردن و پشانەو، پەقبوونى جومگەكان و لە دەستدانى ھاوكتىشەى لەش. بە كارھىتئانى پرىكى زۆر لەم مادەىە (ھەرچەندىك بىت زىاتر لە يەك قارچكى Fly agaric) پەنگە بىيتە ھۆى خۆوونكردىكى تەولو (ولتە ئەو كەسە نازانئىت كىيىو بۆكۆى دەچىت و چى دەكات) و قى لىھاتن و ھەندىك جارىش مردن.

بە كارھىتئانى قارچكى ئەفسوناوى لە سكوئەلەندو وىلزگەلىك بآلۆھ لە ئىنگلتەرەش لە نىوگەتجاندا برەوى ھەيە. لەلايەنى ياسايىيەو لە گەلىك ولاتى جياجىادا ياساى جۆراوجۆر ھەيە لە پەيوەندىدا بە قارچكى ئەفسوناويىيەو. لەم دوليانەدا حكومەتى فیدرالى ئەمريكى ياساكانى زۆر توندوتىژكردەو لەدۆى دەرمان و مادە ھۆشبەرەكان بە گشتى، بە قارچكى ئەفسوناويىشەو. لە زۆر ولات قارچكى ئەفسوناوى بە تەپوتازەيى قەدەغە نىيە بەلام بە وشكراوھىي و ئامادەكرلوى زۆر قەدەغەيە.

لە ھۆلەندا تا سالى 2002 نە قارچكى تەپو نەووشك قەدەغە نەبوو بەلام لە بەرورى 4ى تۆفەمبەرى 2002 ھو جۆرى ووشكراوھ قەدەغە كرا.^[1] لە UK تا سالى 2005 جۆرى تەپ قەدەغە نەبوو بەلام بە پىتى ياساى دەرمانى 2005 ھەموو جۆرە قارچكى ئەفسوناوى كە مادەى psilocin يان ester of psilocin ى ئىدائىت لە UK قەدەغەو ياساغە ئىتەر تەپو

---

¹ Psilocybe Magic Mushrooms and the law- legal issues. [online]

تازه بیټ یان ووشکراوه و ناماده کراو. ⁸² قارچکی نه فسوناوی له UK به دهرمانی جوری پؤلی A پؤلینکراوه نه گه ر له و جورانه بیټ که باسکران. پؤلیسی هه ریمی نؤهیو له USA دهست ده گرتت به سهه بریکی نؤد قارچکی نه فسوناویدا:

4. کانه بیس (حه شیش) : کانه بیس یه کیکه له و دهرمانانه ی که نؤد بلاوه و نؤریشی له سهه نوسراوه و له گه لیک شوینیش تا نیستا جینگای مشتومری یاسایی و نه دگارییه بۆقه دهغه کردن یان پئیدان. کانه بیس له سهه شه قامو

⁸² Drugs Act 2005 C.17 [online]

ناوبازاردا به گه ليك ناو ناسراوه وهك: حه شيش، كانه بيس، بزار، رهش، گيا، هاش، پوههك، ماره وانا، مه نجهل، تيشكه كانى باكور، كه تيره، نوكل، سفرو هند. كانه بيس يان حه شيش پوهه كيكه كه له گه ليك شويني ئه م جيهانه به شيويه كي كيوى ده پويته به ئاسانى له كه شو وه واي وهك كه شوه واي UK دا گه شه ده كات وه به رديت. هه نديك ناوى ئه م پوهه كه به ناوى ئه و شوينه وه ناو نراوه كه له بنه پته تدا ليته وى هاتوه وهك جوړى ئه فغانى، كوئومبى، لوبنانى، مه غريبى، پاكستانى و به ريتانى وهتد... ته نانهت وشه ي Assassin كه له زمانى ئينگليزدا بو په شه كوژى و غافل كوژى به كارديت له بنه پته تدا له وشه ي حه شاشين (حه شيشيه كان يان حه شيشخوره كان) وه هاتوه و دواتر له سه ر زمانى ئه وان بووه به ئه ساسين و وهك تاكه وشه ي زمانى ئينگليزى بو ئه و مه به سه له نيئو فره نكي زماندا جيگايه كي بو خو ي گرتوه. ئه و كلمه له حه شيشخوره پياو كوژه ش كومه ليك شيعه ي ئيسماعيلي بوون له سه ده ي يازده هه مدا (بوژانيارى زياتر بېرانه كتىبى - تيروريزم: چونه نيئو ناخى بيارده يه كي جيهانييه وه - چۆره كانى تيروريزم. و. عه تاي مه لا ك ريم) كانه بيس له په لكى پوهه كي حه شيش يان كانه بيس ده رده كريت، كه پوهه كيكي قه ره بالغو په لوپو داره. چالاكترين پيگهاته ي كانه بيس ماده ي (THC) tetrahydrocannabinols ه كه ئه وان ه ش ئه و ماده كيمياويانه ن كه كارده كه نه سه ر ميشك. جوړى جيا جيا ي كانه بيس له به شى جيا جيا ي پوهه كه كه وه ده رده هيتريت و كارگه رى جياوازي شيان هه يه. حه شيش يان وهك خو يان ده لئين هاش Hash بلاوترين جوړيانه كه له UK ده بيزيت. ئه وه ش ئه و ماده كه تيره ييه كه به هو ي ووردوخا شكر دن

يان وولېشې په لکې ووشکراوه ی پوهه که که وه دهرده هینتریت و دواى شه وش له شپوه ی قالبی قاوه یی و په شدا که بس ده کریت. شه و قالبانه ش به زوری له مه غریب، پاکستان، لوبنان و شه فغانستان یان نیپال شه ده هینتریت UK. کانه بیسی گیاییش له که لای جنراوو ووشکراوه ی پوهه که که وه ناماده ده کریت.

شه وش به نیوی گیای، په لکو ganga و له شه مریکاش به ماره وانا marijuana ناسراوه و له شه فریکا، شه مریکای باشور، تایله ند، ناوچه هیندییه خورنواوییه کانه وه ده هینتریت.

شه ندیک بری کانه بیس له نیو ولای بریتانیا دا وه به رییت، شه ندیک جار به بری زور بو فروشتن به لام به زوری تاکه که سه کان له مالی خویاندا یان له خانوی شوشه دا به ره مه ده هینتن بو مه به سستی به کارهینانی تابه تی خویان. □□

کانه بیسی گیایى به شپوه یه کی گشتی شه ونده ی شتیوازی که تیره یی به هیز نییه. به لام له که لته وه شدا شه ندیک شتیوازی زور به هیزی کانه بیسی گیایى له م دواپانه دا له هوله نداو به ریتانیا به ره مهاتوره.

پونی کانه بیس زور به که می له UK ده بینریت که شه ویش به هوی چوپاننده وه ی ماده یه کی پورنکه ره وه یان کالکه ره وه وه

⁸³ Drug Scope [online]

به سه ماده که تیره بیه که دا به ره مدیت. حه شیشی جوری ره نگ سوری
لوبنانی به مجوره ی خواره وه ناماده ده کرتیت:

به که مجار که لا کانه بیسه کان رنه ده کرتین دوا ی نه وهش به ره مه که ی زیاتر
ده هارپیت و له بیژنگ ده دریت تاده بیت به توز. له نه نجامیشدا که بس ده کرتیت
له شیوه ی قالب یان گونکدا. ^[84]

به لام حه شیشی نیپالی به مجوره ناماده ده کرتیت:

ماده که تیره بیه که ده وه ریت و دوا ی نه وهش له سر دست کۆده کرتیت وه و
له نه نجامیشدا ده شیلریت تاده بیت به هه ویر: ^[85]

له به ریتانیا کانه بیس به شیوه یه کی گشتی
ده کیشریت "ماده که له نیتو سیفاردا ده پیچریتته وه
یان له گه ل توتندا تیکه لده کرتیت. شیوه ی گیایه که ی

⁸⁴ Drug Scope [online]

⁸⁵ Ibid

ھەندىكجار دەكرىت بە جگەرە بەبى توتن. ھەندىكجار كانەبىس لە سەبىلدا دەكېشىرىت، لىدەنرېتو دەكرىت بەجۆرە چاپەك يان دەكولېنرېتو دەكرىت بە كېك.

لە چەندەھا سەدە لەمەوبەرەو تائەمرۆ لە بەرىتانيا پەلكى كانەبىس گوريس، پەت، ھەسەر، پۆشاك، پۆنى چىشتلېنان، سوتەمەنى، تۆپى ماسى، ئارايشت، چارەسەرى گىيائى، بۆيە و وارنېشى لىدروسىتكاراوە دەكرىت. ئىستانكە لە بەرىتانيا كىلگەى تايبەت ھەيە بە چاندنى كانەبىس بۆ ئو مەبەستانە بەلام لە ژۆر چاودېرى ووردى دەولەتدا.

كانەبىس يەككەى لە وەرمانانەى كە لەكۆنەو بە مەبەستى پزىشكى ناسراوە. لەكۆنەو لەلايەن چىنېيەكان و ھىندىيەكان و خەلكى ناوچەى خۆرھەلاتى ناوھەستەو بە مەبەستى چارەسەرى پزىشكى، بۆ دروسىتكردىن جلوبەرگ و گونىە و گوريس، بۆ مەبەستى بۆنە و ئاھەنگە ئاينىيەكان و بۆ پابواردن و خۆشى بەكارھاتووە. يەكەمجارىش وەك دەرمانىك بۆ چارەسەرى ئازار بەتايبەتى ئازارى مندالبون و سوپى مانگانە لە ئوروپا بەكارھاتووە. واباسدەكرىت كە پزىشكىكە خۆى لە ھىندىستان كارىكردووە ھىنابىتى بۆ ئوروپا. پروپاگەندەى ئو ھەيە كە شاژنە فىكتورىيائى ئىنگلەتەرە دوكتۆرەكەى ئەم دەرمانەى بۆ نوسىبىت. ^{[[[} بەكارھىنانى كانەبىس لە UK بۆ مەبەستى ناپزىشكى و پابواردن يەكەمجار لە سالى 1928دا قەدەغەكرا، دواى ئو ھەى نوپتەرانى باشورى ئەفرىكا و ميسر لە كۆنفرانسىيىكى ئىتودەولەتيدا دەربارەى ئەفرون دەولەتەكانى دىكەيان دلتياكردەو كە

⁸⁶ Drug Scope [online]

كانەبىس خەلكى شىتكرىدووه. ⁸⁷ ئەر بىرۆكەيەي كە كانەبىس خەلكى شىتكرىدووه لە سالانى 1930 ەكان و 1940 ەكاندا لە ئەمىرىكا برەوتكى باشى ھەبووه. گەلێك بابەتى لە پۆزنامە و گۆفارەكاندا لەسەر نوسراوھ و تەنانەت فىلمىشى لەسەر دەركراره بۆ ئەرەي خەلك باوھ پىتېكەن كە كانەبىس دەبىتھە ھۆي ئەرەي كە بە كارھىتھەرانى تاوانى گەرە ئەنجامبەن. لەو سەردەمەدا كانەبىس لە UK نۆر بەكەمى بەكاردەھاتو تا ناوھ پاستى 1960 ەكانىش بە كارھىتھەرانى تەنھا بەندبوو بە لایەنگرانى ميوزىكى جاز لە ھەندەن و ھەندىك كۆمەلى خەلكى ناوچە ھىندىيە خۆرناوليەكان. بەلام لە سالانى 1960 ەكاندا بە كارھىتھەرانى بەخىرايى زيادىكرىد بە تايەتى لەنيو خويندكارە لاوھەكانى زانكۆو كۆلىجەكاندا. لە 1973 دا حكومەتى بەرىتانى فەرمانىدا كە كانەبىس نابىت لەلايەن پزىشكەوھ بۆ نەخۆش بنوسرىت چونكە كەلكى نوژدارى نىيە. ⁸⁸ لەپاستىدا دواي نىپەپزىنى 1960 ەكان بەكارھىتھەرانى كانەبىس لەلايەن ھىپىيەكانەوھ ئەر گرنگىيە ميدياىيەي نەما تا ناوھ پاستى 1970 كان و دواي ئەرەش لە 1990 ەكاندا كاتىك بەكارھىتھەرانى دەرمان بەشيوھەيەكى گشتى لەنيوگەنجاندا لە UK پەرەيسەند.

كىشاشانى كانەبىس دەبىتھە ھۆي ژمارەيەك كارىگەرى جەستەيى وەك زيادبوونى لىدانى دل، دابەزىنى پەستانى خويىن، سورھەلگەپانى چا، زيادبوونى ئارەزوى خواردن و جاروبار گىژبوونىش.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Ibid

کاریگه ریبه کانی دواى چهنډ خولهکک دهردهکه ون و پئده چپتچهندهها کاتریمیر بمیننه وه، بهگویره ی بری ئه و مادهیهی که وه رگبراهه. نهگه ر بخوریت ئه و کاریگه ریبه کانی درهنگتر دهردهکه ون بهلام پهنگه زیاتر بمیننه وه. خواردنى کانه بیس پئده چپت واتای ئه وه بگه یه نیت که برینکی نۆر له و دهرمانه به یه که جار وه رگبراهه و له مباره شدا نۆر سهخته بتوانیت خۆت له دهرنه نجامه خرابه کانی بپارتریت.

کانه بیس کاریگه ریبه کی هیمنگه ره وه ی که می تئدایه به لام ئه و کاریگه ریبه بهگویره ی مه زاجی که سه که و چاوه پروانی و پیشبینیان بو ئه و دهرمانه نۆر جۆرو جۆره جیاوازه. نۆر که س وا ههست ده که ن که یه که مجار کانه بیسیان به کارهیناوه ههچ شتیکی ئه و تو پوهینه داوه. به شیهه یه کی گشتی کانه بیس وا له خه لکی ده کات که به وینه وه. پئده چپت قاقا پئبکه نن و چه نه بازین یان به پئچه وانه وه پئده نگه و مات بن. نۆر جار به کارهینه ران و وتویانه که زیاتر هۆشیار بوون به رانه ر میوزیک و پهنگه کان و کاتیش ده ئیتیت له جینگای خۆی پاره ستاوه و نابزوت.

که نه چکی کوردی دانیشتی بهریتانیا ئاوا باسی به سه رهاته که ده کات:
 " ئه و ماله گه لیک که سی لیبوو. هه موویان قاقا پئده که نین مریان له جه گهره کانیان ده داو زیاتر پئده که نین. من سه رم سوپر مابوو، هه رگیز شتی ئه و تو م نه بینیبوو. ووتیان ئه مه دهرمانی پئبکه نینه، یه کسه ر ده ته نیتته پئبکه نین. یه کئیکیان له رمووی کردم و به رله وه ی من بلیم ئا یان نه و یه کیکی دیکه له و به ری ژووره که وه ووتی: دیاره ده ترسیمت هه یچ نییه به سه ری تو ته نها دهرمانی پئبکه نینه."

كاتىك ئو كەسە لە ژىر كارىگەرى كانە بىسدايە بىرى كورتخايەنى وەك يادھاتنە وەى ئو وەى كە يەكسەر چى پويىدلوە يان بىرى لە چى كردۆتە وە پىدە چىت كارىتېبىكرىت، بەلام كاتىك كارىگەرىيە كانى كانە بىس نامىتت ئو بىرھاتنە وە يەش دەگە پىتە وە بۆ دۆخى جارانى. ئو كە سانەى كە لە ژىر كارىگەرى كانە بىسدان كۆنترۆلىان پىدە چىت تىكچىت و لەمكاتە دا ئەگەرى كارەسات زىاترە، بەتايبەتى ئەگەر ئۆتۆمۆبىل لىبخوپن يان ئامپرو ئامپاز كارىپىكەن.

نەمانى شەرم ماناى ئو وەى ئەو كە سانە پىدە چىت بەكونە ھەلوئىستى سىكىسى ئو و تۆو كە دواى لى پەشىمان بنو ئەگەرى سىكىسى مەترسىدارو نا ئەمان واتە بەبى بەكارھىنانى كۆندۆم زىاترە. □□

كانە بىس ھەندىك كەس دەخاتە دلە پراوكى و ترسو تۆقین و پارانۆیدە وە و واھەست دەكەن كە ھەموو كەس دزىانە. ئەم بارە لەو كە سانە دا ئەگەرى زىاترە كە يەكە مجارىانە بەكارىدە ھىنن يان خۆيان لەخۆياندا لە ترسو دلە پراوكىدان ياخود جۆرى بەھىزو بىرى نۆريان وە رگرتو وە.

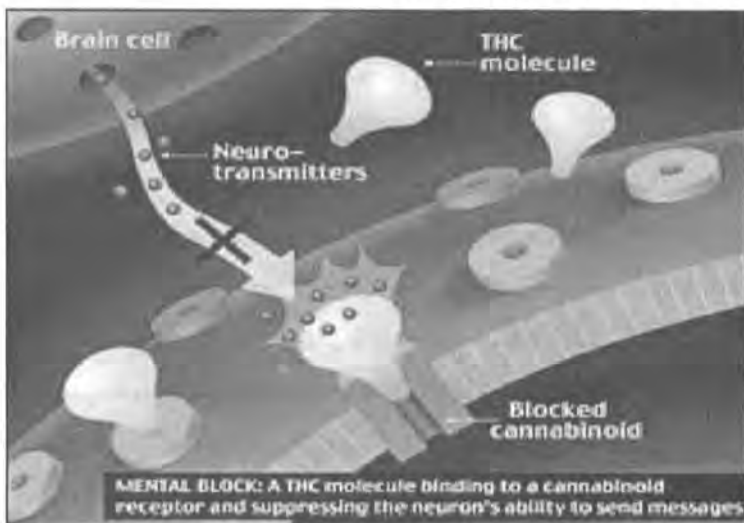
ئەگەر ئو كە سانەى كە خۆيان بارى دەرونىى يان ژىرىيان تەواو نىيە بېرىكى نۆر بەكاربەنن پىدە چىت بىانخاتە ھەلومە رچىكى نۆر ئالۆنو پىرتەنگوچە لە مە وە.

بەلگەى يەكلاكەرە وە بەدەستە وە نىيە كە بەكارھىنانىكى مامناو ھەندى و دورودرىزى كانە بىس بووبىتە ھۆى تىكچون و دارمانى جەستەى يان دەرونى بەردە وام. بەلام نۆر نىزىكە كە بەردە وام ھەلمزىنى دو كە لى كانە بىس

بەدریزلیی چەندەھا سال بېیتە ھۆی نەخۆشی رىچكەكانى ھەواو كىشەكانى دىكەى كۆئەندامى ھەناسەدان و ئەگەرى شىرپەنجەى سىيەكان و بەشەكانى كۆئەندامى ھەرس. ئەگەرى مەترسىيەكان زۆر زیاترە ئەگەر كانەبىس لەگەڵ توتندا بکیشریت. زۆر كەس دەلێن زیانەكانیان وەك یەكە و ھەندىكى دىكە دەلێن زیانى دوکەلى كانەبىس زۆرترە (بىگومان لىرەدا مەبەست ھەر دوکەلەكەيەتى نەك كارىگەريیەكانى دىكەى لەسەر مېشك وەك دەرمانىك). تا ئىستا پوون نىيە كە كامیان (دوكەلى توتن و كانەبىس) زیاتر وىزانكەرە ئەگەرچى ئەوانەى كانەبىس دەكیشن واديارە قوولتر ھەلیدەمژن و كانەبىس ئەو جۆرە قەت انانەى زیاتر تىدلیە كە دەبنە ھۆى شىرپەنجە. ^[۱] بەبروای كاتى بايلى لە USA، كارىگەريیەكانى كانەبىس لەسەر مېشك ناىیت پشتگوێبخرین. ئەو ھەست بەخۆشكىردنەى بەكارھێنەرانی كانەبىس یان ماریوانا Marijuana بەھۆى مادەى tetrahydrocannabinols (THC) ھەيە كە لەو پووەكەدايە و وەك پىشتر باسكرا بەھىزترین توخمىتى لەسەر مېشك. بەلام ئەو توخمە كىمباويیە لایەنى نىگەتيفىشى ھەيە، كاتىك ئەو كەسە ئەو دەرمانە دەكیشیت THC بەپەلە بەنىو سوپى خویندا بەرەو مېشك گەشت دەكات. لىرەدايە كە كىشەكە دەقەومیت. لەنىو مېشكى ھەر كەسەدا شانەى تايبەتى وەرگەر ھەيە، كە پىیان دەلێن وەرگەرى cannabinoid، كە لە چەندەھا شوینى گرنكى مېشكدا جىگىرن بەو شوینەشەو كە لە بىر ھۆشى ئىمە بەرپرسيارە. THC دەنوسیت بە

⁹⁰ Ibid

وهرگری (cannabin) هوه و کارده کاته سهر کارکردنی ئبه بهرگرتن له
گواستنه وهی په یامه کان.
وهک له و هینکاربیبه دا پوونگراوه ته وه:

اسایی مینشک خوگری جهستهیی نه سه لماوه بۆ به کارهیتانی کانه بیس،
نه وانهی که بهرده وام کیشاویانه و دواتر وازیانلێهیتناوه نیشانه کانی
پاشه کشه یان پتوه دیارنه بووه به و شتوهیهی که له ده زمانیکی وهک هیرۆیندا
هیه. نهگه رچی به کارهیتنه رانی بهرده وام له لایه نی سایکۆلۆژییه وه
خوپیپتوه ده گرن و بۆته وهی پۆژه که یان به سهر بهرن پشت به کانه بیس کیشان
ده بهستن.

⁹¹ Real News About Drugs and Your Body. [online]

⁹² Drug Scope [online]

بەلام دوکتور گلین ھانسن بەرپۆھبەری پەیمانگای نیشتمانی بۆ مەبەستی خراپەکارھێنانی دەرمان NIDA لە ئەمریکا لەویاوەرەداپە کە کانەبیس، یان ۋە ئەمریکیەکان دەلێن ماریوانا، خوگرو بگرە ئالودەکەریشە. ئەو دەلێت: "من گالتم بەو دەیت کە دەلێن ئالودەکەر نییە، مەگەر بلاترین دەرمانی نایاسایی نییە کە لەلای ئێمە بەکاربێت."⁹³

ئەگرچی دوکتور ھانسن ھۆشیارە کە ھەرکەس ئەو مادەیی کێشا ئالودە نابێت بەلام ئەو ھەشی پوونکردۆتەو کە نۆرکەس سوێیان دەبیتەو بە بۆ دەرمانەکو کە دەستیان ناکەوێت نیشانەکان پاشەکشەیان لێوەدەردەکەوێت. ئەو بەمجۆرە کۆتایی بە قسەکانی دەھینیت: "بەلای منەو ئەو پێناسەی ئالودەگییە"⁹⁴

ھەندیک کەس دەلێن گواپە بەکارھێنانی کانەبیس دەبیتە ھۆی کێشەیی دەرونی کە بە "نەخۆشی دەرونی کانەبیس" ناسراو. لەپاسنیدا بەکارھێنانی کانەبیس دەتوانیت باری دەرونی ئەو کەسانە خراپتر بکات کە کێشەیی ۋە کە شیزۆفرینیایان ھەیە. بەلام بەلگەیی دلتیاکەرەو لەبەردەستدا نییە کە بەکارھێنانی کانەبیس ببیتە ھۆی دروستبوونی ئەو جۆرە کێشانە. بەلگە نەسەلمیترۆھکان ۋا دەگەینن کە جۆری Skunk پێدەچیت بەرپرسیار بێت لە "نەخۆشی دەرونی کانەبیس"، بەلام ئەم بێرۆزەییەش بەتەواوی نەسەلمیترۆھ. ئەو ھۆی کێشە کە دروستەکات پێدەچیت مەسەلەیی

⁹³ Real News About Drugs and Your Body. [online]

⁹⁴ Ibid

بەھىزى مادەكە بىت، چونكە Skunk چەندەھا ئوھەندەھى كانەبىسى ئاسايى بەھىزترە. ^{[[[}

كەسكە كە بەزۆرى كانەبىس بەكاردەھىتت پىدەچىت ماندوو بىتاقەت و بىھىز ديارىت و لە كارو خويئندنا تەمەل و كەمبەرھەم بىت. ئەم بارودوخە پەنگە چەندەھا ھەفتە بەردەوام بىت دواى پاكىرتنى دەرمانەكە. ئەگەرچى ئو بارە دەگمەنەو لەو بارە دەچىت كە لە كەسكە چاوەپواندەكرىت كە ئەلكھول زۆر دەخواتەو ەيان بەبەردەوامى حەبى ھىوركەرەو دەخوات.

زۆر كەس ووتويانە بەكارھىتئانى كانەبىس دەبىتە ھۆى پۆشئتن بەرەو دەرمانە بەھىزەكانى وەك ھىرۆين و كۆكايىن. زۆرەھى ئەوانەھى كە ھىرۆين و كۆكايىن بەكاردەھىتئەن كانەبىسىيان بەكارھىتئاو بەلام زۆرەھى ئەوانەھى كە كانەبىسىيان بەكارھىتئاو ھىرۆين و كۆكايىن بەكار نەھىتئاو. بە شىئوھىيەكى دىكە بلىين، كانەبىس بەشىئوھىيەكى ئوتوماتىكى نابىتە ھۆى بەكارھىتئانى دەرمانى دىكە. ^{[[[}

ئايا كانەبىس كەلكى پزىشكى ھەيە؟

كانەبىس لە دىر زەمانەو ە بۆ مەبەستى چارەسەرى پزىشكى مىللى بەكارھاتوو (بروانە: مېژوو) بەكارھىتئانى دەرمان و مادە ھۆشبەرەكان). لە بەرىتانياش تا سالى 1973 بەكارھىتئانى بۆ مەبەستى پزىشكى مىللى قەدەغە نەبوو. لەو كاتەو لە ئەمريكاو بەرىتانيا گرنگىيەكى زۆر دراو ە بە لايەنە نوژدارىيەكانى بەكارھىتئانى كانەبىس بۆ گەلەك مەبەستى پزىشكى وەك

⁹⁵ Drug Scope [online]

⁹⁶ Ibid

پەبوو، گلاوکوما، چارەسەرکردنی نازاری بەهێزو لاواز، گرزبونی ماسولکەکان و کێشەکانی مەزاج. ئەو دۆزینەو نوێیانەش سەبارەت بە وەرگری cannabinoïd ئەگرێ ئەو دەرستدەکەن کە پێدەچیت کانه بیس کاریگر بێت بۆ چارەسەرکردنی ژمارەیهك شیوانی سایکۆلۆژی و جەستەیی.

ئەندامە تاکەکانی پیشەیی پزیشکی و کۆمەڵەی نوژدارانی بەریتانی BMA پشتیوانی خۆیان بۆ ھەلمەتی بەکارھێنانی کانه بیس بۆ مەبەستی پزیشکی دەرپرێوھ. بێگومان BMA پشتیوانی ئەو ناکات کە کانه بیس بەشیوھێ کێشان بنوسریت بۆ نەخۆش بەلکو دەبێت بەشیوھێکی پزیشکی ئامادەبکریت و نەخۆشەکان بۆ مەبەستی دیاریکراو کەلکی لێوھەرێگرن. کۆمیتەیی دیاریکراوی ئەنجومەنی لۆردەکانیش لە سالی 1998 دا گەیشتە ھەمان دەرەنجام دەرپارەیی کانه بیس.

لەسەر ئاستی نێودەولەتیش گەلێک توێزینەو بەدەستەوھێ بۆ دەستنیشانکردنی بەرھەمەکانی کانه بیس و چۆنیتتی گۆرینیان بۆ دەرمانی پزیشکی بەسود. لە داھاتودا پێدەچیت یاساکان گۆرانکاریان بەسەردا بێت و پێگادریت بە پزیشکەکان کە کانه بیس بۆ نەخۆش بنوسن بۆ چارەسەری نەخۆشی بەشیوھێ جیاواز لە کێشان" پێدەچیت لەشیوھێ حەب، ھەلمزین، سپرایی، بەکارھێنانی لەسەر پێستو لە پێگای کۆمەوھەنت... شتیکی دووھ کە کانه بیس بەپێگای کێشان بکریت بە دەرمانی نوژداری. حکومەت و BMA لە بەریتانیا لەوباوھەرەدان کە زۆر ئەستەمە بەپێگای

⁹⁷ Drug Scope [online]

كيشان بتوانيت ژه مى پزىشكى ليئاماده بگه يت، له كاتيكدا كه ژماره يه ك ماده ي شيزپه نجه يى و قه تران و ماده ي ژاروى تيدايه كه ده بنه هوى تيكشكاندن ته ندروستى و هيتانه كايه ي شيواندن باري مه زاج و هه لسوكه وت. كيشه يه كى تر مه سه له ي كونترول كردن و به پتوه بردنى ده رمانه كه يه وه ك ده رمانتيكى نوژدارى و ناكريت هه ر به هوى لايه نه پۆزه تيفه كانيبه وه لايه نه نيگه تيفه كانى فه راموشبگه ين و خه لكانيك كه په نگه بۆ مه به سستى چاره سه رى پزىشكى ده سستى بده نى كاتيك به خويان بزنان خوييه كى ته لوايان پتوه گرتوه .

ئاماده كردنى ده رمانى نوژدارى له كانه بيس تا ئيستا به شيويه كى ياسايى نه كه وتۆته بازاره وه . ده رمانسازانى GW كه تايبه تمه ندىن به ئاماده كردنى ده رمانى نوژدارى له كانه بيس نه زمونه كلينيكيه كانى خويان ته واو كرىوه له سه ر ئاماده كردنى جۆره سپرليه كه پييده لئين ده رمانى Sativex ، به لام نه و ده رمانه ش جاريزكى ديكه چاوه پوانى پيگه پيدانى ياساييه .^[1]

له لايه نى ياساييه وه له UK و گه ليك شويني ديكه ي نه وروپادا مشتومرى له سه ره . نۆز كه س ده لئين پتويسته كانه بيس به شيويه كى سنوردار نازاد بگريت و هه نديكى ديكه ش ده لئين نه خيتر. له 29ى كانونى دووه مى 2004دا له به ريتانيا ياساكانى له مه پ كانه بيس گۆرپانكاريبان به سه ردا هات و كانه بيس گويژرايه وه بۆ پۆلى C به لام به م مه رجانه :

❖ كانەبېس ھەر وەك دەرمانىكى ناياسايى دەمىنىتتە وە .
 ❖ ھەلگىرتن و ھەبوونى كانەبېس لەلات ھېشتا ھەر تاوانە .
 ❖ پۆليس دەتوانىت ئەوانە دەستگىر بکات كە لە شويتنە گىشتىيەکان ،
 نزيك قوتابخانە و خويندنگاگان يان بەئاشکرا لە بەرچاوى پۆليسەكە كانەبېس
 دەكېشن . ھەر وەھا ئەوانەش دەستگىر دەكەن كە پېشىنەى تاوانباريان
 ھەيە يان پېشتر ھۆشياريان دراوتى . ئەوانەش كە تەمەنيان لە 17 سال و
 كە مترە ناتوانن بېكېشن .

❖ ئەو ھى كە كانەبېسى پېنىت ئەوپەرى سزاكەى لە 5 سالە وە كرا بە
 2 سال .

❖ بەلام ئەو ھى بازرگانى پېو بەكات واتە دابىنىبكات و بېفروشىت ،
 سزاكەى لە 5 سالە وە كرا بە 14 سال زىندانى . شايانى باسە ئەم ياسا
 نوپيە بۆ سزای بازرگانىکردن و قاچاخچىتى پېو کردنى ھەموو دەرمانەکانى
 دىكەى پۆلى C یش دەگىتتە وە .

لەگەل ئەو گۆپرانكارىيانەشدا لە 19 ى ئازارى 2005دا وەزىرى ناوخۆى
 بەرىتانى چارلس كلارك لە نامە بەكدا بۆ ئەنجومەنى پراوتزكارى خراپ
 بەكارھىتانى دەرمان ACMD دەنوسىت كە ئەگەرچى رىگەشلكردن بۆ
 كانەبېس نەبووتە ھۆى زياتر بەكارھىتانى ئەو دەرمانە بەلام بەگويترەى
 لىكۆلپنە و ھى فېرگسن لە نيوزلەندە لە سالى 2004دا بۆيان دەرکەوتووە كە
 بەكارھىتانى كانەبېس بەشىوہىەكى بەردەوام دەبىتتە ھۆى زيادکردنى
 ئەگەرى مەترسى دەرکەوتنى ئاسەوارى نەخۆشى دەرونى لە قۇناغەکانى
 دواترى ژياندا . ھەر وەھا پاپۆرتىكى نوپىرى پروفېسۆر Os لە زانکۆى

ماسٲٲرکٲ له 2004 دا نه و بۆچونه‌ی دووباره‌کردوٲته‌وه و زیاتر له سه‌ر کاربهریه‌کانی له سه‌ر گه‌نجان چه‌قابه‌ستوه .

هه‌روه‌ها کلارک سوپاسی نه و هه‌ولانه ده‌کات بۆ ده‌ستنی‌شان‌کردنی نه و جۆرانه‌ی کانه‌بیس که راده‌ی به‌رز Tetrahydrocannabinol (THC) تێدایه‌و به‌تایبه‌تی جۆری ناسراو به skunk . هه‌روه‌ها نه‌وه‌ش دووبانده‌کاته‌وه که حکومه‌تی هۆله‌ندیش ده‌رکی به‌و راستییه‌کردوه‌وه له بیری نه‌وه‌دان که نه و کانه‌بیس‌ه‌ی که زۆر به‌هێزه له پۆلێکی به‌رزتردا دا‌بنرێن. له‌کۆتاییدا سوپاسی ACMD ده‌کات بۆ هه‌وله‌کانیان و

دولایان لێده‌کات که له ده‌ره‌نجامی توێژینه‌وه‌کانیان ناگاداری بگه‌نه‌وه. □□

هه‌موو نه‌م لیکۆلینه‌وه‌و توێژینه‌وه‌و به‌دواداچوانه ناماژه بۆ نه‌وه‌ده‌که‌ن که کانه‌بیس ده‌رمانیکی بیه‌ترسی نییه‌و نه‌گه‌رچی پێده‌چیت بکریٲ بۆ مه‌به‌ستی نوێزاری و بازرگانی که لکی لیه‌ربگیریٲ به‌لام نه‌وه‌ و ناگه‌یه‌نیٲ که به‌کارهێنانی نیستی‌ای وه‌ک ده‌رمانیکی سه‌ر شه‌قام و هه‌ر مه‌کی و به‌تایبه‌تی

کێشانی شـتـتـکی په‌ولو

پاساوه‌لگه‌ره ..

5. کیتیه‌ماین Ketamine:

کیتیه‌ماین ناوه زانستییه‌که‌ی

ketamine hydrochloride

که له سه‌ر شه‌قام و نیوبازاره‌کاندا

⁹⁹ Home Office Press Releases -CLASSIFICATION OF CANNABIS.

Reference: 057/2005 - Date: 19 Mar 2005 00:01.

به گه ليك ناوی ديکوه ناسراوه وهك: سهوز، K، فيتامين K، K ی تایيهت و گه ليك ناوی ديکوش، دهرمانیکی هؤشبر بیان بهنجکری بههیزه که بز مه بهستی بهنجی نهشته رگری له مرؤفو ناژه لدا به کارهاتوه. ثم ماده به نه بهرهمیتیکی گیایی نیو جهنگه لکانی نه مریکای باشوره و نه هی کویتستانه کانی نه فغانستان، به لکو ماده به کی دهستکردی مرؤفه. کیمیاگری به لچیکی C.L. Stevens له سالی 1963 دا دتزییه وه له سالی 1970 دا به پتوه به ریستی خواردن و دهرمانی نه مریکی FDA پریاریدا که ده کورت کیتهماین له زؤر باردا بؤ مه بهستی بهنج بؤ ناژه ل و مرؤفه به کار به پتوریت. ¹⁰⁰

له گه ل نه وه شدا که کیتهماین دهرمانیکی بهنجی بههیز بوو به لام هر زوو ناشکرا بوو که ناسه وارنکی لوه کی ناناسایی هه به .

له سه دا بیستی نه و نه خؤشانه ی که به هؤی کیتهماینه وه بهنج کرابوون پریانگه یاند که خهونی هؤشدار ده بینن" واته کاتیک که به خه بن خه ون ده بینن و دیارده ی ناناسایی می شکیان لیوه دهرده که ویت کاتیک له ژیر کاریگری نه و دهرمانه دان. له سالی 1992 دا له نیو یانه و هؤله کانی نامه نگی به ریتانیا دا بلاپوه وه، کاتیک خه لک به کاریانده هیتا و ایانده زانی نیک سستاسیبه Ecstasy . کیتهماین به گه ليك شیوه هه به، بیچکه له شیوه شله مه نیبه دهرمانسازییبه که ی، به شیوه ی دهرزی و له شیوه ی

¹⁰⁰ K., James, (1998) Ketamine: Mtaprogramming From Within the Eye of the Storm. [online]

حه بيشدا هه يه هه روه ها له شيويه تۆزيشدا له پىگه ي لوته وه هه لده مژرپت و
نانانته هه نديك جار ده كپشريت.

كپته ماین كارگره ي نازار شكاندن هه يه به لام كارده كاته سه ر
هه سته كانيش و به و جوره كارگره يه كى هه لوه سه هپنه رانه شى هه يه .
ئه وانه ي كه به كارده هپتن ده لپن وا هه سته كه ن كه له خويان و خه لكانى
ديكه ي ده وروپشتيان دابراون . ئه م ده رمانه به گوپره ي ئه و به په ي كه
وه رگراره كارگره يه كى ده گوپرت . ئه وانه ي كه برپكى كه م وه رده گرن وا
هه ست ده كه ن كه بوونه ته خاوه نى شه پولىكى بزوتنو ووزه . به لام ئه وانه ي
كه برپكى نذر وه رده گرن هه ست به هه لوه سه ده كه ن له شيويه ئه وانه ي كه
LSD به كارده هپتن و وا هه ست ده كه ن كه له نپو له شى خوياندا نپنو لپى
جودابونه ته وه . دواى ئه م باره به شيويه كى گشتى هه ست به سه رپوون
ده كه ن، به تايبه تى له چواره لداو ماسولكه كانبان به شيويه كى سه يرو نامق
ده بزوتن . به كار هپنه ران پپده چپت به شيويه كى ترسناك برپشپنه وه و بپه وش
بپنو ته نانه ت له وان يه به هوى پشانه وه كه ي خويانه وه بخنكپن . ئه گه رى
كاره سات زورتره به هوى نه مانى كوئرتول به سه ر ئه ندامه كانى له شو
بورانه وه وه . كارپكى سه خته بزائيت برى ئه و ماده يه چه نده كه ئه و كه سه
وه رگراره وه چپديكه شى تپكه لكراره .

به شيويه كى گشتى ئه و زانباريانه ي كه له سه ر كارگره يه درپزخايه نه كانى
كپته ماین له به رده سستان پرشوبلاون . به لام هه نديك پاپورت ئه وه ده دن
به ده سته وه كه فلاشبك و شپوانى بپروه وش، وورپايى و بپنين پپده چپت

¹⁰¹ Drug Scope [online]

¹⁰² Drug Scope [online]

له نه نجامی به کارهینانی به رده وام و دورودریژده وه پووبده ن. له شی ئو که سه به خیرایی له که لیدا رادیت و به رده وام پیوستی به زیادکردنی بره که ی هه یه بق ئو وه ی ئو هه سته ی پیشوی بداتی. ئه وانه ی که بری زور به کارده هیتن پیده چیت کیشیان دابه زت و ئاره زوی خواردنیان که مبیته وه و له لایه نی سایکولژییه وه خوی پیوه بگرن و تووشی کیشه ده روئییه کان بجن و پله به پله په یوه ندییان به جیهانی راستی و واقعیه وه نه میتیت.

به کارهینانی کیته ماین به شیوه یه کی تاییه ترسناکه ئه گه ر له گه ن ئه لکهول یان دهرمانه هیورکه روه کانی دیکه دا به کاربیت چونکه پیده چیت بیته هوی له کارخستنی سییه کان یان دل.

دپرکه مۆخ که له نیو برپرهی پشتدایه په یام و فرمانه کانی میشک ده که یه نیت به سه رتاپای له شو هه سته و نه سته به نازارو گله یی و گازه نده کانیش ده که یه نیت وه به میشک. کیته ماین به رده گریت له و په یام و گله یی هه سته به نازار کردنانه و ناهیلیت بگه نه وه به میشک و هه ر له به ر ئه وه شه که به هۆکاریکی باشی به نجرکردن داده نریت.

به لام مه ترسییه که له وه دایه که به شیوه یه کی به رده وام به کارهینانی پیده چیت بیته هوی له کارخستن یان ئیفلیجکردنی ئو پرۆسه به . بیگومان به کارهینانی بق مه به سته پزشکی و له ژیر چاودیری پزشکی پسپوردا نکولی لیتاکریت به لام به کارهینانی بق مه به سته دیکه و به شیوه یه کی به رده وام گه لیک

مه ترسی لیده که ویتته وه که بیجگه له زیانی دهرمانه که خوی شیوه ی به کارهینانی شی
 □□□ له زنگای دهرزییه وه ئه گه ری توشبوون به نه خووشی HIV نایدز زیاد ده کات.

¹⁰³ K., James, (1998) Ketamine: Mtaprogramming From Within the Eye of the Storm. [online]

له لایه نی یاساییه وه له UK تا ئیستا (تاکاتی نوسینی ئه م باسه) ئه م ده زمانه قه ده غه نه کراوه، به لام ئیستا که له ژیر باسو لیکۆلینه وه دایه و پێده چیت له پاشه پۆژکی نزیکا بپاری له سه بدریت. له ئه مریکا ئه م ده زمانه قه ده غه یه وه له لیستی سییه می ده زمانه یاساغه کاندایۆلین کراوه.

ده زمانه نوژدارییه کان:

مه به ست له ده زمانه نوژدارییه کان ئه وه ده زمانانه که پزیشک به شیوه یه کی گشتی بۆ چاره سه رکردنی نه خووش به کاریان ده هیئت. ئه گه رچی هه ندیک له وه ده زمانانه ی که بۆ مه به سستی نایاسایی به کار ده هیترین خۆیان له بئه په تدا بۆ مه به سستی پزیشکی دروستکراون به لام خه لک خراپ به کاریان ده هیتن "ئه وانه هه ریه که یان به پێی توانا له شوینی خۆیاندا باسیان کراوه. ئه وه ی لیره دا ده مه ویت باسی بکه م ئه وه ده زمانانه که خه لک زۆر به ئاسانی ده توانیت ده سستی بکه ویت و زۆر به بی مه ترسی به کاریان ده هیتن به بی ئه وه ی ناگاداری مه ترسییه کانین بن. ئه وه ده زمانانه ی که به ئاسانی ده ست ده که ون له ولاتیکی وه که به ریتانیدا ته نها ئازار شکینه سوکه کانی وه که پاراستامۆلۆ ئه سپرین و ده رمانی دژی خوران و ده رمانی کۆکه وه له مه ت وه هه ندیک فیتامینات و به هیزکه ره ده گریته وه که به بی ره چه ته ی پزیشک له ده زمانخانه و زۆر له مارکیته کاندایه توانیت بیکریت.

به لام به هه چ جۆرێک دژه ته نو ده رمانی به هیتری دیکه ناگریته وه وه به بی ره چه ته ی دوکتۆر فرۆشتنی ئه وه ده زمانانه یان به خشین به که سیکی دیکه قه ده غه یه وه سزای یاسایی له سه ره.

لە کوردستان و گەلیک ولاتی دیکەش، بە داخەوێ دەژێر لە دژە تەنەکانیش دەگرێت و ئەوە کە خەڵک زۆر جار بە ھەلە و بەبێ پێنومایە پزیشکی پەسپۆرێ شارەزا بە کاریان دەھێنن و ئەمەییسیلین و ئەمۆکسیسیلین و بەرھەمەکانی پەنسیلین و ھتد... دیارە لەم کاتەدا لە زۆرتین باردا زیانیان زیاترە و ئەوە کە ئەک.

کێشە یەکی دیکە کێشەی نەبوون یان لاوازی کۆنتڕۆلی جۆرە لە ولاتانی ناسراو بە جیھانی سێیەم یان تازە پێگە یشتوو.

کۆمپانیایەکانی دەرمان ئەو ھەلە دەقۆزن و ئەوە گەلیک دەرمان کە لە ئەوروپا و ولاتانی خۆرئاوا دا چیدیە بە کارنایەت پەوانەیی دەولەتە ھەژارەکانی دەکەن. بە گۆڕەیی پاپۆرتی گروپی کارا لە مەپ تەندروستی و بوژانەو WEMOS لە ئەمستردام، لە سالی 1991 دا 75 بەرھەمی دەرمان کە لە نێوانیاندا دژە تەنیش ھەبوو لە یەگێک یان زیاتر لە دەولەتە ئەوروپییەکاندا یا قەدەغە کران یاخود لە بەکارھێنان کشتیروانەو لە جیھانی سێیەمدا بینراون و دەستنیشان کران.

ھەبوونی ژمارە یەکی بە کجار زۆری دەرمان بە گەلیک ناوی بازرگانی جیاوازەو لە ولاتانەدا ئەگەری فراوانی بواری ئەو بازرگانییە دژتۆھ زیاتر دەکات "Ong Beng Gaik دەلێت:

"کاتیکی شینۆازیکی سەرکەوتوی دەرمانیک دەکەوێتە بازار پەو، کۆمپانیایەکانی دیکەش بە پەلە پەروزی دەکەونە خۆ بۆ بە دەستھێنانی

¹⁶⁴ Misuse and overuse of antibiotics: who is to blame? TWN Third World Network [online]

سهرمایه و به بهره‌مهینانی دهرمانی دیکه‌ی هاوشیوه‌ی ئه‌وی تر بۆ ئه‌وه‌ی پشکیکیان ده‌ستبکه‌وینت له‌و بازاره‌ گهرمه‌دا. ههر له‌بهر ئه‌وه‌یه که ته‌نها له هیندستان بازارپی دهرمان 70000 بهره‌می تیدایه به‌بهرانبهر کردن له‌گه‌ل لیستی دهرمانه بنچینه‌یه‌یه‌کانی ریکخراوی ته‌ندروستی جیهانی WHO که ته‌نها 250 دهرمانی له‌خوگرتوه.¹⁰⁵

ه‌روه‌ها نوسه‌ر له‌مه‌ر دژه‌ته‌نه‌کانیش ده‌لینت:

"له لیستی دهرمانه بنچینه‌یه‌یه‌کانی WHO دا ته‌نها 20 دژه‌ته‌ن دیاریکراوه، به‌لام بۆ نمونه له مالیزیا 200 بهره‌می دژه‌ته‌ن ده‌فرۆشرینت."¹⁰⁶

له‌بهر ئه‌وه‌ی من نه‌ پزیشکم و نه‌ پسیۆپی بواری دهرمانسازیم و بواری ئه‌م کتیبه‌ش ئه‌وه‌نده فراوان نییه که هه‌موو دهرمانیک بگریته‌ خو، له‌بهرئه‌وه ته‌نها ئه‌وه‌نده ده‌توانم بلنم که به‌کارهینانی دهرمان و به‌تایبه‌تی دژه‌ته‌نه‌کان به‌بی رینومایی پزیشک ترسناکه‌و پتویسته‌ سنوردار بگریته‌ لیزه‌دا من وه‌ک نمونه‌ باسی زانی خراپ به‌کارهینانی ئه‌و دهرمانانه ده‌که‌م که له‌ به‌ریتانیا به‌بی ره‌چه‌ته‌ی پزیشک ده‌توانرینت بگریین و به‌کاربه‌ینرین.

زانی ئه‌و دهرمانانه ده‌گه‌رینته‌وه بۆ خراپ به‌کارهینانیا و په‌یوه‌ندی هه‌یه به‌ جزی دهرمانه‌که‌و بپی به‌کارهینانی یان به‌کارهینانی له‌گه‌ل دهرمانی دیکه‌دا. ئاماره‌کان له UK واپاده‌گه‌یه‌نن که 50000 که‌س ده‌ستنیشانکراون که توشی باری دژوار یان ته‌نانه‌ت کوژهریش بوون به‌هۆی خراپ به‌کارهینانی ئه‌و

¹⁰⁵ Ibid

¹⁰⁶ Ibid

دەرمانانەو. لانی کەم 2000 کەس لە سالیکیدا بەهۆی ئاسەوارەکانی ئەسپیرین و دەرمانەکانی نژی هەوکردنەو دەرمان. پتیویستە ئەو هەش بوترتت کە ئەو دەرمانانە هەموویان سەلامەتن ئەگەر بەریتکۆپینکی و شارەزایی بەکاربەیترین و مەترسییەکان لە خراپ بەکارهیتانیا نایە. ⁽¹¹⁾

ئەو دەرمانو ماده هۆشبەرانی کە هەتا ئێرە باسکرۆن بەشێوەیەکی گشتی دەرمانە هەرە باوو بلۆو مەترسیدارەکانی گرتۆتەو کە لەلایەن ئازانسەکانی کۆنترۆلکردنی دەرمانو ماده هۆشبەرەکانی بەریتانیا و ئەوروپا و ئەمریکا و نەتەو بەکگرتووەکانەو دەستنیشانکرۆن. بیارە ژمارە ی گشتی دەرمانو ماده هۆشبەرەکان نۆر لەو زیاترە و پۆز لەوای پۆزیش گۆرانکاری پوودەدات لەو بوارانەداو پەسپۆرپان و زانیان لەسەرتاسەری جیھاندا پۆزانە ئەزمونی نوێ ئەنجامدەدەن لەسەر زیان و مەترسی هەردەرمانەو پششت دەبەستن بە تاقیکردنەو سەلماندنی زانستی.

---

¹⁰⁷ Home Office UK, (2004) Substance Misuse and the Workplace. A training pack. P.2.19

چونیتی به رنگار بونیه وهی درمان و ماده هوشبهره کان؟

کونترۆلکردن - به روه رده کردن - چاره سه رکردن
مروفو ویلبون به دواى به خته وه ریدا

له پراستیدا سه رکه وتوتترین بهرنامه نه و بهرنامه یه یه که
خه لک بلین: من نه و کاره ناکه م چونکه خراپه، چونکه
عه یبه و ئابروم ده چیت، چونکه له کومه لگا و هاورپیانم
داده برپیم و ته ریک ده که وم نه که ته نها له بهر نه وه ی
قه ده غه یه یان حه رامه .

کۆنترۆلکردن - پەرەردەکردن - چارەسەرکردن

بەرەنگاریبوونەوی دەرمان و مادە ھۆشبەرەکان ئەرکیکی ئاسان نییە بەلکە بەسەختترین ئەرکی دەولەتان، چ گەرەو چ بچوک، و نەتەوە یەکگرتووھکانیش دادەنرێت. لە جیھاندا بە ھزاران دەزگای دەولەتان و نێو دەولەتی دامەزرارە بۆ مەبەستی بەرەنگاریبوونەو بە و مادانە و سالانە بودجە ی گەرەو گران ی بۆ تەرخاندەکرێت.

پێدەچیت کە سێک بلێت جا ئەگەر ئەو دەولەتە گەرمانە و نەتەوە یەکگرتووھکان و ئاژانسە ھەواگرییە نێو دەولەتییەکان نەتوانن بەرەنگاریان ببنەو، ئیمە ی ھەزار دەتوانین چیبکەین! یاخود کە سێکی دیکە بلێت ئەوانە ی گێرژدە ی ئەو مادانە بوون خۆیان خەلکی خراپ و گوماران و ئەو کێشە ی من نییە و پەییوھندی بە منەو نییە نە من و نە مال و مندالی من توشی ئەو کێشانە نابن!

لە راستیدا کێشە ی دەرمان و مادە ھۆشبەرەکان کێشە ی ھەموانە بە تاک و کۆمەلەو بە پۆشنبیر و خەلکی پەمەکییەو و بەرەنگاریبوونەو ی دەرمان و مادە ھۆشبەرەکانیش ئەرکی ھەموانە چ تاک و چ کۆمەلە چ دەولەت و چ خەلکی سیفیل.

لە ئەمرۆی سەردەمی جیھانگیری و ھەپاچ بوونی ھۆکارەکانی پەییوھندی و پاگەیانندن و گواستنەو و ھاتوچۆدا ھەموو دیاردە یە ک چ باش و چ خراپ دەگاتە ھەموو شویتتیکی ئەم جیھانە و خۆی دەکات بە ھەموو مالتیکدا. دەولەمەند بیت یان ھەزار پۆشنبیر بیت یان نەخویندەوار لە ئەوروپا و ئەمریکا بژیت یان لە گوندیکی بچوکی ناوچە یەکی دور دەستی ولاتیکی

ھەزارا، تەکنۆلۆژیای نوێ کاربەرەکانی لەسەرت جێدەھێڵت و ناھێڵت تەنیا و نوورە دەست بەمێنیتەو: خۆی دەکات بە نۆ مال و خێزانتداو کاربەرە خۆی لەسەر لە منداڵ و گەنجەکان جێدەھێڵت " ئەمەش جارێکی دیکە لایەنی خرابو باشی ھەیە و پتویستی بە خۆنامادەکردن و جەنگینە بەرانبەر دیاردە خرابەکان. ئەمڕۆ لە پێگای سەتەلایت و ئینتەرنێتەو ھەوایی ھەموو جیھان چرکە بە چرکە دەبێستین، سەدان مالبەپی ئینتەرنێت تەرخانکراوە بۆ پەروردە و پتوومایی دژی دیاردە خرابەکان بە دەرمان و مادە ھۆشبەرەکانیشەو، بەلام ناھێت ئەو ھەمان لەبەر بچیت کە بە سەدانی دیکەش پڕویاگەندە بۆ ئەو دیاردە دزیوانە دەکەن چ بە شتیوہی راستەوخۆو چ ناپاستەوخۆ.

بەرەنگاریبوونەوہی دەرمان و مادە ھۆشبەرەکان ئەرکی ھەموانە چونکە ئیمە ناتوانین بەیەک تاکە پێگا بەرەنگاریان ببینەو. ئەگەر ئەو ئەرکە تەنھا بە ئەرکی پۆلیس و ئاسایش بزائین ئەوا پێدەچیت کە وتبینە ھەلەبەکی گورەوہ" چونکە لایەنەکانی دیکەمان فرامۆشکردوہ. بە شتیوہیەکی گشتی بەرەنگاریبوونەوہی دەرمان و مادە ھۆشبەرەکان دەکریت بەم شتیوہیە خوارەوہ پێکبخریت:

سېكۆچكەي كۆنترۆل، پەرەردە، چارەسەر ئەو سى پايەيە كە بەرنامەيەكى سەرگە وتو گشتگىر دەتوانىت لەسەرى پابوەستىت و بەپىيازى گونجاودا پېشپەوى بكات.

كۆنترۆل ھەر بەناوہەكيدا ديارە كە برىتبيە لە كۆنترۆلگىردنى سنورو بازارپو شوپنە گشتبيەكان لە دياردەى قاچاخچىتى و دزەكردن و ھەبوون و خستەنەپووى دەرمان و مادە ھۆشبەرەكان. ئەو مەسەلەيش بە پەلەيە كەم ئەركى پۇليس و ئاسايش و دەرگا ھەوالگىرەكانە، بەلام ھاوكارى ھاولاتيانيش لەم نۆۋەندەدا گرنگىيەكى ژيانى ھەيە و دەتوانن زانبارى گرنگ پېشكەش بە و دەرگايانە بگەن لەپىتاوى سەرخستنى ئەركەكانياندا. بەشپەويەكى بنەپەتى كۆنترۆل دىرى بازارگانى پىۋەكردن و داىبنكردنى ئەو مادانەيەو ديارە تا كۆنترۆلىش بەھىزتر بىت ھەبوونى دياردەكە كەمتر دەبىتەو.

دەولەتە جياوازەكان سترلتىزىيەتى جياجايان ھەيە بۆ كۆنترۆلگىردنى دەرمان و مادە ھۆشبەرەكان. بەشپەويەكى گشتى نۆزىيە دەولەتان و پىكخراوى نەتەو بەكگرتوہكان لەسەر ئەو كۆكن كە دياردەى قاچاخچىتى كردن بەو مادانەو تەوانىكى گەورەى نۆۋەولەتتەپىيە پىۋىستە ھاوكارى و ھاوناھەنگى جىھانى لەسەرىكرىت. شايانى باسە نە لەسەر ئاستى نۆۋ دەولەتى و نە لەسەر ئاستى دەولەتە تاكەكان بە ھىزە ھەرە گەورەكانىشەو ھەيچ شوپىنىكى ئەم جىھانە كۆنترۆلى تەواونەكراو بەسەر قاچاخچىتى دەرمان و مادە ھۆشبەرەكاندا. بىگومان ئەمەش دەگەپتەو بە گەلەك ھۆ لەوانە قاچاخچىتى دەرمان و مادە ھۆشبەرەكان بەشپەويەكى دانەپراو لە تۆپى تاوانە پىكخراوہكان كە قاچاخچىتى ئەو مادانە و چەكو تىرۆدىزمى

نیوده ولتیش دهگریتته وه. به پرتوه بهریتی داسه پاندنی یاسای دەرمان و ماده هۆشبهره کانی ئه مریکا DEA جهخت له سه ره ئه وه ده کاته وه که په یوه هندییه کی نه پساوه هه یه له نیوان تیرۆریزمی جیهانی و قاچاخچیتنی دەرمان و ماده هۆشبهره کان و بزوتنی پاره له نیوان دهوله تاندا (حواله).¹

ئوان له ویاوه په دان که گروپو باند ه قاچاخچیه کان له پرتگای حواله و گواستن ه وه ی نایاسایی پاره ی کاش و حساب بانکی ساخته و کپینی زتیره وه ده توانن پاره ی فروشتنی دەرمانه کانیان کۆبکه نه وه. له ئه فغانستان بزوتنه وه ی تالیبان به بهر وای DEA نۆبیه ی پاره و پولی خۆی له پرتگای قاچاخچیتنی دەرمانه وه پتیکه وه ناوه. هه رچه نده به گویزه ی پتیکه و تننامه یه ک له گه ل به رنامه ی کۆنترۆلکردنی دەرمان و ماده هۆشبهره کانی نه ته وه به کگرتووه کاندا (UNDCP) تالیبان هه ستا به تیکو پتیکدان ی کتیکه کانی ئه فینون له به رانبه ر وه رگرتنی یارمه تیدا له نه ته وه به کگرتووه کان. به لام دوا ی جهنگی ئه مریکا له و ولاته ئه و باره شیواو راده ی چاندنی ئه و ماده یه به شتیه یه کی سامناک چووه سه ره وه، که به گویزه ی راپۆرتی UNDCP به راده ی 1400٪ بووه.² به لام دوا ی ناسایی بوونه وه ی بارودۆخی شه پ ئه و راده یه دابه زیوه ته وه بۆ ناستیک ی با شتر. له کۆلۆمبیا ش گروپه سیاسییه کان به پاره ی کۆکاین درتزه به و شه په ناوخۆیی ه نه پساوه بییه یان ده دهن و قاچاخچیه هه رگه وره کانی دەرمان له مه یامی بوونه ته خاوه نی کۆشک و

¹ US Drug Enforcement Administration DEA. Narco-Terrorism.

[online]

² Claire, A., & Smith, H., (2003) Drug Culture: The Facts Behind the Headlines. London: Franklin Watts p.14

فیلای نسانه بی. ^۱ چندها جار هولدراوه کیلگه کانی درمان خاپور بکریز، درمان و ماده هوشبهره کان بسوتینرین و قاچاچیان له داربدرین، به لام تا نه وکاتهی خواست له سهر نه و مادانه نذر بیت قاچاچییت به و مادانه وه هر برده و ام ده بیت و گهر ده رگا و په نجره دابخن له سربانه وه هله ده کیشریت!

گرانی نرخی ماده کان وایکردوه که خه لکانیکی نوری تیوه بگلین به تعامی به ده ستهینانی پاره یه کی نذر له ماویه کی که مدا. نه مرق نه و باندو تاقه تاوانکاریبانه که لک له پیشکه و توترین به ره می نه کنولوزیای مؤدین و درده گرنو به پالپشتی نه و پاره یه کی که له و بازگانیه دزیوه دا دستیان ده که ویت توره کانی خویان به سهرتاسه ری جیهانه وه گرتداوه. باندو کانی قاچاچی درمان و ماده هوشبهره کان له هیندستان و پاکستان و نه فغانستان و ئیرانه وه به ره و نه رهنستان و نازره ریایجان و تورکیا ده کشیزن و ده که نه نه وروپا. له لایه کی دیکه شه وه له ولاته کانی نه مریکای لاتینه وه،

به تایبته کی کولومبیا، به ره و نه مریکا و نه وروپا جار یکی دیکه پنیکه وه گری درینه وه. بیگومان گنده لی سیاسی و نابوری له و ولاتانه داو هیزی به رتیل و پاره بووه ته هوی نه وه کی که بتوانن به ناسانی هاوکارو خوفروش له نیو هیزه کانی ناسایش و پولیس و ته نانه ت گهره پیاوانی سیاسی شدا بدوزنه وه. نازانسی درمانی یه کییتی نه وروپا نیگه رانی خوی دره برپوه له فراوانبونی نه وروپا هاتنی 10 نه ندانی نوی بؤ نیو کومه له ی نه وروپا له 2004 دا. راپورته که پیشنیاری پتوشوینی نوی ده کات بؤ به گزاجونه وه ی باندو کانی

^۱ Ibid P. 15

قاچاخچى دەرمان و ماده هۆشبهره كان كه له گەل ھولمەرچى نوپى ئەوروپادا بگونجیت. ⁴ لەپاستیدا گەندەلى لە ھەموو شوپىنكى جیھاندا بە پلەى لىك جیاواز ھەبە وەك Bean دەلىت ھەندىك جار لە ولاتىكى وەك بەرىتانیاشدا ھەندىك كارمەندى پۆلىس و گومرگ تووشى گەندەلى دەبن و لە بەرزە وەندى قاچاخچیان كار دەكەن. ⁵ بەلام ئەم دیاردەبە ئۆر كەم دەكەنە و ئۆر سنوردارە و زوو پەردەى لەسەر ھەلدەمالدرىت لە ولاتانەدا. لە ولاتە خۆرئاواییەكاندا بىجگە لەوەى كە باندەكانى قاچاخچى چالاكن و برىكار و نوپەرى ناوچەبىیان ھەبە و دوكانەكانیان لەگەردان، تاقىگە و كۆمپانىیەى نەپتیش ھەبە بۆ دەرستكردن یان گەشەپیدانى چەندەھا جۆر دەرمان. ناپیت ئەو ھەشمان لەبەر بچیت كە پزىمى سەرمایەدارى لەسەر بناغەى بازارپى ئازاد و قازانجى زیاتر دامەزراوە و خودى ئەو پزىمە زەمىنەبەكى لەبارە بۆ گەشەكردنى ئەو تاوانانە و گەلىك تاوان و كیشەى كۆمەلایەتى دىكەش.

بىگومان قەوارە و ھىزى ئەو بازارگانىیە دزىو مانای ئەو نىبە كە دەستەوسان بوەستىن و بلێن كار لەكار ترازو. ئەوەى بەشپۆھەبەكى پراكىكى دەكریت بەپنتریتە دى كەمكردنەوەى ئاستى ئەو بازارپە ھەتا ئەو شوپنەى كە دەكریت و بەرگرتنە لەوبازرگانىیە دزىو لەھەر شوپنكى كە دەست پى پابگات. ئەم ئەركەش ئەركى تاكە كەس و دەولەت و كۆمەتە بچوك و گەرە و پزىكخروە نۆنەتەو ھەبەبەكانە ھەموویان پىكەو.

⁴ European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. 2003 Annual Report-Lisbon.

⁵ Bean, P., (2004) Drugs and Crime. 2nd ed. Devon: Willan Publishing. P.44

کیشهی دووم که پیوستی به کونترولکردنه کیشهی نالوده گیبه به درمان و ماده هوشبهره کانه وه. نهوانه ی که به ته واوه تی نالوده بوون برده وام پیوستیان به بری زیاتری نه و مادانه یه، به تایبه تی ماده هره به هیزه کان. شتیکی به لگه نهویستیشه که نه و مادانه گران به هان " نهوش مانای نه وه دهگه یه نیت که به شیوه یه کی برده وام پیوستیان به بریکی نقد پاره هیه. نهوانه ی که نالوده بوون توانای کارکردن یان نییه یان لاوازه نه گری دهستکه وتنی کاریشیان نقد که مه به هوی ووریا بوونه وه ی زوریه ی خاوه ن کاره کان له کیشه کان یان و سه رباری هه موو نهوانه ش چ پاره یه ک ده رقه تی نه وه دیت که که سیک پوژانه پیوستی به 160 پاره ندی نیسته رلینی بیت بو نه وه ی خوره که ی پی کپکاته وه !

لیزه دایه که زوریه ی نالوده بوون دهست ده دهنه تاوان و نه مش سره تایکیشه یه کی دیکه یه. لیزه دایه که کونترولکردن پیوسته بو برگرتن له تاوانه کان یان و پاراستنی کومه لگه لیان.

زیادبوونی ژماره ی زیندانییه کان و سه ریچیکردنی برده وامی ژماره یه کی هه رچی زیاتری که نجان و گه رانه وه ی نقد له نازادکراوه کانه بو تاوانی گه وره ترو نالوزتر هه لوسته ی به لایه نگرانی بیروکی کونترولکردو ناچاری کردن به پتوشویته کان یاندا بچنه وه. پولی کونترول بو پاراستنی کومه لگه له تاوانباران و باند هکانی قاچاخچی و هاوکاره کان یان ناکریت فه راموشبکریت ، به لام چاره سه رکردنی ناو له سه رچاوه وه نامانجی سه ره کییه نه ک له گوماودا. هه ر به ته نها له به ریتانیا دا له ماوه ی نیوان نیسانی 2002 و کانونی یه که می

⁶ Home Office. Drug Strategy Progress Report 2004. Tackling Drugs. Changing Lives: keeping Communities Safe from Drugs. P. 6

2003 دا 26079 كىلىۋوگراۋىن ۋە 11044 كىلىۋوھېرۆىن دەستگىر كراۋە زىاتر لى 330 باندى قاچاخچى و تاوان ھەلۋە شىنراۋنە تەۋە .

پەيۋەندىيەكى نەپساۋە ھەيە لەنتىۋان دەرمان و مادە ھۆشبەرەكان و تاۋاندا . قاچاخچى دەرمان و مادە ھۆشبەرەكان خۇى لەخۇيدا ماناى ئەۋەيە ھەركەس بەكارىان بھىننىت يان لەلاى خۇى گلېانېداتەۋە تاۋاننىكى ئەنجامداۋە . لەلايەكى نىكەشەۋە گرانى ئەۋ مادانە كارىكى ئەۋتۇيان كىردۋە كە نۆدبەى ئالودەبۋان بۇ بە دەستھىننى پاره كەيان پەنا دەبەنە بەر تاۋان . بەمچۆرە لەنتىۋان بازىئەيەكى بۇشدا دەخولتتەۋە :

⁷ Home Office. Drug Strategy Progress Report 2004. Tackling Drugs. Changing Lives: keeping Communities Safe from Drugs. P. 3

لیتره دا بق سه لماندنې هڅې گرانې دهرمان و ماده هوشبهره کان چوند داتايه ک
دهخينه پروو:

کيلوټيک نه فيون له نه افغانستان بڼ جوتياره کان دهرويهري 35 ډولاري
نه مريکي (\$) دهرگرته وه به لوم کاتيک ده گاته به ريتانيا کيلوټي 25000
\$ دهرگرته وه. کڅکاي نيش به هه مان شپوه له کڅلومبيا کيلوټي 300 \$ ه
به لوم کاتيک ده گاته سر سنوري نه مريکا کيلوټي 3000 \$ ډولار ده کات.
کاتيک ډيټه ناو نه مريکا وه کيلوټي ده گاته 12000 \$ و که دابه شده کريت
به سر به کاره ښته راندا کيلوټي 20000 \$ دهرگرته وه. □

هه نديک بيروپايان وايه که نه گهر دهرمان و ماده هوشبهره کان نازادبن تاوان
که مده بيته وه، به لوم هيچ به لگه يه ک به دسته وه نيبه که بيسه لميټيټ
نازادکردنې دهرمان و ماده هوشبهره کان دهرنه نجاميکي باشي
ليده که ويته وه. (Bean) جه خت له سر نه و مه سه له ده کاته وه و ده لټيټ که
ياسايي کردنې دهرمان و ماده هوشبهره کان ته نها کارناسانيه بڼ
قاچاخچييه کان و هيچ نه نجاميکي باشي نابيټ نه و باسي نه وه ده کات که
نه گهر قاچاخچييه کان بزائن نه و مادانه قازانچيان که متره نه ورا په نا ده به نه
بهر ماده ي دیکه وه ک قاچاخچيټيټيکردن به جگه روه. □ بوارتيکي دیکي
په يوه ندي نيوان دهرمان و ماده هوشبهره کان و تاوان مه سه له ي نه خوځشي
HIV Aids ه. نه وانه ي که نالوده بوون به و مادانه وه زڅريان له پڼگاي

---

⁸ Bean, P., (2004) *Drugs and Crime*. 2nd ed. Devon: Willan Publishing. P. 146

⁹ Ibid P. 245

دەرزىيەو ە بەکارىاندەھىتەن. ئاشکراشە کە بآلوبوونەو ەئى ئو نەخۆشيانە لە پىنگايبەرە ککەوتنى خويىنى کە سىکى نەخۆش و کە سىکى ساخەو ە پوودەدات. مەسەلە يەکى دىکەش کە زياتر قوپرە کە خەست دەکاتەو ەئو ە يە کە ئو ژنانەئى ئالودەبوون نۆزىيان خەرىکى دياردەئى لە شفرۆشەين بۆ داينکردنى پارەکەيان“ يان پوونتر بلىين نۆزى ە ەرە نۆزى لە شفرۆشەکان ئالودەن بەم مادانەو ە:

90%ئى لە شفرۆشەئى سەرشە قامەکان دەرمانى پۆلى A بەکار دەھىتەن بىچگە لەو ەش دياردەئى لە شفرۆشى پەيوەندىيەکى نەپساو ەئى ە يە بە قاچاخچىتى دەرمان و مادە ھۆشبەرەکان و تاوانى پىکخراو ەو ە. ^[1]

دياردەئى لە شفرۆشى لەبارتەين مەيدانە بۆ تەشەنەکردنى نەخۆشىيە زايەندىيەکان (سىکسىيەکان) و بەمجۆرە دەرمان و مادە ھۆشبەرەکان پۆلىکى بەرچاو دەبينن لە پەرەپىدانىدا.

دەرمان و مادە ھۆشبەرەکان سالانە دەبنە ھۆى مردن يان گرفتارىبوونى خەلکەئىکى نۆز. ئو کارەساتانەش گەلک ھۆى لىکجىياوازيان ە يە کە ەر لە تىکە لکردنى چەند مادە يە ک و مادەئى دىکەئى نامۆو ە لە گەل دەرمانەکاندا بىگرە تا ژارلوبوون و زىادە پەوئى لە بەکارھىنانداو نەشارەزايى لە ھىزو بىرى مادەکە و نەخۆشىيە دەرونيەکان و خۆکوشتن و پەلامارو دەستدرىژى

جەستەئى و سىکسى و ئىفتىساب Rape و دەيان و سەدان کىشەئى دىکە دەگرەو ە. ^[2] ەرو ەها دەلەيت:

¹⁰ Home Office. Drug Strategy Progress Report 2004. Tackling Drugs. Changing Lives: keeping Communities Safe from Drugs. P. 18

"پياويك كه بهوى نالوده بوون به درمانى وه كه هيرؤينو كوكانين كوئترولى
خوى له ده سنداوه نوډ نزيكه كه برى له 80 بؤ 100 تاوانى دزى
نه نجامدات له ساليكدا. يا خود ژنيكى له و جوړه پيډه چيټ په نا بياته بهر
دياردهى له شفرؤشى بؤ نه وهى درمانه كهى پيټكړيټ."¹¹

له پاستيدا هه روک Bean چه ختى له سر كرډوته وه نه ژانهى كه درمان و ماده
هؤشبه ره كان به كارده هينن هه مان كيښه كانى پياوانى به كاره مينه ريان هه به. به هه مان
شيوه گيرژدهى درډو كيښه ته ندروستييه كان ده بنو به هه مان شيوه ش له كانى
زياده پرويدا له به كاره ميناندا ده من. نه وائيش وه كه پياوان كيښيان به شيوه به كي
به رچاو داده به زنت و گرفتارى نه خوشييه كانى وه كه زهر دوى جوړى B و C
ده بن. ژنانيش وه كه پياوان تووشى له ده سندانى ووزهى ماسولكه كان و كه م
خؤراكى و هه موو كيښه ته ندروستييه كانى ديكه ده بنه وه. به لام نه وهى كه
ژنان هه لده هاويريټ و تايبه تمه ندى نوژدارى تايبه تيان پيډه به خشيت نه و
كيښانه به كه په يوه ندى هه به به سكه پي و مندالبوننه وه و كاربه ريبه كانى
درمانه له سر كوربه لهى له دايك نه بوو يان تازه له دايك بوو.

نه وهى كه زياتر جيگه سهرنجه نه و كيښه كومه لايه تى و سايكولوژيانه به كه
چوارده وورى كه سيك ده دن كه دايكه و نالوده شه به درمان و ماده
هؤشبه ره كانه وه و نه و تنگه شه به چ ناسه وارنك له سر منداله كانى
جيد هه يټيټ! ¹²

¹¹ Bean, P., (2004) Drugs and Crime. 2nd ed. Devon: Willan Publishing. P.14

¹² Ibid P.28

¹³ Ibid P. 210

سەرباری ئەو کیشانەش کە باسکران ھەر لە دیاردەیی لە شفرۆشی و
 نەخۆشییە زایەندیەکانەو ھەبەرگەرە تا دەگاتە سەکپەیی و مندالڤوون و دایکایەتی،
 ژنانی ئالودە زۆریی جار دووچاری دەستدریژی سیکسی دەبنەو ھەو ھەو ھەو
 کاریگەری دەرونی قوول لە سەریان جێدەھێڵت " لەکاتی ھەر پرۆسەییەکی
 چارەسەردا پێویستە ئەو لایەنەش بایەخی پێبدرت و بەھەند وەرگیرت. ^[14]

Bean پەییوەندی نێوان تاوان و دەرمانی لەسی خالدا
 پوونکردۆتەو. ^[15] ئەو پەییوەندییە دەکریت لەو شێوہییە
 خوارەو ھەدا بەرجەستە بکرت:

❖ بەکارھێنانی دەرمان دەبیته ھۆی تاوان

❖ تاوان دەبیته ھۆی بەکارھێنانی دەرمان و مادە
 ھۆشبەرەکان

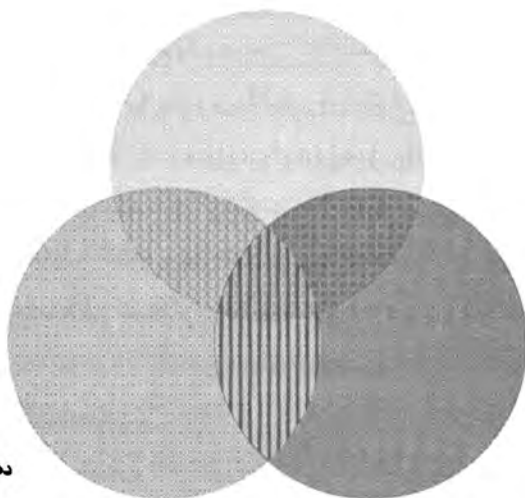
❖ دەرمان و تاوان دوو پووی لەیەک دراون

¹⁴ Ibid P. 224

¹⁵ Ibid P.31

بەکارهێنانی دەرمان
دەبیته هۆی تاوان

دەرمان و تاوان
دوو رووی یەک
دراون

تاوان دەبیته
هۆی دەرمان

به همان شیوه Bean باسی په یوه نندیبه کی دوولایه نه ده کات له نیوان

په شیویبه د هرونییبه کان و خراب به کارهیتانی ماده کیمیاویبه کاندا

خرابه کارهیتانی ماده کیمیاویبه کان ← په شیویبه د هرونییبه کان. [16]

نه زمونه کان د هریانخستووو که بنبرکردنی دهرمان و ماده هوشبهره که به شیوه یه کی بنچینه یی و هه تا هه تایی شتیکی نه سته مه.

هه روه ها به رگرتن له چاندنی نه و مادانه ش له ولاته به ره مهینه کاندا نه گرجی زور باشه به لام نه ویش دیسان له نه سته مه وه نزیکه. به رگرتن له گیشتنی نه و مادانه ش به بازای و لاتانی جیهانیش هه نه سته مه. به لام نه وه ی ناشکرلیه نه وه یه که دهرمان و ماده هوشبهره کان هه میشه پیوستیان به کریارو نالوده یه و نه گه ر نه و کریارو نالودانه نه بن یان که مبن نه و نه وانیش بازایان کز ده بیت. [17] هه ر به پیتی نه و بچونه که مکرنه وه ی خواست له سه ر نه و مادانه په کخستن خستنه پوهو پیویسته جه ختی زیاتر له سه ر لایه نی خواست بکریت، که دیاره نه ویش ده مانبات به ره و خالی دووه م و سییه م که په روه رده و چاره سه رکردن.

به مجوره پونده بیته وه که کونترولکردن به شیوه یه کی په هاو سه داسه د نایه ته دی و هه ر له به رنه وه شه که به ته نها ناتوانریت پشتی پیببه ستریت، یاخود به تاکه لیپرسراو بزائریت بؤ نه م دیارده یه.

کونترولکردن پیویسته هاوتواو هاوشان بیت له گه ل به رنامه یه کی په روه رده یی هاوچه رخ و گشتگیر. په روه رده یه که بتوانریت مندالان و گه نجان به شیوه یه که په روه رده بکات که دیارده ی به کارهیتانی دهرمان و ماده

¹⁶ Ibid P. 51

¹⁷ Ibid P. 236

هؤشبه ره كان به شتټيكي دزيوو نه فره تليټكراو بزانون نه يانه ويټ له و كيټشانه وه بگليټن. له پراستيدا سر كه وتوتريټين به رنامه ئو به رنامه يه به كه خه لك بلټين: من ئو كاره ناكم چونكه خراپه، چونكه عيبه و ئابپوم ده چټټ، چونكه له كؤمه لگا و هاوړيټانم داده بړټوم تهريك ده كه وم“ نه كه ته نها له به رنه وه ي قه ده غه يه يان هر رانه. به ردي بناغهي هر په روه رده يكي پتو له خيټزان وه ده سټپيده كات. خيټزانه كان ئو ركيكي بنچينه بيان هه به له په روه رده ي منداله كانياندا. ئو زمونه كان ي ژيان سه لماندويانه كه ئو مندالانه ي له خيټزاندا په روه رده يكي باش و گونجاويان ده بيټ له قوتابخانه ش باشر كه لك له په روه رده ي خويټندن و پراسمي و ه رده گرن و ئه گر له قوناغي كه نجوي و ه رزه كاريشدا ه نديټكيان سر كيټشي و لاساريان پيوه ديار بيټ و پټچه وانه ي ويستي دايكو باوكو مامؤستا بوه سټنه وه، له قوناغيكي دواتردا ده كه پټنه وه سر بنچينه ي په روه ردي منداليان. كؤمه لگا خورنواو ليه كانيش ئيستا ژور جه خت له سر په روه رده ي نيو خيټزان ده كه نه وه و تنانته ئو مندالانه ش كه په روه رده يكي خيټزاني گونجاويان نيبه ئو ركي سرشاني ده ولته به خيويان بكات. نه كه رچي ده ولته ئو مندالانه به شيوه يكي باش و گونجاو په روه رده ده كات به لام به هيچ كلؤجيك ناتوانين بلټين ئو به ته ووي جيگاي په روه ردي نيو خيټزان ده گريټه وه. وه زارته ي ناوخر ي به ريتاني چنه د گروپټك مندالي ده سټنيشان كرووه كه زياتر پټويستيان به چاوبيري هه به و ئه گري ئالوده بوونيان نوره:

❖ ئو مندالانه ي كه دايكو باوكيان ده رمان و ماده هؤشبه ره كان به كارده هيټن.

❖ ئو وانه ي كه له قوتابخانه وه ده رهاتون يان پيټه ي بزويونيان به رزه.

❖ ئو مندالو كه نجاننه ي كه له لايه ن ده زگا كؤمه لايه تيه كانه وه

په روه رده ده كرين.

□□ سەرپىچىكەرە گەنجەكان young Offenders

بەم شىۋەيە پۈندەبىتتەوہ كە لەھەر كۆمەلگايەكدا بژىت پەرورەدەي خىزانى و ھەبوونى كۆشى خىزانىكى گەرم بىچىنەيەكى پتەوہ بۆ پەرورەدەيەكى پىكوپىكى مندال، جا نەبوون يان لاوازيوونى ئەو جۆرە باوہشە گەرمە لە كۆمەلگايەكى خۆرناوئىيدا بە خالىكى پۆزەتيف دانانرئىت بەلكو خالىكى نىگەتيفەو خۆشيان ئەو پاستىيە باش ھەلدەسەنگىن.

داۋاي پەرورەدەي نىو خىزان پەرورەدەي قوتابخانە دەستپىدەكات. پىۋىستە بەرلەوہي بەرنامەيەك بۆ مندالان داپرئىژن بەرنامەيەكى پەرورەدەيى پاست و دروست دەربارەي دەرمان و مادە ھۆشبەرەكان بگاتە ھەموو مامۇستايان و مامۇستايان بەوپەي متمانەو باوہرەوہ ئەو مەسەلەيە لەگەن خويندكارەكانيان باس بگەن. ئەگەر مامۇستايەك زانىارى پىۋىستى نەبىت دەربارەي دەرمان و مادە ھۆشبەرەكان چۆن دتوانىن داۋاي ئەوہي لىبەكەين كە مندالان لەمەترسىيەكانى ئەو مادانە ھۆشيارىكانتەوہ؟ ئەو كارەش ديارە كارىكى بەپەلە نىيەو پىۋىستى بە ئەركو ماندووبوونىكى نۆد ھەيەكات و پارەو كارمەندى پىۋىستە. داۋاي قوتابخانەو خويندنگاو پەيمانگاۋ زانكۆكان ئەركى پەرورەدەيى دەكەويتتە سەر ئەنجومەنى گەپەكەكان و پىكخراوہ دىموكراتى و پىشەيەكان و سەنتەرەكانى چالاكى گەنجان و بنگەكانى دىكەي پەرورەدەيى وەك بنگەي مندالانى ئىشكە روھتد.

¹⁸ Home Office. Drug Strategy Progress Report 2004. Tackling Drugs. Changing Lives: keeping Communities Safe from Drugs. P. 11

ھەبوونی سەنتەرەکانی چالاکى گەنجان ھەنگاوتىكى بەرچاۋ بوو. ئەو ھەنگاۋە شايسەتى پۈتۈ ھاندان و گەشەپىدانه و شتىكى باشتريشە ئەگەر ئەو سەنتەرە بنگانە لە ھەموو شوپىنىكى كوردستان بگىرتىنە ۋە گويىنە درىت بە لاينى سياسى و پەيوەندى پارتايەتى. ئەو سەنتەرە، ئەو ھەندەى من ئاگادارم پۆلى بەرچاۋيان بينيوە لە ھوشياركردنە ۋەى گەنجانداۋ دەكرىت ۋەك بنگەى پەروەردەى گەنجان بۆ تىۋەنە گلان لە دەرمان و مادە ھۆشبەرەكان بەكاربەتريزىن و لە ھەمانكاتيشدا بۆ پاهىنانە ۋەى گەنجانى لادەرو سەپىچىكەرو فېربوونى كارو پيشە و ھتد.

مىدياكانىش بە تەلەفېزىقۇن و ئىنتەرنىت و پادىۋو گۇشارو پۇژنامەكانىشە ۋە دەتوانن پۆلى باش بېيىنۇ، ھەندىكىشىيان بەردەوام بينيويانە، لە ھۆشياركردنە ۋەى كۆمەلانى خەلكداۋ پىنومايى كردنى گەنجان بۆ بە دەستكە و تى زانىارى پاستو دروست. ھەروەھا نواندن و زنجىرە تەمسىلى و كۆمىدىيەكانىش دەتوانن پۆلە خراب و باشەكان بەئاراستەى پاستى و كىشەكانى ئەم سەردەمەدا بېن و بىگومانم كە ئەو ھۆكارانەى پاگەيانندن و مىديا لە كوردستاندا كارىگەرىيەكى پاستە و خۆۋ دىاريان ھەيە لەسەر خەلك.

شتىكى بەلگە نەويستە كە گەنجانى ئەمپۇ ئوقيانوسىكى فراۋان و بېيىنى زانىارىيان لە بەردەستدايە بەلام خۇ ئەو زانىارىيانە ھەمووى باش نىن و ئەو ئوقيانوسە پىتويستى بە فېربوونى مەلە ھەيە. ئەم مەسەلەيە سەبارەت بە سەتەلايت و ئىنتەرنىت زياتر گرنگى ھەيە. لە ۋانەيە 50 سال لە مەوبەر ھەرشتىك چاپكراۋ بوۋىت يان لە پادىۋيەكە ۋە پەخشكرابىت خەلكى بە سەندەى پەسىمى ۋە رىانگرتبىت. بەلام لە ئەمپۇ ھەپاجى تەكنۆلۇژياۋ

ئەلەكترونياندا ئەو مەسەلە يە شىۋازىكى دىكەى ھەيە بۆ ئەۋەى لە نىۋو زانىارى ھەلەو فرىۋودە رانەدا نەخكىتت پىۋىستت بە پىنوماسى و ماندوبوبون ھەيە و كات تادە پوات تەنگە بەرتەر دە بىتتە ۋە .

ئەمقۇ شىتىكى گىلانە يە گە رىتە ۋىتت منال ۋ گە نچە كان بە ترس و توقاندن لەو مەسە لانە دورىخە يتە ۋە . ئەوان پىۋىستىيان بە ۋە ھەيە كە پۋۋى پاستى مەسە لە كانىيان بۆ پۋونبەگە يتە ۋە بە بى كە م و زىاد كارىگە رىيە نىزىك خايە نە خۇشە كانى بناسن ھە ۋە ك لە مە ترسى كارىگە رىيە درىزخايە نە خراب و دارۋوخىنە رە كانى ھۆشدارىيان دە دە بىتت .

پىدە چىت لە كوردستان پارت و پىكخراۋە سىياسىيە كانىش بتوانن پۆلى خۇيان بىينن و كۆمە لانى خە لك و لانى كە م دۆستان و لايە نگرانى خۇيان بە ناراستەى پىۋىستدا بەرن . بىگومان پۆلى مزگە وت و پىشە ۋا ئاينىيە كانىش نابىتت ھە رامۇش بكرىت كە لە ھەموو شوپىنىكى ئە م جىھانە دا ئاين پۆلى خۇى ھەيە لە ناراستە كوردنى ژمارە يە كى نۆدى خە لكدا .

بوارىكى دىكەى گىرنگ بوارى ۋە رىزىشە . گە شە پىدان بە ۋە رىزش و سەرقالبونى گە نجان بە چالاكىيە ۋە رىزشىيە كانە ۋە زەمىنە يە كى باشە بۆ دورىكە وتنە ۋە لە تىۋە گلان لە دەرمان و مادە ھۆشبەرە كانە ۋە خۇى لە خۇيدا نىشانەى تەندروسى باش و ھەستكرىنە بە ۋەى كە بە شىكى چالاكى كۆمە لگان . شايانى باسە چالاكىيە ۋە رىزشىيە كان لە لاي ھەندىك كەس ھاندە رىشن بۆ بە كارھىنانى ھەندىك جۆرى دەرمان و مادە ھۆشبەرە كان . ئەو كەسانە بە بە كارھىنانى ئەو دەرمانانە ھەست بە ھەندىك نىشانەى كورتخايەنو چالاكى كاتىي دەكەن كە لە پاستىدا زىانىان نۆد نۆرە ۋە لە گەل

رەشت و ئەدگاری كەسانی وەرزشەواندا نایەنەو. زۆر لەو دەرمانانە كە پێدەچیت بۆ مەبەستی بەهێزکردنی ماسولكە یان خێرابوون و چالاکبوون بەكاربەھێزترین لەشویینی خۆیاندا باسکراون.

هەنگە كەسێك بلیت: جا پەرەردە چ كاریگەرییەکی هەیە لەسەر كەسێك كە هۆشی بەخۆی نییە و تا بینە قاقای تێوەگلارە لەو مادانەو؟ بەرلەو هەی وەلامی ئەو پرسیارە بەمەو كە دەمانبات بەرەو خالی سێپییەکی بەرنگاریبوونەو كە ئەویش چارەسەرە، ئەم نمونە یە باسە كەین:

"تاینا كچێکی ئینگلیزەو هەر لە تەمەنی بیست سالییەو دەستی دایە بەكارهێنانی هیرۆین و بۆ ماوەی دەسالی پەبەق بەكاریدەهێنا. ماوەی چوارسالیان ئەو هەر بەتەواوی ئالودە بووبوو زۆر بە توندی بەكاریدەهێنا. ئەو پارەكە ی بە سوالگەردن و دزی لە كۆگا و دوكانەكان و تەزویركردنی بەلگەنامەكان بەدەستدەهێنا. لەكاتی هەرە خرابیدا پۆژانە پتویستی بە بێری 160 پاوەند هەبوو بۆ ئەو ی بتوانیت خووەكە ی پێ كچكاتەو.

دوای ماوەیەك تووشی خەمۆکی بوو، بۆ چارەسەری خەمۆکییەكە ی پەنای بەردە بەر پزیشك بەلام خوی دەرمانەكە ی بەبێ چارەسەر مایەو. ئەو پێدەچیت ئەو گروپانە ی بەدل نەبوویت كە چارەسەریان كەردووە یان ئەو دەرمانە ی كە داویانەتی وەك جیگرەو یەك بۆ هیرۆین بەكەمی زانیووە. دوای ئەو پەییوهندی كەرد بە گروپێكەو كە لەگەڵ ئەو شدا دەیانزانی ئەو دەرمان بەكاردەهێنیت هەر قوبولتایان بوو لەگەڵیان بێت. ئەوان ماوەیاندا بە تاینایە بەپراشكاوی باسی كێشەكانی بكات و چەندەها بواری چارەسەریان خستەپیش چاوی. ئەو بەبەكارهێنانی چەند جیگرەو یەك بۆ ماوەیەكی دیاریكراو توانی

بەسەر خووەکەیدا زالبیت. ئەو ئیستاکیە لەگەڵ پێکخراوە نیشتمانییەکانی بەرگریکردن لە دەرماندا کار دەکات و بەگوێرەی ئەزموونی خۆی ئامۆژگاری دەدات بە خەڵکانی دیکە بۆ ئەوەی زالبین بەسەر خووەکەیاندا^[19]. چارەسەرکردن خالی سێپەم و کۆتایی پرۆسەی بەرگری ئە دەرمان و مادە ھۆشبەرەکان. چارەسەرکردن گەلیک بواری ھەبە و لە ولاتە لیک جیاوازیەکاندا بۆچونی جودای لەسەرە.

لەھەندیک ولات چارەسەرکردن بودجە ی گەورە و گرانی بۆ دادەنریت و لەھەندیک ولات دیکەشدا بە جۆریکی دیکەبە. لە بەریتانیا ئامانجی ستراتیژی دەولەت ئەوەبە کە تاساڵی 2008 بتوانن ھەموو ئەوانەبە کە بەھۆی بەکارھێنانی دەرمان و مادە ھۆشبەرەکانەو تووشی لادان و تاوان دەبن بتوانن چارەسەریکری. لە ئەمریکا ش تاوانباران ئەگەر تاوانکەیان بەھۆی دەرمانەو بێت ئەو دەبێتە دادگای دەرمان بەرنامە ی چارەسەرکردنیان بۆ دادەنریت.

خالیکی دیکە ی چارەسەرکردن لە بەریتانیا کەمکردنەو بە مەترسیبە. ئەوان لەوباو پەدان کە خەلکی خوگرتوو ئالودەبوو دەرمان و مادە ھۆشبەرەکان ھەر بەکار دەھێنن، بەلام بۆ کەمکردنەو بە مەترسی تووشبوون بە نەخۆشیبە زایەندیبەکانی ھەک HIV Aids و ھیبەتایتس سرنجیان بە خۆپایی بۆ دابین دەکەن و لەبەرانبەر گێرپانەو بە مەترسی سرنج بەکارھاتووەکاندا وەریدەگرن. ئەم پێگایە نۆر بۆچونی لیکجیاوازی لەسەر ھەندیک لەوباو پەدان کە ئەو

¹⁹ Home Office. Drug Strategy Progress Report 2004. Tackling Drugs. Changing Lives: keeping Communities Safe from Drugs. P. 6

هاندانی زیاترە بۆ بەکارهێنانی دەرمان و کارناسانییە بۆیان، بەلام کەسانێکی دیکەش دەلێن کە مەکردنەوێ مەترسی باشترە لە مەترسی گەورەتر.

لە بەریتانیا ئالودەبوون چەندەها پێگاو بواریان لە بەردەمدایە بۆ وەرگرتنی چارەسەری وەک دەرمانی هێواشتەری جێگرەووە بەتایبەتی بۆ پراھێتانه وە ی ئەوانە ی کە ئالودەبوون بە دەرمانی پۆلی A ەو، ەروەها بە چوونە نێو گروپی هاو دەردو بیروپائالوگۆپکردن و دووبارە پراھێتانه وە بۆ نێو کۆمەلگاو پێشکەش کردنی کۆمەکی تایبەت بە و کەسانە و کە سوکارو خێزانەکانیان لە پیناوی زالبوون بەسەر خووە کە یاندا.

پێگای دووبارە پراھێتانه وە پێگایەکی کاریگرە بۆ ئەوانە ی کە واهەست دەکەن لە کۆمەلگا تەریکەوتون و کە وتونەتە پەراویزەووە.

ئە و جۆرە کەسانە کە بە زۆری بەهۆی تووشبوون بە نەخۆشییە دەرونییەکان یان بەکارهێنانی دەرمان و مادە هۆشبهەرەکان یاخود ەردوکیان پێکەووە تووشی ئە و بارە ناهەموارە دەبن، پێویستیان بە پشتگیری و کۆمەکی خێزان و دوستان و هاوڕێیان و کۆمەلگا و دامەزراوە کۆمەلایەتییەکان ەپەو پێویستە دووبارە سەرلەنوێ پراھێنرێنەووە بۆ گەپانەووە بۆ نێو ژانی کۆمەلگا. چەندەها کەس ەپە دەوای ئالودەبوون بە دەرمانەووە و تێوہ گلان لە تاوانەووە بەسەر بردنی ماوہیەکی نۆر لە زینداندا و وەرگرتنی چارەسەر و ەست دەکەن ژانیکی نۆریان فەوتارەو تەمەنیان لە گەل ئە و زانیو زانیاریانەدا ناگوجیت کە ەپانە. ئەوانە لە ولاتانی خۆرئاوادا کۆمەکی باشیان پێدەکریت و خەلکانی تایبەت کە بە زۆری خۆبەخشن هاوکارییان دەکەن تا وەک مندال سەرلەنوێ پایاندەهێننەووە و سەرلەنوێ فێردەبنەووە.

به شيوه يه كى گشتى ئالوده بوان پيويستيان به چاره سه رو كۆمه كه و ئو نه ركه ش نه ركى كۆمه لگا و ده وله ته له پيئناوى كه مكر دنه وهى ئو مه ترسيان ده دا كه به هۆى خرابه كارهيئنانى دهرمانه وه پووده ده ن. له لايه كى ديكه شه وه ئوانه، به تايبه تى كه نجان، نه ندامانى كۆمه لگان و پيويستيان به راستكر دنه وه و پيئومايى هه يه نه كه ته نها سز او زيندان. نه مپو زانستى كريمينۆلۆجى له و باره په دايه كه باشترين سزا ئو سزايه يه كه ئو كه سه له نيو كۆمه لگا دا به ميئيتيه وه و نازاديه كانى سنوردار بكرين و ولبليئبكرينت كاريكات، به لام به شيوه زىكى سه رده ميانه و به پيى پيوشويى كۆمه لگايه كى مه ده نى ديموكراتى نه ك وه كارى قورسى به زۆرى نيو زيندانه كان. به پيى ئه م پييازه ئو كه سه پيويسته خۆى پارزيببت به و كاره و پيئه چيئت بوارى پيئدرينت له نيو چه ند جوړه كارنكدا هه لبيژرينت. پيويسته كاره كه له گه ل تواناو تايبه تمه نديبه كانيدا بگونجيت و يارمه تيه ربيئت بو دو باره راهيئانه وهى بو نيو كۆمه لگا وه ك هاو لاتييه كى به سود.

مرۆڤو ويئلبوون به دواى به خته وه ريذا

مرۆڤ له سه رده مه هه ره كۆنه كانه وه به دواى به خته وه ريذا ويئلبووه. پاشاكان هه ره مو كۆشكه كانيان به ئوميدى نه مرى و به خته وه ريبه كى هه تا هه تايى دروستكر دوه. مرۆڤ تا ئيستا نه يتوانيوه پيئاسه يه كى ده قاوده ق بكات بو به خته وه رى. پيئه چيئت هه ژار ده وله مهنه به به خته وه ر بزانيئت چونكه به پاره كه ي ده وتانيئت هه موو شتيك بكرينت و له وانه شه زۆر ده وله مهنه هه ژار به به خته وه ر بزانيئت چونكه سه رى سوكه. خه لكى خۆر هه لات له وياوه په دان

خۆرئاولىيە كان نۇر بەختە وەرن چۈنكە پېشكە وتونو تەكنۇلۇژيا لە لای ئەوان گە يىشتو تە لوتكە، بە لام پېدە چىت نۇر لە خەلكى خۆرئاولاش ژيانىكى سادە و ساكارى خۆرە لاتى بە بەختە وە رتە بزائن لە ژيانى خۆيان" بە رزى پادەى خۆكوشتن و كېشە دەرونيىە كان لە كۆمەلگا خۆرئاولىيە كاندا ئەو پاستىيە دەسە لمېنىت. بە دەر لە دابىن بوونى لانى كەمى پېويستىيە كانى ژيان كە بۆ ھەر كە سېك پېويستە و لە بنە پە تدا مافى سروشتى ھەموو مرؤفئىكىشە كە لانى كەمى پېويستىيە بنچىنە يىيە كانى بۆ دابىن بگرىت، لە پاستىدا پېدە چىت بەختە وە ر ئەو كە سە بىت كە خۆى بە بەختە وە ر دە زانئىت و باو ھو متمانەى بە و بارە ھە يە كە تىدا يە و پېو ھ رىك نىيە كە پادەى بەختە وە رى مرؤ بېئويت بېجگە لە بۆچوونى خودى ئەو كە سە خۆى. مرؤفى بەختە وە ر كە سېك نىيە كە خاوەنى تايبە تە ندى و سامانىكى ماددى يان مە غنە وەى ديارى كر او بىت بە لكو مرؤفئىكە كە خاوەنى سامانىكى باشى كۆنترۆلكردنە بە سەر ھە ست و نە ست و ئارە زو ھە كانىدا.

ئاشكرايە ھەموو جۆرە كانى دەرمان و مادە ھۆشبەرە كان لە پېناوى بەختە وە رىدا تاقى كر او تە و ھە تا ئىستاش ئەوانەى كە خويىيان پېو ھ دە گرن يان ئالودە دە بن لە سەر تادا بە مە بە سىتى بەختە وە رى و بېرچونە وە يان پاكردن لە كېشە و گرتە كانىيان دەستيان دە دە نى، ئەگەرچى دولتر بۆيان پوون دە بىتە وە كە وە دواى سەر ئاولىكە (سەراب) كە وتون. توؤزىنە وە كان دە رىانضستو ھە مو ئەو كە سانەى دوو چارى ئالودە گى دە بن لە يە كىك لە قۇناغە كانى ژيانىاندا ھە ست بە پە شىمانى دەكە ن و نۇر كە سېش كە لك لە و پە شىمانىيە وە ر دە گرىت. من لە كوردستان

پیره مېردی 70 ساله م بېنیوه دهستی له جگړه کېشان هه لگرتوه و جارېکی دیکه توخنی نه که وتوته وه بهی هېچ چاره سه رو دهرمانیکې نوژداری جېگړه وه.

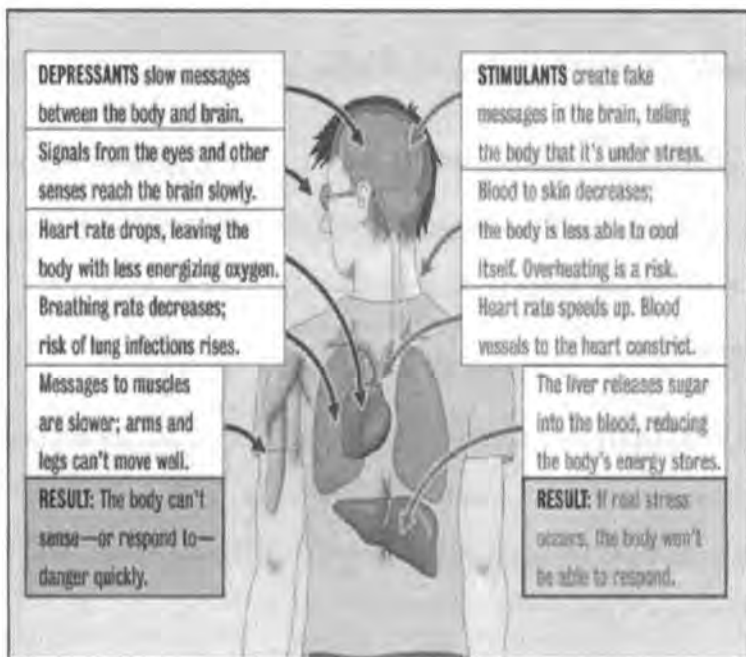
پژانی ماده ی Dopamine له مېشکدا ده بیته هوی هه سترکدن به خوځشی به لام تا چ پاده یه ک؟ پېده چېت هه رمروځه پاده یه کی دیاریکراوی هه بیته له و ماده یه یان ناستیکې دیاریکراوی هه بیته بۆ پژاندنی له کاتی له بارداو پېویستی به هه لومهرجی تایبه ت هه بیته، فشارخستنه سه ر مېشک بۆ پژاندنی برېکی هه رچی زیاتر له و ماده یه به پېچه وانای هه لومهرجی تایبه تی خوځیه وه وایلیتیکات دواتر نرخى نه وه ی پېشو بداته وه. نه وه ی پشتگړی نه و بۆ چونه ده کات هه سترکدن به ماندویى و سه ریه شه و په سستی و کیشی ده روینییه دواى به کارهینانی نه و مادانه. که سانیک که نه لکه هول ده خوځنه وه دواى هه ست به سه ریه شه و نه و جوړه په سستیبه ده کن که به به ردانی دواى مه سستی ناسراوه. پاسته به شى زوری سه ریه شه که له نه نجامی که مېوونه وه ی شله مهنیه وه یه له لشدا به هوی مېزکرنى ناسروشتیبه وه، به لام پېده چېت به شیکى دیکه شى به هوی سپرکرنى ناوه ندی په یوه ندی ناردن و وه رگرتنی په یامه کانه وه بیته له نیو مېشکدا که ده بیته هوی نه وه ی جهسته نه توانیت به ریکوپیکى وه لام به مه ترسى و پېویستیبه کان بداته وه. ماده هېمنکه ره وه کان لیدانی دل که م ده که نه وه و هه ناسه دان هیواش ده که نه وه. نه و په یامانه ی که ده چن بۆ ماسولکه کان و به تایبه تی چوارپه ل زۆر هیواش و له رزۆکنو ده ست و قاچ به ریکوپیکى ناچولین. به جوړه جهسته ناتوانیت هه ست به مه ترسى بکات یان کاردانه وه ی خیرای هه بیته بۆ مه ترسى.

ماده ووریاکه ره وه کان دهنه هوی پیکهینانی په یامی هه له له میثکدا که وا له جهسته ده که یه نیت له ژیر فشار دایه و نه ویش به نارندنی خوینی زیاتر بوپیست و زیاد کرنی لیدانی دل و زیاد پړاندنی شه کر له لایه ن جگه ره وه په رچه کرداری خوی پیاده ده کات. له نه نجامدا نه و که سه له په لوپو ده که ویت و پرنقلی له به رده بریت و

نه که ر جهسته که وته ژیر فشار تکی راسته قینه وه ناتوانیت وه لاده ره وه بیت به و فشاره .

نه و ونه یی به رانبر نه و په یو ونه یی که لیک کاریکری دیکش رووند مکتومه.

هه رچی ماده هه لوه سه هینه ره کانیش ه نه وه کاریکری سامناک له سه ر

هه لسوکه وت و هۆش و بېرى نه و که سه جید هیلن و مه ترسی کاریگه ریه کانیاں له وانی دیکه که متر نین. به م شتیه یه پوونده بیته وه که دەرمان و ماده هۆشبه ره گان هیچ به خته وه ریه کی به رده وام به ره م ناهینن و نه و خوشییه کاتییه ش که مرۆڤ هه سستی پئنده کات له زۆرترین باردا دواتر نرخه که ی ده داته وه. نه وه نده ی که په یوه نده ی به ئالوده گییه کی ته واره وه هه یه به و مادانه وه به تاییه تی به ماده هه ره به هیزه گانه وه نه و نرخه که ی زۆر قورسه له سه تا که که س، خیزان و کۆمه لگا.

فرههنگۆك

Addiction: ئالودهكی، بریتییه له ئالودهبوون و گرفتاریبوون به مادانهوه و نهتوانینی ههڵگهردن بهبی دهرمان و ماده سپهرهكان و بوونیان به كیشهی بنچینهیی و سههرهكی ژیان.

Dependent: خووگری، بریتییه له خوگرتن و راهاتن لهگهڵ دهرمان یان خویهكی دیکهیی سایكۆلۆژی.

Tolerance: راهاتنی لهش لهگهڵ ئهوه مادانه و پتویست بوون به زیادکردنی بپری ئهوه مادهیهی كه بهکاریدههتیتت بهشیوهیهکی بهردهوام، بۆ ئهوهی کاریگهرییهکی بهکهم جار بدهنهوه بهدهستهوه.

Withdrawal: كشانهوه یان پاشهكشه، ئهوهسته كاتیك پوودهات كه ئهوه كهسه دهست له بهکارهتتانی دهرمان و ماده سأكههكان ههڵدهگریت یان دهستی ناکهویت و ههست به بیتاقهتی و شیوانی باری جهستهیی و دهرونی دهكات و ئوقرهی لیههڵدهگریت.

Bibliography

سرچاوه کان

A brief History of Coffee [online]

<http://www.2basnob.com/coffee-history.html>

Albert Hofmann. 'LSD: My problem child,' McGraw Hill
1980.

Alcohol Health & Research World, Vol. 14, No. 4, 1990.

Alcohol Research & Health 27(2):125–133, 2003.

All about Khat [online]

<http://www.geocities.com/forceps1974/khat.html>

Armitage, R., (1987) Let's Discuss Drinking. Hove: Wayland
Publishers Ltd.

ASH -Action On Smoking and Health , Basic Facts One, January 2003.

Barber, J., G., (2002) Social Works With Addictions. 2nd ed. London: Palgrave.

BBC News [online]
<http://news.bbc.co.uk/1/hi/health/4348559.stm>

Bean, P., (2004) Drugs and Crime. 2nd ed. Devon: Willan Publishing.

Brownlee, (2002) This is CANABIS. London: Sanctuary Publishing.

Christian Olive. Reuters, 3 January 2004. Bam, Iran. [online]
<http://opioids.com/opium/iran.html>

Claire, A., & Smith, H., (2003) Drug Culture: The Facts Behind the Headlines.

Connolly, S., (2002) Need to Know Solvent Abuse. Oxford: Heinemann.

Cooney, J., G., (2002) Under the Weather: Coping with Alcohol Abuse and Alcoholism. 2nd Ed. Dublin: Newleaf.

Corporate Strategy 2002-2005: More treatment, better treatment, fairer treatment.

Donnellan, C., (1999) Alcohol. Cambridge: Independence.

Donnellan, C., (2000) Drugs in Sport. Cambridge: Independence.

Donnellan, C., (2001) Drug misuse. Cambridge: Independence.

Delivering drug services to Black and minority ethnic communities. Home Office, United Kingdom.

Dr Syed Rashid Ali (Online) Drugs and Ahmadiyyah Movement. <http://alhafeez.org/rashid/drugs.htm>

Drug Awareness Studies and their Applications (NCFE Course). UK. 2003

Drug Scope (online) <http://www.drugscope.org.uk/>

Drug Intelligence Brief –Khat, June 2002- US Drug Enforcement Administration [online]

<http://www.usdoj.gov/dea/pubs/intel/02032/02032p.html>

Drugs Act 2005 [online] www.hmsa.gov.uk/acts

Drugs Act 2005 C.17 [online]

<http://www.legislation.hmsa.gov.uk/acts/acts2005/20050017.htm>

Ectaco Dictionaries. [online] Dictionaries for 45 Languages.

<http://www.knowledgesource.blogspot.com/>

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction-2003 Annual Report-Lisbon.

Foetal Alcohol Syndrome aware UK

<http://www.fasaware.co.uk/#top>

Freud's Magical Drug [Online]

<http://www.botgard.ucla.edu/html/botanytextbooks/economicbotany/Erythroxylum/>

Hammersley, R., et al., (2002) Ecstasy: and the rise of the Chemical Generation. London: Routledge.

Heroin Addiction and Drug Policy: the British system, J. Strang and M. Gossop (eds), Oxford University Press, 1994.

History Net- The History of Tobacco part 1 (to 1676) [online]

<http://www.historian.org/bvsubject/tobacco1.htm>

Holy Quran (online) 37/47 Alsafiyat

<http://quran.muslimweb.com/sura.htm?aya=037>

Home Office. Drug Strategy Progress Report 2004. Tackling Drugs. Changing Lives: keeping Communities Safe from Drugs.

Home Office Press Releases -CLASSIFICATION OF CANNABIS. Reference: 057/2005 - Date: 19 Mar 2005 00:01.

Home Office UK, (2004) Substance Misuse and the Workplace. A training pack.

IAS factsheet; Alcohol: Tax, Price and Public Health. [online] <http://www.ias.org.uk/factsheets/tax-price.pdf>

Imaging and diffusion tensor imaging to assess brain damage in alcoholics. *Alcohol Research & Health* 27(2):146–152, 2003.

International Narcotics Control Board. Vienna International Centre. 2004 [online]. <http://www.incb.org/e/index.htm>

Islam Online. What does Islam say about Drugs?

http://www.islamonline.com/cgi-bin/news_service/spot_full_story.asp?service_id=749

June Russell's Health Facts. Alcohol- Kidney and Bladder. [online] <http://www.jrussellshealth.com/alckid.html>

K., James, (1998) Ketamine: Mtaprogramming From Within the Eye of the Storm.

[online]

http://www.erowid.org/chemicals/ketamine/references/other/1997_kent_resproject_1.shtml

Macpherson, G., MB, BS (2002) Black's Medical Dictionary. 40th edition, London: A&C Black Publishers Ltd.

Marsano, L.S. et al. Diagnosis and treatment of alcoholic liver disease and its complications. *Alcohol Research & Health* 27(3):247–256, 2003.

Mary Ann Emanuele, M.D., Frederick Wezeman, Ph.D., and Nicholas V. Emanuele, M.D. Women and Alcohol: An Update. Volume 26, Number 4, 2002.

Medical Research news- News Medical.net (2004) [online] <http://www.news-medical.net/?id=861>

Misuse and overuse of antibiotics: who is to blame? TWN Third World Network [online]

<http://www.twinside.org.sg/title/ong-cn.htm>

Models of care for treatment of adult drug misusers. Home Office, United Kingdom.

- National Criminal Intelligence Service, 2003. [online]
<http://www.ncis.co.uk/ukta/2003/threat03.asp>
- National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism.
[Online] <http://www.niaaa.nih.gov/>
- Newburn, T., & Shiner, M.,(2001) Teenage Kicks? Young people and Alcohol: A review of the Literature. York: York Publishing Services Ltd.
- NIDA,National Institute on Drug Abuse: The science of drug abuse and addiction. [Online] <http://www.drugabuse.gov/>
- Nigel, S., Drugs: Cultures, Controls & Everyday Life.
- Ohio State Highway Patrol [online]
<http://statepatrol.ohio.gov/media/2002/mr0201.html>
- Oscar-Berman, M. and Marinlovic, K. Alcoholism and the brain: An overview.
- Psilocybe Magic Mushrooms and the law- legal issues.
[online] <http://www.magic-mushrooms.net/legal.html>
- Real news about drugs and your body [online]
http://teacher.scholastic.com/scholasticnews/indepth/headsup/facts/index.asp?article=drug_inhalents
- Rosenbloom, M., Sullivan, E.V., and Pfefferbaum, A. Using magnetic resonance.
- Stop Drugs. Org- Tobacco [online]
<http://www.stopdrugs.org/tobacco.html>
- The Guinness Book of Records 1997.
- The History of Tea (online) <http://www.2basnob.com/tea-history-timeline.html>
- Uddin, J., et al., (2001) Community Engagement Project. Department of Health.
- UNODC 2004 United Nations Office on Drugs and Crime.
[Online] <http://www.unodc.org/unodc/index.html>
- UNODC-Iran Country Office [online]
<http://www.unodc.org/iran/index.html>

US Drug Enforcement Administration DEA. Narco-Terrorism. [online]

<http://www.usdoj.gov/dea/ongoing/narco-terrorism.html>

VOA News, GENEVA, Switzerland, Feb. 27, 2005

Warren, K.R., and Foudin, L.L. Alcohol-related birth defects—The past, present, and future. *Alcohol Research & Health* 25(3):153–158, 2001.

Westcott, P.,(2000) Why do people take drugs? Lewes: White-Thomson Publishing Ltd.

WHO-(2004) Global Status Report: Alcohol Policy. Geneva. [online]

http://www.who.int/substance_abuse/publications/en/Alcohol%20Policy%20Report.pdf.

Wikipedia encyclopaedia (2005) [Online]

<http://en.wikipedia.org/wiki/Alcohol>

World Drug report of UNODC [online]

<http://www.unodc.org/unodc/index.html>

World's First Anti-Tobacco Treaty Goes into Force.

World Health Organization Geneva (1992): Women and Tobacco. London: Franklin Watts.

World Star free dictionaries [online]

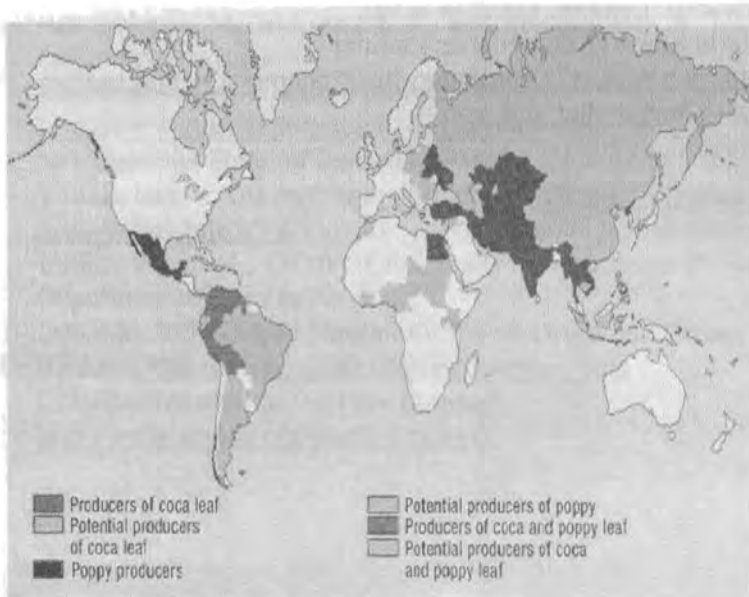
http://www.stars21.com/index.html?pname=african&aname=farsi&fname=dict_fa&word=

پاشکوی 1

دابهشبوونی جوگران ناوچهکانی دهرهنی کۆکاو لوهکی ئهلیون:

MOST Newsletter No. 9 - October 1998

<http://www.unesco.org/most/news9mp2.htm>

World Cultivation of Coca Shrub and Poppy Plant

پاشکوی 2

From: Sharon McEachen [SharonM@drugscope.org.uk]

Sent: 02 March 2005 12:09

To: 'zhiar@ukonline.co.uk'

Subject: RE: Drugs and law

Dear Ata

Thank you for your email. Can you tell me where on the DS website you saw the incorrect information, it would help me in my trawl of all the information there. Supplying class C drugs is now 14 yrs - up from 5. Law changed as result of reclassification of cannabis to deter dealing.

kind regards

Sharon McEachen
Information Officer
Information and Library Services
Drugscope
32-36 Loman Street

London
SE1 0EE
tel: 0207 922 8620
email: sharonm@drugscope.org.uk

-----Original Message-----

From: Ata Arif [mailto:zhiar@ukonline.co.uk]

Sent: 02 March 2005 09:09

To: info@drugscope.org.uk

Subject: Drugs and law

Dear Drug Scope

At your website under law it comes that class C drugs have 14 years imprisonment for supplying but in other places it is 5 years for the same purpose. Can you please make me sure which one is the most updated one?

Best regards

Ata

--

No virus found in this outgoing message.

Checked by AVG Anti-Virus.

Version: 7.0.300 / Virus Database: 266.5.2 - Release Date:
28/02/2005

--

No virus found in this incoming message.

Checked by AVG Anti-Virus.

Version: 7.0.300 / Virus Database: 266.5.7 - Release Date: 01/03/2005

دەربارەى نوسەر:

- ناوى عەتاي مەلا كەريم
- لە ساڵى 1964 دا لە گوندى پارەزانى سەر بە ناوچەى شارباژێر لە دايك بوو.
- لە ساڵى 1988 دا كۆلێژى ئاداب بەشى زمانى ئینگلىزى لە زانكۆى بەغا تەواو كىبوو.
- ئەندامى كۆمەڵەى وەرگێڕانى عێراقىيە
- ئەندامى كۆمەڵەى رەنجدەرانى كوردستان بوو و لە ساڵى 1982 دا لە لايەن دەزگا داپلۆسپێنەرەكانى بەعسەو دەستگێر كراو و لوى نازارو ئەشكەنجەيەكى زۆر لە لیبوردنكى گشتیدا نازاد بوو
- لە ساڵى 2002 دا گەيشتوو تە بەرىتانىاو لە ویش سەرقالى خویندى كرىمىنۆلۆجىيە لە پەيمانگای لانكە شىرى خۆرهلات بل خویندى بالا
- بێجگە لە بابەتى سەرەكى خویندنەكەى ئەم بروانامانەشى وەرگرتوو:

OCA Criminology

OCB Law

OCB Psychology

OCR-RSA- Computer

NCFE in Drug Awareness Studies and Their Applications

NCFE Computer Practioners

- له گەلێك گزفارو رۆژنامه دا بابه تی وه رگتپاوه، ناماده كراو یان نوسراوی خۆی بلاو كړنۆته وه
- ككتیبی تیریزیم: چونه نیتو ناخی دیارده یه کی جیهانییه وه ی وه رگتپاوه بۆ كوردی
- له به ریتانیا له گەلێك چالاکی رۆشنیبری و كولتوری و كۆمه لایه تی و ته ندروستیدا به شداری كړدوه و چه نده ها جار له رادیوی BBC ناوچه ی لانكه شتیر و رۆژنامه و كه ناله ته له فریزو نییه كانی ناوچه كه یدا چاوپنیکه وتنی له گه لدا سازكراوه
- ئەندامی خۆبه خشی كۆمه له ی كۆمه کی قوربانیانی تاوانه Victim Support
- ئەندامی رێكخراوی كه مینه نه ته وه ییه كانی به ریتانیا یه BEM
- ئەندامی كۆمه له ی سه لامه تی كۆمه لگاپه Community Safety

